

GÜNEY-DOĞU ANADOLU'NUN
TARİHÎ KÜLTÜREL, EKONOMİK
JEO-POLİTİK VE SOSYAL DURUMU

Türk Ocakları
Merkez İdare Heyeti

**GÜNEY-DOĞU ANADOLU'NUN
TARİHİ, KÜLTÜREL, EKONOMİK
JEO-POLİTİK VE SOSYAL DURUMU**

**MEHMET HULUSİ ÖCAL KİTAPLIĞINDAN
ŞURKAV KÜTÜPHANESİNE
AYŞE ÖCAL TARAFINDAN
2017 YILINDA BAĞIŞLANMIŞTIR. No:**

**Türk Ocakları
Merkez İdare Heyeti
yayıdır**

ANKARA-1992

ISBN 975-7739-00-6

© Türk Ocakları Merkez İdare Heyeti

İlmî Toplantı Raporları
29 Mayıs-1 Haziran 1990
KIZILCAHAMAM

Türk Ocakları Genel Merkezi
Esat Caddesi 37/1 06660
Küçükesat ANKARA
TEL: 425 58 07- 418 59 46

Dizgi, baskı: Çağdaş Hizmetler
Basım Yayım Tanıtım Ortaklığı
Rüzgarlı-Agaahafendi Sk. No. 6/36-37
06030 Ulus ANKARA
Tel: 310 04 44 - 311 03 35

İÇİNDEKİLER

1. SUNUŞ.....	5
2. TARİHî DURUM.....	9
3. JEO-POLİTİK VE STRATEJİK DURUM.....	15
4. DİL DURUMU	41
Bazı Morfolojik Özellikler	54
Umumi Kürtçe İfadesiyle Sentaks.....	55
5. DİNî HAYAT VE EĞİTİM HİZMETLERİ	
Din ve Toplum	59
İbadet ve Din Görevlileri.....	61
Dinî Eğitim Müesseseleri	61
Şeyhlik-Seyyidlik	62
Misyoner Faaliyeti ve Şii Propagandası	63
Mülkî-Askerî İdarecilerin Durumu.....	63
Kürtçülük ve Din	64
GAP	65
6. EĞİTİM DURUMU	
Dilden Doğan Problemler.....	66
Aile ve Çevre Yapısından Kaynaklanan Problemler.....	66
Öğretmen ve Diğer Personel Hizmetlerinden	
Doğan Problemler.....	68
Müfredat Programlarından ve Uygulamadan	
Doğan Problemler.....	69
Yönetimden Doğan Problemler.....	70
Durum Muhakemesi	71

7. KÜLTÜREL DURUM.....	72
Kültürün Mahiyet ve Vasıfları.....	73
Yer İyeleri	84
Kam, Şaman, Oyun, Ozan.....	105
Ad Verme	111
Evlenme/Düğün	114
Kurban, Adak, Saçı ve Bereket Törenleri.....	116
Ölüm-Mezar-Yas ve Tuğ Töreni.....	121
Kader Birliği	133
Dil Birliği	135
İrk ve Köken Birliği.....	137
8. EKONOMİK DURUM	
Giriş.....	140
Bölgenin Ekonomik Gelişmişlik Durumu.....	142
Yatırım/Vergi Oranı	144
Diğer Altyapı Hizmetleri	145
Teşvik Uygulamaları.....	146
Sonuç ve Teklifler	147
Tablo ve Grafikler	150
9. SOSYAL DURUM	168
Dilde Etnik Oluşum	169
Dinde Etnik Oluşum.....	173
Soyda Etnik Oluşum	174
Milliyette Etnik Oluşum.....	178
Bazı Teklifler	187

SUNUŞ

Türkiye Cumhuriyeti, Büyük Türk Milletinin Türkiye'de yaşayan bölümü tarafından kurulmuş, devletler camiasında etkin ve itibarlı bir mevki olan, şanlı tarihine uygun parlak bir istikbale namzet güçlü bir devlettir.

Tarihi, insanlık ve uygarlık kadar kıdemli büyük milletimizin, geçmişte Asya Kıtasında yönetici güç olan kardeş Türk toplumlari, kadim yurtlarında bağımsız devletlerini kurarak, yeni bir tarihi dönemi başlatıyorlar.

Milletlerarası hayat sahnesinde jeopolitik konumu ve benimsediği misyon, Türklüğü, tarihi boyunca haksız ve ölçsüz düşmanlıklara, zalim ve hain tertiplere, saldırılara hedef kılmıştır.

Hasım kuvvet koalisyonlarının dıştan gelen aleni, fizikî saldırılarına karşı koymayı, üstünlük kurmayı kolaylıkla başaran, çağlar boyu nâzım süper güç mevkiinde kalan Türk milletine karşı düşmanlarının en etkili saldırı yöntemi, iğfal ve ifsât ile nifak yaratmak, içten çökertmek olmuştur.

Türklüğün kıtalar genişliğindeki yurdunda, hayat ve hakimiyet alanlarında kendisinden çok daha fazla nüfuslu hasım toplumlarla karşılaşmasına, içiçe, yanyana yaşamasına rağmen, milletler mezarlığı olan tarih sahnesinde varlığını sürdürebilmesinin önde gelen sırrı, sebebi, sadece yüksek seciyesi ve emsalsiz kahramanlığı değil, milli kültürümüzün sağlanıldığı; Türk toplumlarının dil, din, tarih, kültür ve ülkü birliğini korumada gösterdiği yüksek başarısıdır.

Bu sebeple düşman güçlerin Türk varlığına yönelen açık ve kapalı saldırılarında Türk toplumlarının kültür bütünlüğünü, ruhî birliğini, dil, din, tarih birliğini, emel ve kader birliğini bozma çabaları öncelik almaktadır.

Geçen yüzyıl boyunca ağır kayıplara uğrayan, güçlü baskılara mâruz kalan Türklük, önüne konan engelleri aşarak yine yüksek gelişme potansiyeli olan bir güç olarak belirmektedir. Dünya Türklüğü, Türkiye Türklüğünü, Atatürk Türkiyesini ışıklı bir rehber edinerek milletlerarası, devletlerarası câmia hayatına girmektedir. Ege Denizi'nden Çin seddine kadar uzanan kıta alanı Türk Kültürü ile

birleşmektedir. Türk dili yeniden İngilizce, İspanyolca, Fransızca gibi bir Birleşmiş Milletler dili olmaya, diplomasi mevkiine yükselmeye namzet bulunmaktadır.

Böyle bir gelişme safhasında Türkiye'nin milletlerarası boyutta komple olarak hedef olması tarihe, çağa hakim kanuniyetleri bilenler için beklenmeyen bir olay değildir. Dün hayat ve varlığımıza kasteden, halkımızı ölüm kalım savaşı vermeğe mecbur bırakan, milletimizi Mısâk-ı Millî'den ağır tavizler vererek bugünkü siyasi hudutlar içine çekilmeğe, kapanmağa zorlayan emperyalist güçlerin ve işbirlikçi taşaron firmaların bu gelişmelerden huzursuz oldukları, telaşa kapıldıkları, perde gerisinde yeni bir husûmet koalisyonu oluşturarak klasik yöntemleriyle harekete geçtikleri görülüyor.

Düşmanca emel ve çabalar, Türkiye Türklüğünün ortak soy, tarih, vatan, iman, emel, kültür birliğinden, kader birliği şuurundan kaynaklanan bütünlüğünü çözmeye, tahribe, milletimizin bir bölümünü diğere yabancılaştırmaya, ayrı bir kimlik kazandırmağa yönelik bulunuyor.

Vatanımızın Ortadoğu'yu kontrole müsait bir bölümünde faaliyete geçirdikleri kiralık cinayet çeteleri ve profesyonel katillerle korku ve güvensizlik ortamı yaratılarak, her seviyeden idare adamlarını yıldırmaya, teslimiyete sürükleyebilme ümidi ile ve sahte tarih tezleri uydurma, dil ve kültür geliştirme gayretleri ile milletimizin bir bölümü için hüsrân, felaket; milletimizin bütünü için büyük acılara, kayıplara yol açacak bir ihanet tertibi safha safha uygulamaya konuluyor.

Türkiye düşmanları, milletimizin bir kısım talihsiz evlatlarını da aldatmayı, yanıltmayı kirli emellerinin piyonu haline getirmeyi başarmışlardır. Bir kısım cahil yurttaşlarımız ve sözde aydınlarımız da olağanüstü bir hafiflik ve sorumsuzlukla bilerek bilmeyerek, sadece taşıdıkları nüfus cüzdanlarına göre mensûbiyet iddiası taşıdıkları Türk Milletine, Türkiye Cumhuriyeti devletine zarar vermekle kalmayarak, kendilerine ayrı bir statü, ayrı bir kültürel siyasî kimlik kazandırılmak istenen yurttaşlarımız için de ebedî hüsrân, utanç ve pişmanlık sebebi olacak maceracı tezlere, görüşlere taraftar görünmektedir.

Türk Ocakları, milleti bir büyük aile kabul eden, milletin her ferdini, her yurttaşı yurt toprağı kadar, Türk bayrağı kadar kutsal gören, yüksek insanî değerlere bağı Türk Milliyetçiliğinin ocağıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna temel olan yüksek ülkelerin, mer'î anayasamızın temel umdelerinin velüd kaynağı Türk Ocakları olmuştur.

Yaşanan gün içinde devletin kuruluş esaslarına yapılan ve bazı zihinlerde şaşkınlığa, yanılğı ve kararsızlığa yol açan saldırılar karşısında gerçeği görmek ve göstermek, kamuoyunu aydınlatmak da Türk Ocakları için kaçınılmaz acil bir görev olmuştur. Millete ve vatana karşı sorumluluk ve sadâkat duygusu, görev suuru taşıyan, gerçeğe saygısı olan yurttaşlarımızın bilgi ve ilgisine sunduğumuz bu eser, ocağımızın daveti ile bir araya gelen konu ile ilgili ilmî araştırmaları bulunan üniversite öğretim üyesi, düşünür, yazar, uzman idareci 50 seçkin şahsiyetin 29 Mayıs 1990-1 Haziran 1990 tarihlerinde Kızılcahamam'da 6 komisyon halinde sürdürdükleri çalışmalarının ürünüdür.

Kendi eser ve tesbitleri, müşahadeleri dışında konu ile ilgili geniş bir yayın koleksiyonunu incelemek, bölgede gezmek, yıkıcı-bölücü, muğfil propagandalara kapılmış, eylemlere katılmış olma deneyimini ve pişmanlığını yaşayan yurttaşların hazin, çarpıcı serüvenlerini dinlemek imkanı bulan bu ihtisas komisyonlarının ön çalışma raporları, bir üst kurul tarafından müzakere ve terkip edilerek izan sahibi aziz yurttaşlarımızın bilgi ve değerlendirmesine sunulmuştur.

Raporun yüksek tirajlı bir özetinin yayınlanması, dünya çapında tercümelerinin hazırlanarak konu ile ilgili uluslararası akademik kuruluşlara dağıtılması faydalı olacaktır.

Türk Ocakları Merkez Heyeti olarak çalışmanın başlatılmasına yürütülmesine, bu değerli sonuca erişilmesine maddî ve manevî büyük emekleri geçen, katkıları olan değerli bilim ve devlet adamlarımıza, düşünürlerimize, ocak'tan feyz alan, milletimize ümit olan güzide gençlerimize bu vesîle ile içten teşekkürlerimizi ve sevgilerimizi sunuyoruz.

Prof. Dr. Orhan DÜZGÜNEŞ
Merkez İdare Heyeti Reisi

Tarihî Durum

Bilindiği gibi Türkiye, bütün tarihî boyunca Asya ve Avrupa arasında stratejik bir bölge olma vasfını korumaktadır.

1800'lü yıllardan itibaren, Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen güçlerin, özellikle Avrupa ülkelerinin emperyalist politikaları doğrultusunda, Suriye, Irak, İran ve Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda yaşayan topluluklardan ayrı bir millet yaratma çabaları, Türkiye'nin bugün karşı karşıya bulunduğu, aslında hiç bir esasa dayanmayan bir "Kürt meselesi" ortaya çıkarmıştır.

Fikrî, ilmî ve kültürel çabaların yanında, propagandayı terörde arayan yeni politik girişimler, bölgede ayrı bir devlet kurulmasını ve böylece Ortadoğu'daki bölünmeleri daha da arttırıcı ve daha da önemlisi güçlenme, kenetlenme istidadında olan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin zaafa uğratılmasını hedef almış bulunmaktadır.

Konu, ortaya atılan teoriler dikkate alınarak incelendiği zaman şu ilmî gerçekler açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır:

A- Tarih, antropoloji, coğrafya, etnografya ve filoloji, bir "Kürt" ırkından bahsedilmesini mümkün kılmamaktadır. Minorsky, Basile Nikitin, Martine Martinus, Von Brunessen gibi konuyla ilgilenen batılı bilim adamları, ırkî ya da etnik anlamda, sosyal bilimlerin destekleyebileceği bir Kürt toplumunun varlığının ispat edilemeyeceği hususunu kabul etmişlerdir. Irkî ya da etnik anlamda bir millet yaratmak niyetiyle, etimolojik zorlamalara girişmek hem ilmî değildir, hem de yanlışlıklara sebep olabilir. Bu açıdan bakıldığında, Kürt olarak nitelendirilmek istenen bu zümrelerin, Minorsky'nin yaptığı gibi etimoloji ile varlıklarının ispat edilmeye kalkışılması bir iddiadan öteye gidemez.

Kürt denilen zümrelerin Karduk, Kardü, Kaldi, Kırti gibi Mezopotamya'da milattan önce yaşayan kavimlere dayandırılması ve bu temeller üzerine bir "Kürt tarihi" inşası tamamen gayri ilmidir.

Ayrıca, kürt denilen zümrelerin Ermeni, Arap ve İranlı olmaları konularındaki teoriler de ideolojik iddialardan başka bir şey değildir.

Çağdaş Asur salnâmelerinde, Sümer, eski Pers ve Med dönemleri ile daha sonraki İskender dönemi, Roma çağı ve Bizans devri kaynaklarında bugün kürt denilen insanların yaşadıkları topraklarda "Kürt" adında bir milletin yaşadığını gösteren en küçük bir vesikaya rastlanmamaktadır.

Suriye, Irak ve Anadolu'daki İslâm fetihleri sırasında, Müslüman Arap orduları bu bölgelerde "Kürt" denilebilecek en küçük bir toplulukla karşılaşmamışlardır. Bölgenin VII. yüzyıldan sonraki tarihiyle ilgili İslâm, Nasturi, Yakubi, Süryani, Rum ve Ermeni kaynaklarında, bu bölgede yaşayan topluluklar sayılırken "Kürt" denilen bir topluluktan bahsedilmemektedir. Anadolu'da kurulan "Sugur" yani uç şehirlerinde İslâm orduları içinde Türk komutanlarının adları zikredildiği hâlde, "Kürt" diye adlandırılan unsurlardan sözedilmemiştir.

Tarihte, "Kürt" veya çoğul şekliyle "Ekrad" terimi ilk defa, İslâm seyyahı Mesudî'nin 912'de tamamladığı Mürûc'uz-Zeheb adlı eserinde geçmektedir. Gerek Mesudî ve gerekse çağdaşı diğer İslâm tarihçileri (Taberî, Hamza İsfahânî, İbn Rusda, İbn Hawqal vb.), kürt terimini hiç bir zaman ırkî ya da etnik mânâda kullanmamışlar, bu tâbirle hangi ırktan olurlarsa olsunlar, göçebe unsurları belirtmişlerdir.

Aynı gelenek, daha sonraları Türk idârelerinde de devam etmiş, imparatorluk topraklarında yaşayan göçebelere "Kürt" denilmiştir. Türklerde mevcut olan merkezî otoriteyi kabul etmeyen topluluklara birtakım isimleri verilmesi geleneği Önyasya'da devam etmiştir. Orta Asya'da görülen merkezî idareyi tanımayan, başına buyruk, dağ ve çöllerde yaşayan Türk topluluklarının adı olan Kazak, Özbek vb. gibi adlar Önyasya'da da devam etmiş, Kara-Ulus, Buz-Ulus, Kürt, Türkmen, Yörük gibi terimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tapu tahrir defterinde de görüldüğü gibi. Osmanlı kanunnameleri, Kürt adıyla zikredilen zümrelerin, Yörük toplulukları oldukları hususunu açık bir şekilde belirtmektedir.

VIII-IX. yüzyıllardan itibaren bu bölgede Müslüman Türk atabeklikleri kurulmuş ve bu yörelere Türk mührünü vurmuşlardır. Bizans, Arap, Ermeni, Süryani kaynakları bu Türk atabeklerinden bahsettikleri halde, herhangi bir Kürt yönetiminden sözedilmemektedir. Bu Türk atabeklikleri yaptıkları binlerce eserle bölgeyi imar etmişlerdir. Bu eserlerden büyük bir bölümü hâlâ ayaktadır. Halbuki bu bölgede "Kürt

devleti denilebilecek herhangi bir devlete" ait en küçük bir tarihî yapı gösterilememektedir. Mardin, Silvan, Diyarbakır, Harput, Erzincan ve Van Gölü çevresi, tarihi Türk kültürünün en önemli merkezleri olarak bugün hâlâ önemlerini korumaktadırlar.

Kasıtlı olarak Kürt Tarihi adıyla tercüme edilen Tarih-i Şeref Han ya da Şerefnâme, kürtlere ait müstakil bir tarih kitabı değildir. Bu eserde yer alan ve bölgede yaşayan toplulukların menşei ile ilgili olarak ortaya atılan iddialar, XI. yüzyılda kaleme alınan Şehnâme'den nakledilmiştir.

Tarihin ve onu destekleyen bilim dallarının ortaya koyduğu gerçek şudur: Kültürel, sosyal ve ekonomik yönden tarihî süreç içinde farklılaşan yöre halkını belirtmek üzere kullanılmak istenen "Kürt" adı, ırkî ya da etnik bir mânâ değil, konar-göçer Türk, Türkmen topluluklarının sosyal-ekonomik ve kültürel hayat tarzını ifâde etmektedir.

B- "Kürt" denilen insanların yaşadıkları coğrafyayı ifade etmek üzere kullanılan "Kürdistan" terimi ise, ilk defa XII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Selçuklu sultanı Sancar (ölm. 1157) zamanında bugünkü İran sınırları içinde bulunan Zağros dağlarının Basra Körfezi'ne doğru uzanan güney-doğu bölgesine, "dağlık mıntıka" anlamında "Kürdistan" denilmiştir. Daha sonraki yıllarda ve günümüzde de kasıtlı olarak kullanılan "Kürdistan" teriminin coğrafi sınırlarını Türkiye ve Türkiye'ye yakın bölgelerde aramak tamamen yanlıştır. Aksine mesele'nin aslı şudur: Anadolu topraklarının XI. yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde Türk nüfusuyla iskanından sonra, bizzat batılı kaynaklarda, hatta batılılar tarafından çizilen haritalarda XIX. asra kadar, Anadolu'nun Kızılırmak'ın batısında kalan bölgeleri Türkiye, Kızılırmak'tan Hazar'a kadar uzanan sahalar ise Türkomania, yani Türkmen İli diye adlandırılmıştır. Daha sonraki yıllarda Osmanlı devletini parçalamak isteyen güçler, siyasî gayelerle bölgenin adını değiştirmişlerdir. dolayısıyla, tarihî açıdan Türkiye'de bir Kürdistan'dan bahsetmek mümkün değildir.

C- Kendilerine "Kürt" denilen unsurlar, Ortadoğu'da Türklerle birlikte görülmeye başlamıştır. Türkmenler'le iç içe, bir arada varlıklarını ve fetihlerini devam ettirmişlerdir. Bu unsurlar hiç bir zaman Araplar'la ya da Farslar'la birleşmemiştir, birlikte yaşamamıştır.

Müslüman Türk kitlelerinin Anadolu'yu yurt tutmasından itibaren Fars kültürü tesiri altında kalan İran'daki aşiretler de, kışlak-yaylak sosyal hayat biçimi şeklinde bu bölgede yerleşmeye başlayacaklardır. Osmanlı Devleti'nin 1514 Çaldıran Zaferi'ni takiben Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya hâkim olması ve bölgede sağlanan Osmanlı sulhü, çeşitli Türkmen topluluklarını da Anadolu topraklarına çekmiştir. Çeşitli Türmen aşiretlerinin bölgedeki kışlak-yaylak, yani yaşanılan konar-göçer hayatı günümüze kadar devam edecektir.

I. Dünya Savaşı sonrası, emperyalist politikaların çizdiği sınırlar, bugünkü meselenin ortaya çıkışında en önemli âmil olmuştur.

D- Tarihte, özellikle XIX. yüzyıldan sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da görülen "Kürt isyanları", hiç bir zaman bir istiklâl hareketi veya millî mücadele niteliği göstermemektedir. Bu hareketler tamamen, bazı yerli derebeylerin şahsî menfaatleri doğrultusunda çıkardıkları isyanlardır. Babanzâde Abdurrahman Paşa'nın, Bedirhan Oğulları'nın çıkardıkları isyanların veya Ubeydullah ve Şeyh Taha olaylarının mâhiyeti budur. XVII. yüzyıldaki Celâli ayaklanmalarına benzer tarzda çıkan bu isyanlar, tabiidir ki, aynı usûllerle bastırılmışlardır. Cumhuriyet döneminde çıkan 1925 Şeyh Sait, 1926-1930 Ağrı ve 1937-1938 Dersim isyanlarının temelinde ise, Musul meselesi, Demiryolları meselesi, kapitülasyonların tasfiyesi ve Hatay meselesi gibi dış anlaşmazlıklar ve dolayısıyla dış tahrikler yatmaktadır. Gerçekten emperyalist güçler, masum bölge insanlarını, kendi gizli emellerini gerçekleştirmek için kışkırtmış, isyana teşvik etmiş ve kanlı olaylara sebep olmuştur. Günümüzdeki terör örgütlerinden PKK'nın ve diğerlerinin desteklenmelerinde de aynı amaçlar güdülmektedir. Ortadoğu'da, emperyalist oyunlara engel olabilecek güçlü ve kuvvetli bir Türkiye istenmediği için, bu teröre göz yumulmakta ve destek verilmektedir.

E- "Kürt" adıyla ayrı bir kimliğe kavuşturulmak istenen kitle, Türkiye'nin coğrafi ve ekonomik bütünlüğü ve tamamen Türk kültürü içinde yoğrulmuş olup, Türk'tür. Batılı bilim adamları, ya bilgisizlikten ya da tarafgir tutumlarından dolayı, doğumundan ölümüne kadar tamamen Türk kültür bütünlüğü içinde yaşayan bu insanlara ayrı bir kimlik kazandırmak uğruna, hiç bir temeli olmayan yeni bir kültür, yeni bir tarih, yeni bir dil ve yeni bir coğrafya icat etme peşindedirler.

Kürtçülük bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bu ideoloji, Marksist-Leninist prensipler üzerinde temellendirilmek istenmektedir. Bunun arkasındaki asıl niyet, "parçala ve hükmet" prensibidir.

SONUÇ

Türk tarihine bakıldığında, hiç bir zaman ne Selçuklular, ne Beylikler, ne Osmanlılar, ne de Türkiye Cumhuriyeti döneminde "Kürt" olarak vasıflandırılan bu zümreler bir azınlık, ayrı bir zümre olarak görülmemiş, devletin asıl unsuru olarak mütalâa edilmiştir. Öyleyse, her ne şekilde olursa olsun, bu kitleleri Türk unsurundan ayırmaya kalkmak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ve Türk Milletine karşı işlenen büyük bir ihânet olacaktır.

Türkiye, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.

Oy endişesiyle, "dil veya kültür özerkliği" adı altında ülkemizi ve milletimizi bölme cesaretine kalkışmayı gaflet, dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunmaktan başka türlü yorumlamanın mümkün olmadığına inanıyoruz.

TEKLİFLER

1. Başta Kürt meselesi olmak üzere, Türkiye'ye yönelik tehditlerle ilgili olarak devlete müzahir olabilecek ilmî çalışmaları yapacak enstitüler süratle kurulmalıdır. Mevcutlar, gerekli maddî imkânlarla ve insan gücüyle techiz edilerek işler hâle getirilmelidir. Eski ve yeni bütün bu kuruluşlarda mutlaka kadrolu uzman kişiler istihdam edilmeli, söz konusu kuruluşların faaliyetlerine hiç bir maddî, manevî ya da politik kısıtlama getirilmemeli, kuruluş ve faaliyet amaçlarındaki politika devamlılık arz etmelidir. Bu kuruluşlar ilmî bir zaruret olduğu kadar, millî bir zarurettir.

2. Devlet, sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan bir bütünleşme politikasına geçmeli ve bunun için bütün imkânlarını seferber etmelidir. GAP bunun için bütün imkânlarını seferber etmelidir. GAP bunun için bir başlangıç addedilmeli, GAP ile birlikte bölgede sosyal-kültürel bütünleşmeyi sağlayacak tedbirler alınmalıdır.

3. Her şeyden önce, âcil olarak bazı gazete ve dergilerin bu konudaki bölücü faaliyetlerine dur denilmelidir.

4. Konuyu siyasî çıkar uğruna istismar edebilecek kuruluş ve fertler hakkında gerekli kanunî işlemlerin yapılması sağlanmalıdır.

5. Oluşturulacak millî politikaya ayak uyduramayan bürokratların yerine, ehil ve şuurlu insanlar getirilmeli ve ilgili kuruluşlar arasında işbirliği sağlanmalıdır. Devlet olmanın şartı budur.

JEO-POLİTİK VE STRATEJİK DURUM

SİYASİ TARİH, COĞRAFYA VE JEO-POLİTİK KONUM ÇERÇEVESİNDE BÖLÜCÜLÜK ve TERÖR SORUNU

Küçükasya yarımadası, Türk Boğazları ve Trakya devletler arası camia hayatının doğuşundan, devletlerarası münasebetlerin kuruluşundan günümüze jeopolitik ve jeostratejik planda dünyanın önde gelen odak bölgelerden biri hatta en önemlisi olma özelliğini sürdürmektedir.

Dünya nüfusunun 7/8 ine hayat alanı olan Avrupa, Asya, Afrika kıtalarının oluşturduğu kara blokunda ve bu kıtalar arasındaki iç denizler üzerinde merkezi konumuyla doğu-batı, kuzey-güney yönlerindeki giriş çıkışlara, hareketlere köprü, kapı, kilit olma özelliği; kıtalararası ulaşım, ticarî, askerî, siyasî etkinliği yönlendirme ve denetleme imkânı - bölgesel, kıtasal, evrensel çapta etkinlik ve menfaati olan ve ya üstünlük politikası izleyen herkes Türkiye coğrafyası ile ilgilenmeye mecbur bırakılmaktadır. Bu durum bu kilit coğrafyayı; bu köprüyü yurt edinen kavmin ayak altında kalıp ezilmemek, sökülüp atılmamak için çok kuvvetli, dikkatli ve basiretli olmasını da elzem kılmaktadır. Küçükasya, jeopolitik doğasının bu özelliğini kavrayamayan, dikkatten kaçırılan kavimler için geniş ve derin arkeolojik, tarihî bir mezarlık oluşturmuştur.

Bu coğrafya manen ve maddeten güçsüz olanlara, birliğini kaybetmiş gücünü tüketenlere mezar olmakla beraber, genişliği, zengin doğal kaynakları, jeopolitik tamamıyeti (bütünlüğü) ve organik bir açılım ve genişlemeye müsait merkezi konumu, ulaşım imkânları ile beşerî, siyasî koşulların elverdiği hallerde sahiplerine büyük devlet kurma; süper güç yaratma yoluna açmakta; evrensel bir devlet için sağlam bir nüve oluşturma istidadı taşımaktadır.

Eti, Makedon İskender, Roma, Bizans (Doğu Roma), Selçuklu, Osmanlı İmparatorlukları tarihleri ve bu devletlerin hakimiyet sahaları kudret kaynakları içinde, Türkiye'leşen coğrafyanın taşıdığı önem ve öncelik, işaret ettiğimiz gerçeği defaatle doğrulamaktadır.

Dikkat edilmesi gereken siyasî, coğrafi bir gerçek de şudur: Türkiye coğrafyasının jeopolitik ve jeostratejik planda vurgulanan potansiyel kudret ve üstünlüğü ancak siyasal birlik ve bütünlük içinde bulunduğu, bu bütünlüğü koruduğu sürede oluşabilmekte, belirginleşebilmektedir.

Trakya ve Boğazlar bölgesinden mahrum kalma; Anadolu'yu anılan bölgeye el atan üstün gücün istilasına açılabilceği, denetimine düşürebileceği gibi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kaybı Türkiye'nin geri kalan bölümü üzerinde tutunmayı, varlığını sürdürmeyi tehlikeye düşürmektedir. Bizans, Anadolu'nun doğu kapılarında yenildikten, Toros hattından söküldükten sonra Orta Anadolu'da tutunmayıp Marmara kıyılarına ve Boğazlar'a kadar çekilmeye mecbur kalması, Selçuklu'yu bıraktıkları Anadolu'nun batı kıyı şeridinde siyasî varlıklarını ancak Haçlı seferlerinin kazandırdığı solukla ve Haçlı deniz gücünün himayesinde sürdürebilmesi, Anadolu Selçuklularının, Moğollar önünde Köseadağında yenilgiyi müteakip bağımlı duruma düşmeleri, Osmanlıların Balkanlar'daki güçlü konumlarına, Bizans etkisiz hale getirmelerine rağmen Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu devlet bütünlüğüne kesin şekilde katıncaya kadar Anadolu üzerindeki hakimiyetlerinin Timurlular, Akkoyunlular, Memlûklüler, Safaviler tarafından tartışılması ve tehdit edilmesi, Ruslar, Türkiye üzerinde kesin üstünlük kurabilmek, açık denizlere çıkabilmek için Karadeniz'e hakim olmaya, batıda boğazlara alabildiğine yaklaşmaya, el atmaya çalışırken doğuda Kars-Erzurum yaylasını Van havzasını ele geçirmeye uğraşmaları Türkiye coğrafyasının, jeopolitiğinin gereğidir.

Bir köprüyü güvenli kullanabilme ve denetim altında tutabilme iki yakasına birden sahip ve hakim olmayı gerektirir.

Dünya adası denilen büyük kara bloku'nun (üç kıtanın) merkezine yakın bir mevkiye yer almasına rağmen üç yanının okyanuslarla bağlantılı içdenizlerle çevrili olması, Türkiye coğrafyasına sahip devlete, millete kara gücü oluşturma, kara gücüne dayanma imkânı yanında deniz gücü oluşturma, okyanuslara açılma, deniz gücüne dayanma imkânı da vermektedir.

Karadeniz; okyanusların, Akdeniz, Kızıldeniz, Ege, Marmara denizleri yoluyla kıta içi olanlara en derinlemesine uzanmış bir körfezi kabul edilebilir. Türkiye ve Türk Boğazları üzerinde hakimiyet okya-

nus gücünün Karadeniz'e girişini kıta içi mekânlara nüfuzunu veya kıtasal gücün bu yoldan okyanuslara çıkışını denetleyebilme, cebren önleyebilme imkânı ve iktidarını temsil eder.

Türkiye'nin işaret edilen coğrafi konumu onu aynı zamanda Avrupa, Asya, Karadeniz, Balkan, Akdeniz, Ortadoğu ve Batı Asya ülkesi yapmaktadır. Türkiye coğrafyasının dünya için jeopolitik, jeostratejik önemini arttıran diğer bir husus ta hiç şüphe yok ki milletimizin Küçükasyayı vatan kılarken bu eksen doğrultusunda yüklendiği tarihî misyon ve bu misyonun bölge ve Batı milletleri için taşıdığı anlam ve kazandığı görüntüdür.

Avrupa ve Asya'nın coğrafi, beşerî, siyasî, medenî sınırları daima tartışmalı, çekişmeli olmuştur. Avrupa ile Asya arasında Karadeniz kuzeyinde belirleyici doğal bir sınır yoktur. Saka, Hun, Göktürk, Moğol siyasî hakimiyetine, kavimler göçüne ana cadde olan Avrasya eksenini doğrultusundaki step kuşağı Macaristan'a kadar uzanır. (Sovyet hakimiyetinin batıdaki ucu da Macaristan olmuştur)

Siyasî bütünlüğü ve kimliği ile ilgili şuuru ilk defa Akdeniz dünyasında Roma İmparatorluğu çerçevesinde kazanan Avrupa'da tarihi boyunca sürekli büyüme ve Asya doğrultusunda yayılma, genişleme tutku ve çabası içinde bulunmuştur.

Varlık ve kimliği Grek-Latin kültürü, Roma tarihi, Hıristiyanlık duygu ve gelenekleriyle şekillerinin, endüstriye dayalı kitlevî üretim düzeninin, müsbet bilim ve ileri teknolojinin yarattığı güçle üstünlük duygusu ve tahakküm hırsı kazanan Batı, giderek egemenliğini bütün dünyaya yayma ve sürdürme emeline bağlanmakla beraber, geçmişte Grek-Roma tabiiyet ve sömürüsüne girmiş alanları, Hıristiyanlığın bir süre yayıldığı bölgeleri geri alma hakkında vazgeçmediği "kadim tapulu mülkleri" saymaktadır.

Farklı medeniyetlerin, farklı hayat tarzlarının karşılaşma ve kesişme çizgisinde, kıtaların kavşağında, insanlığın büyük bölümünün dünya görüşlerine, mefkurelerine temel olan semavî dinlerin kaynak bölgesi civarında bulunma; Küçükasya'yı sadece kıtalararası uluşum ve ticaret için değil, evrensel olma iddiası taşıyan dinlerin, ideolojilerin, medeniyetlerin de yayılma ve üstünlük kurmak için hedef aldığı, savaş verdiği bir alan haline getirmiştir.

Türklüğün, Türkiye merkezi yurt ve devletin kuruluş olayı başlangıcından itibaren bir milletin öz varlığını koruma ve geliştirme, yurdunu, hayatını düzenleme ölçülerini aşmış, bir ümmetin, bir medeniyetin yönetimi, bir dinin üstünlüğünün kurulması, korunması ve bu doğrultuda Avrupa'nın yüzyıllar boyu tazyik edilmesi olarak belirmiştir. Türkiye'nin Avrupa milletleri ve komşularıyla olan münasebetlerinde, günümüzün politik meselelerinde bu tarihin mirası olan sosyal, siyasal psikolojinin, siyasal kültürün etkisiz kalması düşünülemez.

Şark meselesi, tarihî seyri ve evrimi içinde İslâm dininin, İslamî hayat tarzının, İslam gücünün Arabistan çölü hudutlarında tevki, Roma hakimiyet alanından, müstemlekelerinden, Akdeniz'den uzak tutulması, doğuda Toros, batıda Pirene hattında durdurulması, Türkler'in Ortadoğu'ya inişleri ve önderliği alışlarıyla yenilenen İslamî hamlenin kırılması, Türkler'in Anadolu'dan çıkarılması, Bizans'ın korunması, Türkler'in Akdeniz'e çıkışlarının, Boğazlar'a hakimiyetlerinin, Avrupa'ya girişlerinin, Bizans'ı düşürmelerinin önlenmesi, Türkler'in Balkanlar'da hakimiyetlerin, Avrupa'da ilerleyişlerinin durdurulması, Avrupa'ya hakimiyetlerinin önlenmesi, Türk üstünlüğünün dengelenmesi, Türk-İslam dünyasının geniş hatlarla çepeçevre kuşatılması, Avrupa'daki Türk-İslam varlığının ağır baskıya alınması ve sistematik şekilde tahribi, Türkler'in Avrupa'dan çıkarılması, Türk İmparatorluğunun yıkılışı ve nihai olarak Türkiye coğrafyasının Hristiyan güçlerce paylaşılması ve Türk Millet varlığının siyasî ve fizikî plânda yok edilmesini hedef alan tertip ve girişmeler olarak tarif ve tafsil edilebilir.

Tarihî gerçek şudur ki; Hristiyan Batı, Antik Gerk-Roma ve kadim Hristiyanlık dairesinde görüldüğü coğrafyada, Balkanlar'da, Akdeniz'de, Küçükasya'da rakip bir din ve medeniyete mensup, âri olmayan soydan; Asyalı bir kavimin kendisiyle benzeşip bütünleşmeden yurt edinmesine, üstünlük kurmasına, varlığını eşit hukukla sürdürmesine kıta içi politik denge arayışlarından kaynaklanan kısa süreli zaruretlar dışında hiç bir zaman hoşgörü ile bakmamıştır. Avrupa'nın bütün kıtalara ve denizlere taşıp yayıldığı dünya servetlerinin tümüne el koyma hürsüne kapıldığı, yeryüzü egemenliğini temsil ettiği bir safhada, yüzyıllarca tehditkâr güç olarak görüldüğü rakip din ve medeniyetin önderlik mevkiindeki Türk İmparatorluğuna saygılı ve munsif olması beklenemezdi.

Hakim medeniyete mensup güçler Türk İmparatorluğunun tazyik ve tahripte dıştan ortaklaşa saldırılarla yetinmeyip, Türk yönetiminde-

ki gayrimüslim gayrı Türk kavimleri isyan ve ihtilale teşvik ederek Osmanlı camiasındaki gayrimemnun zümreleri işfal ve satın alma yoluyla hizmetlerine alarak, istila ordularına öncülük ve rehberlik yapacak işbirlikçi unsurlar imâl ederek amaçlarına dolaylı yaklaşım yöntemlerini etkili şekilde kullanmışlardır.

Çatısı altında toplanan değişik din, dil ve soydan milletlere, cemaatlere organik, ruhî, fikrî bir bütünlük kazandıracak ortak bir kültür, ortak mefkure, hayat, kader, menfaat birliği şuruu verme imkânını bulamayan, bilimdeki gelişmeleri izleyemeyen, sanayi devrimi ile başlayan çağa, sınıai toplum düzenine geçemeyen Osmanlı Türk İmparatorluğunun giderek her biri Osmanlı'ya karşı reel üstünlük kazanmış büyük Hıristiyan güçlerden herhangi birinin kesin neticeyi amaçlayan saldırısı ile karşılaşmayışının sebebi ömrünün son yüzyılında İmparatorluğun öz savunma gücü değil, hasım güçlerin geniş Osmanlı topraklarını nasıl paylaşacakları hususunda anlaşmamaları, özellikle jeopolitik önemi büyük odak bölgelerinde karşılıklı rekabet ve husumetlerini arttıran ihtilafa düşmeleridir. Jeopolitik konumu İmparatorluğa sıhhat kazandırmaya yetmemekle beraber ömrünü uzatmıştır. Ancak yaşamı öz gücüne değil, düşman güçler arasındaki rekabet ve dengeye dayalı bir savunma sistemi güvenlik yönünden yeterli, uzun ömürlü ve istikrarlı olamazdı.

Türk yönetimindeki İslamî ümmet devleti; Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'da önce Hıristiyan Balkan kavimlerinin ve Arnavutlar'ın, Asya ve Afrika'da Araplar'ın fiili ayrılık hareketleri, istilacı dış güçlerle işbirliğine yönelmeleri, büyük güçlerin ekonomik kalkınma ve gelişmeyi engelleyen baskıları ve sömürleriyle tükeniş ve yıkıma yönelir. Bu yıkılış ve çözülüşün önde gelen safha ve olayları şunlardır. Sırp, Yunan, Romen, Karadağ isyanları, Tepedelenli Ali Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanları, Bulgar isyanları, 93 Harbi, Ermeni isyanı ve terör hareketleri, Girit isyanı, Arnavutluk isyanı, Yemen isyanı, Trablusgarp İtalyan harbi, Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı, Arap isyanıdır. I. Dünya Savaşı başlarken yeryüzünde batılı güçlerin, Osmanlı'nın Meriç doğusunda kalan Trakya ve Asya'daki toprakları dışında fiilen sahiplenmedikleri, sömürge haline getirdikleri bölge kalmamıştır. I. Dünya Savaşı'nın önde gelen sebep ve amacı da esasen kalan Osmanlı toprakları ile birlikte dünyanın emperyalist güçler arasında yeniden paylaşılmasıdır. Ancak bu savaşın galibi olan güçler kurdukları esaret ve sömürü düzenini ebedileştirmek, esir milletlerin her türlü direniş

hevesini, iradesini, kurtuluş ümidini kırmak için Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmayı ve Osmanlı Asyası'nı paylaşmayı yeterli görmezler. İslamî inanç ve medeniyet camiasının koruyucu önderi, temsilcisi mevkiinde bulunan, İslâm milletlerinin en ilerisi, en güçlüsü, en savaşkan ve onurlusu bilinen Türklüğü, Türkiye halkını siyasî ve fizikî olarak imhayı hedef alan bir plânı uygulamaya koyulurlar.

Bu amaçlarına, hedeflerine kolaylıkla erişebilmek için Türkiye halkının esaret hayatında topyekün yok edilişleri ile sonuçlanacak bir komploya hiç bir direnç göstermeden mezbahaya sevkedilen bir koyun sürüsü gibi uymasını sağlamak için her imkân ve yöntemi kullanırlar. Arap halkları isyan ve ihtilâlle müstevli ordularla fiilî işbirliğine girerek kaderlerini Türk milletinden ayırmakla imparatorluğu fiilen sona erdirmişlerdir. Müstevli güçler mütareke hükümlerini suistimal ederek, Osmanlı ordusunu terhisle silahlarını teslimle zorlayarak, işgali genişleterek, Osmanlı idarî ve siyaset mekanizmasını, ulemayı tehdit, baskı, işgal ve satınalma yoluyla emellerine yardımcı kılmak, Türkiye halkının, Türk milletinin maddî ve manevî birliğini, hayat ve kader ortaklığını siyasî, dinî, mezhebî, etnik bahaneli ayrılıkları ileri sürerek; nüansları zıddiyete, düşmanlığa çevirerek kırmak isterler.

Türk Kurtuluş Savaşı, Türkiye halkının millî misakla belirlediği sınırlar içinde varlık ve bağımsızlığını, Türk millî kimliği ile millî iradeye müstenit Türkiye Devleti çatısı altında sürdürme kararı ile girdiği bir ölüm kalım savaşındır. Bu savaşın zaferle sonuçlandırılması ile Türkiye Devleti'nin yeniden kuruluşu, Türkiye halkının Atatürk önderliğindeki temsilcileriyle bütünleşerek, tarihî, siyasî, askerî, iktisadî, psikolojik, ideolojik şeniyet ve zaruretleri dikkate alarak içeriğini, dayanağını kaybetmiş evrensel ümmet devleti kalıbında millî Türk Devleti yapısına geçiş olayıdır. Bu hedefe kolay ulaşılmamıştır.

I. Dünya Savaşı içinde Anadolu Hıristiyanları'nın kurtarıcısı rolüne giren, onlara Türk anayurdu üzerinde yurt ve devlet kurma ve hediye etme vaadi ile işbirliğine ve Türk yönetimine sadakatsizliğe sevkeden emperyalist güçlerin mütareke dönemi ve Kurtuluş Savaşı içinde Hıristiyan tebaayı işgal ve istismarları devam ederken, önde gelen bir çabaları da genel çerçevede Türkiye Müslümanlarının, Türk Milletinin gücünü toptan kırarak tertipler sürerken, özelde Kürt Türkleri'ni Güneydoğu Anadolu'da Türk Millet bütünlüğünden koparma ve Türkiye kurtuluş mücadelesinden ayırma komplo ve teşvikleri olarak belirir.

Türkiye üzerinde yayılma ve genişleme, Türk gücünü yıpratma için Ermeniler'i isyan ve ihanete sevk ederek Doğu Anadolu Müslümanları'nı toptan tedhişe, katle sevkeden beşinci kol olarak kullanan Çarlık Rusyası'nın ihtilal ve iç savaşla yıkılmış olmakla bir süre sahneden çekilmiş olması, Kafkasya, İran ve Osmanlı Asyası'nda insiyatifin bir süre tamamen İngilizler'in eline geçmesine yol açmıştır.

Bölgesel menfaatlerini koruma kiralık bir güç olarak kullanacağı kendi güdüm ve denetiminde bir Ermenistan inşa edebilmek için Berlin Kongresi'nden sonra bölge ile ilgisini artıran, Ermeni terör örgütlerinin Doğu Anadolu Müslümanları'nı Türk ve Kürt ayırımı yapmaksızın sistematik katletmesine destek veren İngiltere, Türkiye halkının Misakı Millî hudutları içinde örgütlenmesini, bağımsızlık savaşını başarısız kılmak için imparatorluğun merkezinde yaptığı gibi mevki, ünvan, servet harisi maceraperest bazı kişileri satın alarak, saf yurttaşları işgal ederek, Kürt aşiretlerini, millettaşları, soydaşları, dindaşları, hemşehirlileri Türkler'den ayırmaya çalışır.

Türkiye halkının şuurlu birliği; bozguncu tertip, tahrik ve propogandaları başarısızlığa mahkum eder.

Erzurum ve Sivas kongrelerinde son Osmanlı Meclis-i Mebusa'nında ve onun dağılması üzerine Ankara'da toplanan TBMM'den tecessül eden millî irade Türkiye halkının millî bağımsızlık emelini, Müslüman Türkiye halkının bütünü ile bir millet oluşturduğunu, Türkiye'de Müslüman azınlık olmadığını, gayri müslim yurttaşlara millî bağımsızlığımızla ve milletlerarası hukukla bağdaşmayan imtiyaz verilemeyeceğini belirler.

Türkiye halkının şuurlu birliği, yeni Türkiye Devleti'nin gücü, düşman işgaline kapılan, düşman emellerine hizmet eden ve bedhahları etkisizleştirir. Kendilerini Türk milletinden ayıran, Devlet ve milletimize fiili husumete yönelen Hıristiyan teba, hizmetlerine girdikleri müstevli güçlerle harabeye, yangın yerine çevirdikleri Türkiye'yi terke mecbur kalırlar.

Cihanda emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili durumuna yükselen emperyalist güçlerin prestiji kırılır. Türkiye için kurdukları sehpa yıkılır, diktikleri kefen yırtılır. Türk Kurtuluş Savaşının zaferi, mucizevî bir olay görünüm ve etkisi yaratır. Türkiye gücünü ispat ede-

rek yaşama hakkını korumuştur. Ancak, Sevr'i uygulatma imkânını bulamayan batı emperyalizminin Lozan'da kerhen kabullendiği, varlığına tahammül veya rıza ve müsamaha gösterdiği Türkiye, Basra Körfezi'nden Hint Okyanusu'ndan, Kızıl Deniz'den, Süveyş'ten, Yemen'den, Hicaz'dan, Suriye'den, Filistin'den, Ürdün'den, Lübnan'dan çekilmiş, vazgeçmiş; Mısır, Libya, Tunus, Kıbrıs, Oniki ada üzerindeki haklarından feragat etmiş bütün petrol bölgelerini kaybetmiş, petrol zenginliklerinden mahrum edilmiş, imparatorluk iddiasını ve hukukunu terketmiş, Akdeniz'den ve Ege'den geniş ölçüde soyutlanmış, boğazlar üzerinde askerî denetimini yitirmiş bir Türkiye'dir.

Kurtuluş Savaşı galibi Türkiye; genç nesilleri, aydın kadroları nesiller boyu süren iç ve dış savaşlarda tükenmiş, az nüfuslu, harap, fakir, borçlu, yeterli ve yaygın eğitim kurumları olmayan, yeterli düzenli idari hizmet teşkilatı, ulaştırma ve haberleşme şebekesi bulunmayan, sanayiden yoksun, geri bir tarım ülkesidir. Tarımda da kendine yeterli değildir. Bu duruma ve seviyeye düşürülen Türkiye, emperyalist güçlere karşı islâm veya başka bir ideoloji adına bir meydan okuyuşu ve tehditi temsil etmediği -ve yok edilmeyi göze almadıkça-edemeyeceği gibi, dünya pazarına hissedilir bir ağırlık ve nisbetle girebilme, bölge pazarlarında sanayileşmiş ülkelere karşı bir rakip oluşturmaktan da çok uzaktır. Zira, geri bir tarımın, yoksul köylülüğün temsil ettiği sosyal seviye ile kalkınma için gerekli kalifiye iş gücü, bilgi birikimi, sermaye ve kalkınmaya rehber olacak sınai tesisat ve teşkilattan yoksun oluş, millî pazarı dahi gelişmiş ekonomilerin olumsuz etkisinden korumaya uzun süre imkân veremeyecektir.

Sevr'i uygulatmak için maşa olarak kullandıkları halklardan oluşturdukları kiralık ordularla netice alamayan emperyalist güçler; Lozan'da Türkiye karşısında tekrar kenetlenip güçlü bir husumet cephesi oluşturmuşlardır. Bu nedenle Lozan'da Güneydoğu sınırlarımız karara bağlanamaz. Zaman kazanarak toparlanan, denetimine aldığı dünya düzeninde Türkiye'yi yalnız bırakan İngiltere, hükümetimizi yeni bir savaşla tehdit ederek güneydoğu hudutlarının çiziminde Misakı Millî esaslarından uzaklaşmaya, ağır taviz vermeye zorlar. Bu ağır tavizle terk ve fedâ edilen sadece Musul, Kerkük, Süleymaniye süratli kalkınma ve gelişme için muhtaç olduğumuz petrol değil, daha da önemli olan Türkiye halkının, Türk milletinin birliği, Anadolu'nun doğal bütünlüğüdür.

Küçükasya'da Güneydoğu Anadolu hudutları boyunca geniş bir arazi şeridi ile önemli sayıda Kürt ve Türkmen nüfusun İngiliz ve Fransız manda yönetimlerine ve Türklüğe düşmanlaşmış Arap zümrelerinin tahakkümüne terkedilmiş olması Güneydoğu Anadolumuz'u sağlık ve istikrardan yoksun bırakır. Bu durum Türkiye halkının Türk Millî kimliği ile bütünleşme ve gelişme sürecini ameli ve nazarı plânda olumsuz etkiler. Siyasî hududumuz dışında bırakılan soydaşlarımızın ayrı siyasî emeller için kullanılmalarına, giderek yabancılaşmalarına yol açar.

Bin yıla erişen bir sürede öz millî kimliğinden feragat ederek, meşrû, hayatî menfaatlerini fedâ ederek, kavmî benliğini ümmet ideali içinde eriterek İslam alemi adına gönüllü sıfatıyla bütün dünya ile savaş haline geçen Türk toplumunun, Türkiye halkının Hıristiyan güçlerin yoğun husumetine daimî hedef olurken savunucusu olduğu İslâm milletlerinin vefa, şükran ve dostluk hislerini kazanamadığı; yaşanan felaketlerle, ihanetlerle görülmüş, anlaşılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kurtuluş Savaşı sonrası dönemde önde gelen meselesi barışı ve birliği korumak olur. Bunun için de Türkiye halkının tarihi, vatan, hars, inanç, emel, soy ve kader birliği ile örülmüş, nihai millî kurtuluş mücadelesi ile teyit edilen ortak millî kimliğini, Türk kimliğini ve millî birlik şuurunu güçlendirmek olur. Bu emel ve hedefe güvenle ulaşmayı sağlamak, halde ve gelecekte Türkiye'ye düşmanlığa yönelecek güçlere, geçmişte olduğu gibi devletimizin güvenliğine, milletimizin birliğine saldırıda âlet olarak, beşinci kol olarak kullanacakları zemin ve unsurların oluşumunu önlemek için gereken yol; Millî Kurtuluş Savaşı'nı yapan Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkının birbirlerine ve devlete yabancılaşmasını önleyecek, birlik ve dayanışma şuurunu güçlendirecek, yurttaş olmanın hukuk ve onurundan eşit olarak yararlanmayı, refah ve mutluluktan âdil pay almayı sağlayacak bir millî kalkınma ve eğitim plânını ülke genelinde etkili şekilde uygulamaya koymaktır. Dil ve gönül birliği ile, emel ve hedef birliği ile bütünleşmeyi sağlamaktır.

İşaret edilen olumsuz maddî şartlara rağmen bu yönde önemli mesafeler alınmıştır.

Etüdümüzün tarihi ve sosyolojik oluşumla ilgili bölümlerinde açıkladığımız gibi Doğu Anadolu; Türk, Fars, Arap siyaset ve harslarının

karşılaştığı bir alandır. Türk hanedanları İslâmî dönemde bu üç milletin de yönetimini yüklenmiştir.

İslâm öncesi dönemde bölgeyi iskân eden Proto-Türk ve Türk camiasına mensup kavimlerin, unsurların Âri ve Sâmi komşularıyla uzun süre bölge için üstünlük mücadelesi verdikleri bilinmektedir. Millet tarihimizin cihanşumûl etkileri olan, yarattığı sorunları günümüze de erişen bir safhasını, milletçe İslamiyet'i kabulle birlikte İslâm dünyasının yönetimini üstlenmek üzere İran'a, Ortadoğu'ya giriş, yeni Türkiye'ni, büyük Türkiye'nin kuruluşu komşu Arap ve Fars alemlerinin tümüyle Türk devletlerinin, Türk hanedanlarının tebaası haline gelişini teşkil eder.

Bu durum ve çerçeve, hanedanların, idareci sınıf ve havasın ümmet devleti anlayışı içinde değişik kavimleri uyum ve birlik halinde bulundurma, yerleşik menfaatleri koruyarak yönetim kolaylığı sağlama emellerine uygun olarak klasik İslâm kültürünün kadim dilleri Arapça ve Farsça'ya verdikleri önem, Türk, Arap, Fars kültürlerinin ihtilatına yol açtığı gibi, değişik devrelerde Doğu Anadolu'yu, Batı İran'ı, Irak'ı, Suriye'yi iskan eden Türk boylarının, aşiretlerinin önemli bir bölümünün genel plânda Türk harsı içinde kalmalarına, Türk seciye ve benliği taşımalarına rağmen, öz dilleri Türkçe'yi bir ölçüde kaybederek buldukları bölgelere göre değişen nisbette Arapça veya Farsça etkisi ağırlık kazanan nevi şahsına münhasır (Osmanlıca minyatürü) mahalli diller oluşturmalarına yol açar. Kendilerine Türkler'den ayrı bir soy kimliği ve hayali tarih imâliyle Ermeniliğe, Gürcülüğe, Araplığa, Farslığa mal edilmek istenen Kürt Türkleri'nin, Zaza, Kurmanç yurttaşlarımızın durumu budur. (Arap ve Fars ülkelerinde yönetimi yüklenen, yerleşen bir kısım Türk zümreleri de Hun, Avar, Kuman, Peçenek, Bulgar Türklerinin Balkan ve Doğu Avrupa Slav kavimleri içinde erimeleri gibi dillerini tamamen kaybederek Araplığa ve Farslığa katılmışlardır. Cezayir'de, Tunus'ta, Libya'da, Mısır'da, Suriye'de idareci Türk zümreleri genellikle asimile edilmiştir.)

İki dünya savaşı arası dönemde emperyalist güçler bir yandan Ortadoğu'da Türkiye'den koparılan topraklardaki milletttaşlarımızı, Türk-lük şuuru taşıyan Kürt ve Türkmen zümrelerini ağır baskı ve zulümlerle sindirmeye, Türk kültüründen uzaklaştırmaya uğraşırken, diğer yandan Kürtler'e Türklükten ayrı bir soy bilinci ve Türk'e karşı bir si-

yaşı eğilim vermeye çalışır. Onları bölgeyi karıştırma ve denetlemede güncel menfaatleri için kullanma ve ateş hattına sürmede yararlanacakları bir alet, unsur haline getirmek isterler. Dönem boyunca Türkiye yararlarını sarmakla, yüzyılları dolduran hata ve ihmallerin vatan ve millet bünyesinde açtığı hasar ve tahribatı onarım çabası içindedir. Emperyalist güçler ise Osmanlı Türkiye'sinden kopardıkları parçaları hazımla meşguldürler.

II. Dünya Savaşı sadece yeryüzü yağmasından, sömürge sofrasından kendileri için de sınaî, askerî güçlerine uygun pay isteyen Almanya, İtalya ve Japonya'ya değil, I. Dünya Savaşı'nın önde gelen galip güçleri olma sıfatıyla Ortadoğu haritasını diledikleri gibi çizen İngiltere ve Fransa'ya da ağır yıkım ve zafiyet getirir.

Sovyet rejimi altında yeniden tertiplenen Rus İmparatorluğu'nun Avrupa ve Asya'da kazandığı rakipsiz üstünlük; kapitalist, emperyalist güçlerin temsil ettiği dünya düzenine karşı etkili bir ideolojik-psikolojik propoganda silahı olarak kullandıkları Marksist-Leninist-Komünist teorilerin temsil ettiği tehlike, Arap halklarının, Asyalı, Afrikalı ulusların aşağılayıcı, sömürücü manda, vesayet ve işgal yönetimlerine, Batı hegemonyasına karşı ayaklanmaları ve Sovyetler'e yaklaşımları, hayati jeopolitik konumu ile Türkiye'nin harp yorgunu Batılı güçler nezdinde müttefik sıfatıyla önemini artırır. Böyle bir dostluk ve ittifak Batılı güçlere, Türkiye'nin iktisadî gelişimini ve siyasî tutumunu yardımcı sıfatıyla etkileme ve denetleme kolaylığı da kazandıracaktır. Sovyet tehdidi karşısında emperyalist, sömürgeci sabıka sicilini unutarak hürriyetçi, demokrat görüntüsü ile idealize etmeye, benimsemeye yönelir.

Millet egemenliğini esas alan laik cumhuriyet rejimi ile Türkiye halkı; kendi kaderinin yönetimini bizzat yüklenmek ve sorumluluğunu kendi yurdunun, varlığının korunması ile hudutlamakla, büyük devletlerle komşuları ile ihtilaflarını asgariye indirmiştir. İhtilafların çözümünde de bağımsızlığına, hayati menfaatlerine yönelik bir saldırı olmadıkça, hak aramada uluslararası hukuk çerçevesinde işleme barışın muhafazasına itina etmektedir.

Bu yöntemle sağlanan ve korunan yarım yüzyılı aşan barış döneminde Türkiye, genç nesilleri, aydın kadroları savaşlarda tükenmiş, eğitimsiz, sağlıksız, sanayi teşkilat ve tesisatından yoksun, az nüfuslu, yoksul, harap bir ülke, ilkel tarım yöntemlerine ve doğa şartlarına

mahkum bir toplum olmaktan çıkıp; sağlıklı, zinde, süratle çoğalan, tabî kaynaklarını değerlendiren, eğitim kurumlarını yaygınlaştıran, sanayileşen, bölge ve dünya pazarlarına girmeye yönelen, 50 milyonluk bir nüfusa erişen ve artmasını sürdüren, tekrar bölgesel güç ve büyük devlet olma istidat ve iradesi tezahür eden bir varlık ve kudret olarak belirir. Kıbrıs Barış Harekatı, bu gelişimin çarpıcı bir kanıtı, işareti olur. Türkiye Avrupa Topluluğuna kayden girmiş ve tabii üyeliğe yürüme yolundadır.

Kıbrıs Türklerinin, Yunan yayılmacılığına ve Kıbrıslı Rumların genosit girişimlerine karşı direnişe geçmeleri süreci içinde Türkiye'nin adanın Yunanistan'a ilhakını ve Türklerin imhasını (Hatay'ın kurtarılışını ve Anavatan'a katılımını hatırlatan bir çizgide) askeri hareketla önlemesi ve Kuzey Kıbrıs Türklüğünün güvenliğe kavuşturulmaları büyük çapta Türk azınlıklarının ağır baskı altında tutuldukları komşu ülkeleri telaş ve sıkıntıya sokar. Gururu kırılan Yunanistan geçmişte olduğu gibi Hristiyan dünyasından saldırgan siyasetine destek ve himaye göreceği hesap ve ümidiyle Türkiye'ye karşı açık düşmanlık ifade eden emel ve tertiplerinin uygulamasını sürdürür bir cephe oluşturmaya çalışır. Gelişiminin bu merhalesinde, bir kısım aydınlarımız için hayal kırıcı olmakla beraber, Batının Türkiye'ye NATO gibi müşterek güvenlik sistemi içinde müttefiki olsa dahi Lozan'da rıza gösterdiği seviye ve çerçeveyi ve layık gördüğü rolü aşan bir imkan ve konum vermek istemediği de vuzuh bulur.

Sömürge çağı kapanmış görünmekle beraber, Batının sömürgeci zihniyet ve seciyesinde değişme olmamıştır. Gelişmiş sanayi ülkeleri, az gelişmiş geri kalmış ülkelerle ticari ilişkilerinde sattıkları mamüllerin, aldıkları ürünlerin fiyatlarını dikte etme imkan ve insiyatifleriyle silah üretim ve ticaretinde imtiyazlı gedikli konumlarıyla soygun seviyesinde sömürülerini sürdürebilmekte, zoraki müşteri durumundaki ülkelerin kalkınma ve gelişmesini olumsuz şekilde etkileyebilmekte, önleyebilmektedir.

Sanayileşmiş zengin ülkeler, imtiyazlı kulüplerine yeni üye kaydına istekli değildirler. Türkiye'nin kendine yeterli kazanmasına, gelişme ve kalkınmasına müttefik konumunda dahi sempati ile bakmazlar. Batılı zengin ülkelere benzer yaşama ve tüketime özendirme hususunda yoğun çaba sarfetmelerine rağmen, böyle bir tüketimi genel refah ve kalkınmaya ağır yük olmaktan, zarar vermektен çıkaracak planlı

gelişim ve kalkınma programına, üretim düzenine geçişe destek vermekten kaçınırlar.

Cumhuriyet yönetimi temel politika olarak uluslararası hukuk ve sözleşmelerden doğan hak ve vecibeleri bulunmadıkça, güvenliği ile ilgili hayati zaruretler belirmedikçe, komşusu olan ülkelerdeki soydaşları hakkında bu ülkeler hükümetlerinin demokrasi, insan ve yurttaş hakları, dostluk ve iyi komşuluk fikri ile bağdaşmayan uygulamalarını mesele yapmaktan kaçınmıştır. Anılan ülke hükümetlerine toprak bütünlükleri hakkında güvenlik duygusu verebilmek için soydaş guruplarına ilgisizlik anlamı kazanacak kadar mesafeli bulunmuştur. Bu genel tutum içinde komşu ülkelerdeki soydaş Kürt toplumlarına da ilgisiz kalınmıştır.

Bu durum, komşu ülkelerdeki soydaş Kürt toplumlarına ayrı bir siyasi kimlik verme ve çok defa öz menfaateriyle bağdaşmayan emel ve hedefler doğrultusunda mücadele ve maceralara sürme tertiplerini kolaylaştırmış, etkili kılmıştır. Bu kaynaşmaların esintileri Türkiye'ye de yansımıştır. Her ülkede sınıf, servet, kazanç, sosyal statü, din, mezhep, etnik menşe, siyasi, felsefi inanç farklılıkları sebebiyle durum ve statüsünden memnun olmayan, mağdur edildikleri, haksızlığa uğradıkları düşüncesini taşıyan fertler, gruplar bulunabilir. Bütün yurttaşlarına huzur, refah, güvenlik vermek, yurttaşları arasında uyum, anlayış beraberliği ve dayanışma sağlamak bir ülke yönetiminin kendi sorun ve sorumluluğudur. Yurttaşların daha mutlu, seviyeli ve huzurlu bir hayat özlemi taşımaları, hak, hürriyet, fırsat ve imkan eşitliği istemeleri doğaldır. Ancak, devletlerarası menfaat mücadelesi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi her ülkenin iç sorunu olmaktan çıkararak bir gerilim ve etkinliği temsil etmektedir.

Seri ateşli hafif silahlar, taşınması, kurulması, füyüelenmesi kolay, yüksek tahrip gücü taşıyan infilak maddeleri, gece gündüz uzun ve seri yürüyüş yeteneği kazanmış, bu silahları etkili şekilde kullanma eğitim ve deneyimi kazanmış küçük grupların müsait siyasi ve sosyal ortamda, eylem sonrasında kolayca kaçıp, çekilip gizlenmeye elverişli dağlık, ormanlık, sazlık, bataklık arazide, büyük kentlerde değişik sebeplerle gayri memnun zümrelerden gizleme, haber alma konularında destek görmeleri halinde, mülki, idari mekanizmayı sabotajla, vur-kaç yöntemiyle baskı altına almalarına, nizami güvenlik güçlerini manen

yıpratın silahlı propaganda eylemine geçmelerine, halk çoğunluğunun desteğini kazanmaları halinde eylemlerini gerilla savaşına dönüştürebilmelerine, iç savaş durumu yaratmalarına imkan vermektedir.

Gerilla savaşı yeni bulunmuş bir savaş türü değildir, hasmı dolaylı saldırı ile etkisiz kılmak, yıkmak da yeni öğrenilen, yeni uygulanan bir mücadele yöntemi değildir. Ancak günümüzde klasik ve nükleer silahlarla girişilecek lokal veya total savaşla ilgili her taraf için katlanılmaz seviyeye erişecek maliyeti veya ölümcül yıkım getirecek mahiyetli, hasım devletleri, blokları direkt çatışmadan kaçmaya mecbur bıraktığından, gerilla savaşı ve dolaylı saldırı yöntemi önem kazanmıştır. İzlenen siyasi, iktisadi amaca erişebilmek, hasım veya rakip ülkenin kudret ve istikrarını, saygınlığını tahrip için, kalkınma ve gelişme programlarını, tasarruf ve harcamalarını olumsuz etkilemek için, anılan ülkelerde gayri memnun gruplar oluşturması veya mevcut gayri memnun grupların amaca en uygun olanlarının belirlenip kazanılması, doktrine edilmesi, silahlı mücadeleye teşvik edilmesi, özel savaş uzmanı eğitici ve yönetici kilit personel, malzeme, silah, cephane tedarik ve ikmal ile mali destek verilmesi, uluslararası platformlarda programların, faaliyetlerini duyurarak propagandalarının yapılması, sınırdaş ülkelerde ikmal, eğitim, hareket ve iltica üsleri oluşturmalarına imkan sağlanması, böylece başlatılan, teşvik edilen, tırmanışa geçirilen ekonomik sabotajlar, silahlı terör eylemleri, yıkıcı propoganda, iç savaş provokasyonları, gerilla grupları teşkili II. Dünya Savaşı sonrası devrede yaygın uygulama alanı bulmuş dolaylı saldırı yöntemleridir.

Diğer yönden ileri sanayi ülkeleri için en yüksek kazancı sağlayan, iş alanı silah üretim ve satışlarıdır. Bu iş dalı için büyük tehlike, milletlerarası ihtilafların uzlaşma ile çözümü ve barıştır. Silah üreticileri ve satıcıları barışı sevmezler. Alıcı olmadığı zaman, üretim ve ticareti canlı tutmanın, sürdürmenin en etkili çaresi kriz üretmektir. Kriz planlayıcısı, kavgaya tutuşturduğu taraflara buhran ve çatışmanın kazandığı boyuta göre siyasi tercih yapmadan da silah satışı yapabilir. Ticaret, ticarettir.

Güneydoğu illerimizdeki yurttaşlarımızın bir bölümüne ayrı bir millî ve siyasi kimlik iddiası ile mal edilmek istenen terör ve siyasi şekavet hareketleri, bu hareketlerle ilgili olarak komşu ülkelerin ve bir kısım müttefiklerimizin aldığı tavır, her ülke için ayrıntısına girmeden

yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Cumhuriyet tarihinde bölücü silahlı eylem, bölücü terör örgütü yeni bir olay değildir.

Modern devlet düzen ve kavramına yabancı ve karşıt feodal, klerikal unsurların mahalli, fiili imtiyaz ve istismar imkanlarını sürdürmek için , yol, okul, köprü yapımına, vergi ve asker toplanmasına karşı çıkmaları, dış tahriklerden de cesaretlenerek devlet gücünün erişemeyeceğini sandıkları, ulaşım şebekesinin zayıf olduğu dağlı bölgelerde giriştikleri silahlı isyan, katil, toplu yağma ve şekavet olayları Cumhuriyet yönetimini benimseyen devlete sadık halkın yardımı ve güvenlik güçlerinin etkili önlemleri ile bastırılır, suçlular cezalandırılır. Cumhuriyeti kuran kadro modern bir millet ve devlet kurma karar ve programını uygulamada tavizsizdir.

1920-1938 dönemi sonrasında 1960 lara kadar önemli bir olay görülmez. Bölücüler silahlı denemeden bir süre vazgeçip, Cumhuriyetin bütün yurttaşlara açtığı imkanlardan yararlanarak yönetici kadrolar yetiştirmeye öncelik verirler.

1961 Anayasası hürriyetleri genişletir. Sosyal demokrasi için ufuk açar. Mer'i cumhuriyet nizamına saygılı, demokratik sosyalist düşünceye, legal siyasi teşkilatlanma ve meclise girme, grup oluşturma imkanını kazandırır. Özünde hürriyetçi demokratik düzene karşıt olan, proleterya diktasını, Marksist-Leninist öğretiyi esas alan, Sovyetler Birliğini örnek ve rehber edinen illegal sol bu durumdan yararlanma, legal Türk soluna sızma ve güdümüne almak ister, hürriyetçi bir ortamda yetişme ve gelişme imkanını bulamamış olan legal sol siyasi hareketin müteşebbisleri, fikir kadroları da; ülkemizin, tarihimizin şartlarına, gerçeklerine uygun bağımsız, özgün fikir ve politika üretme ve olumsuz dış etkileri önleme yeterliliği gösteremez.

Anılan devrede sosyalist, komünist düşünce ve hareket yoğun propaganda ile dünya çapında bir prestiji ve yayılışı temsil etmektedir.

Gençliğin, aydınların, bürokratların bir bölümünü daha çok hürriyet, az gelişmişliği süratle yenme, tam bağımsızlık, sömürüye son vermeyi sağlayacak ilerici, devrimci bir düzen kurma gibi sloganları şiar ve yafta olarak kullanarak cezbetmeyi başaran legal görünümlü aşırı sol siyasi örgüt ve partiler, daha arif olan Türk işçisinden, emekçi halk

kesitinden yeter destek bulamayıp marjinal seviyede kalıncı kitle tabanı oluşturmak için mevcut veya mefruz hassasiyetleri teşvik ve tenbihe, etnik grupları, mezhep zümrelerini kazanmaya çalışırlar. Emekçi-yi bilinçlendirme iddiasından vazgeçip yurttaşlarımızın bir bölümüne ırkçı-mezhepçi temelde ayrılık duygusu telkine çalışırlar.

Bölücü emel ve zihniyet sahipleri de daha kolay ve güvenli teşkilatlanmalarına imkan vereceğini, amaçları yönünden yeter mesafe alınmaya kadar Türk solunun ve milletlerarası komünist hareketin kaynaklarından ve prestijinden yararlanacaklarını hesap ederek ilerici, devrimci parolaları haykırıp, sosyalist kimliği kullanırlar. 12 Mart sonrasında TIP'ın Anayasa Mahkemesi kararı ile milli duyguları zayıflatma, ırkçı-Bölücülük yapma ve hürriyetçi demokratik nizama proleterya diktasına dayalı marksist düzen kurmak için yıkmayı amaçlayan kanunsuz faaliyetlerinin sabit olması sebebiyle kapatılmış olması, rahatsızlığı ve istismar konularını ortadan kaldırmaz.

Siyasi yelpazede çeşitlenme, sağın bölünmüş olması, merkez solun yetersizliği siyasi istikrarsızlığı büyütür. İktidar hırsı, iktidar olma için koalisyon zorunluluğu, marjinal oyların, marjinal desteklerin önemini artırır. Siyasi kutuplaşma, cepheleşme gerilimi artırır. Anarşi ve terör giderek turmanır. Ülke iç savaş ortamına sürüklenir. Bu durumun doğuşunda önde gelen amil, ülkenin siyasi hayatında ağırlığı olan yasal siyasi partilerin lider kadrolarının yasadışı şiddet hareketlerine karşı çıkmakta, hukukun üstünlüğünü ve devletin saygınlığını korumada ittifak edemeyişleri, düşman gibi gördükleri siyasi parti ve fikir baskı altına almayı, tahribi hedef alan eylemlere ve illegal eylem gruplarına müsamaha göstermeleridir. Bu tutum ve anlayış gerçekte yasal kuruluşların, partilerin, terörü, şiddeti yöntem kabul eden yasadışı örgütlerle zımnî, fiili koalisyonudur. Böylece yasadışı örgütlerin, tedhiş gruplarının, yasal demek ve partilere, idare cihazına, yönetim kademelerine, güvenlik güçlerine sızmalarına ve yıkıcı etkinliklerini arttırmalarına, bu yoldan devlete elkoyma hevesine, ümidine kapılacak kadar cüretlenmelerine sebebiyet verilmiş olur.

Afganistan'daki Sovyet müdahale ve işgalini ileri bir hareket, halkçı devrim olarak alkışlayan, yabancı istilaya direnen Afgan yurtseverlerini, köylü ve işçilerini mürteci diye kınayan, Fatsa'da cinayet örgütleriyle oluşturulan, bütün yasal parti teşkilatlarını tedhişle teslim alan kızıl komünü ideal bir örnek olarak övgü ile selamlayan ultra sol ay-

dın; basın ve yayın yoluyla gerçeği çarpıtarak yansıtma, ihanete köprü teşkil ederek gafletini genelleştirme çabası içindedir.

Bu fikrî ve ruhî ortam, ülkeyi yönetme ve devlet güvenliğini sağlamakla sorumlu makam sahiplerinin ve millet çoğunluğunun turmanan anarşi ve terörde uluslararası komünizmin, Sovyetler Birliği ve peykerlerinin yüksek etki gücü taşıyan ve giderek dolaylı saldırı ve örtülü istila anlamını kazanan güdümleyici rol ve mevkiini sağlıklı olarak görme ve değerlendirmesini zorlaştırır ve geciktirir. Böylece millî bünyede tahribatın artmasına, tehlikenin büyümesine yolaçar.

Bölücü unsurlar bu safhada eylemci solun sancakları altında bulunmakta ve onun vurucu gücünü oluşturmaktadır.

12 Eylül 1980 tarihinde, silahlı kuvvetlerin ülkede yönetimi devralması ve siyasi partileri kapatması, ülke genelinde sıkıyönetim ilanı devlet gücünün müessiriyetini artırır. Karşıt gruplar arasındaki çatışma durur. Müdahale öncesinde kanlı turmanışta taraf olan illegal solbölücü ittifakı karşısında ağır zayıat veren, yıpranan, mücadeleye devleti ve yurt bütünlüğünü koruma ve meşru müdafaa zaruretleri içinde girdiğini ileri süren sağcı eylem grupları (ülküçüler) genellikle Ordunun devlete sahiplenmesi ile görevlerinin bittiği görüş ve düşüncesi ile eylem alanından çekilirler.

Ülke çapında arama ve soruşturmalarla, tutuklamalarla silahların toplanması, silah kaçakçılığının önlenmesi, mali kaynaklarının kuru-tulması suretiyle örgütler büyük ölçüde çökertilir. Örgütteki rol ve faaliyetleri, katıldıkları öldürme, yaralama, bombalama eylemleri sebebiyle yakalanma, tutuklanma korkusuna kapılan bir çok örgüt üyesi de yurt içinde faaliyete devama imkan kalmayınca, değişik yollardan komşu ve batı ülkelerine kaçarak oralarda yeniden örgütlenmeye, Türkiye aleyhinde faaliyete, baskı grupları oluşturmaya çalışırlar. Kendilerini siyasi mülteci olarak kabul eden veya Türkiye ile hesabı olan devletlerin yakın veya uzak menzilli menfaatleri için kullandıkları unsurlar haline gelirler.

Avrupa'da yoğun bir Türk işçi kitlesi bulunması, siyasî mülteci gruplarının işçilerimizi kendilerine yandaş kılma için yoğun çabalar sarfetmelerine yolaçar.

Batılı ülkelerin çalışma için gelenlere ülkesinin kapısını kapaması,

siyasi mültecilere özellikle bölücü unsurlara kapısını açması yurttan ve yurtdışında iş bulma zorluğu çeken bir kısım yurttaşlarımızı siyasi iltica yol ve yöntemini kullanmaya heveslendirir.

Yurt dışına işçi yollamada, yurttaşlarının yabancı ülkelerdeki hayatlarını düzenlemede, haklarını korumada bu yurttaşlarımızın bedeni, ruhi, fikri sağlıklarını, kültürel kimliklerini koruma ve geliştirmede müsbet, uzun vadeli, ciddiyetle uygulanan bir plan ve politikadan yoksun olan hükümetlerimiz, bu tutum ve ihmalleri ile bir kısım yurttaşlarımızın ülke dışında millet ve devletimize yabancılaşmasına ve Türkiye aleyhinde faaliyetlere kapılmalarına yolaçmış olurlar.

Örtülü istila niteliği kazanan illegal sol örgüt ve yığınağın dağıtılması, 12 Eylül 1980 müdahalesi ile kurulan ara rejimden demokratik rejime dönüş safhasında bölücü örgütlerin iğreti sol maskelerini atarak gerçek emel ve hüviyetleri ile ortaya çıkmalarına yolaçar. Mao'nun kendi ülkesinde ilah mevkiinden inisi, marksist sosyalizimin, komünizmin; ekonomik, politik, ideolojik planda yenik duruma geçişi, Sovyet Blokundaki çözülme, komünist şiaların halktan gördüğü tepki, bölücü eylemcileri yeni ideolojik ittifaklar aramaya yönlendirir.

Üslup, yöntem ve programları farklı olmasına rağmen, yurttaşlarımızın bir bölümünün temsilcisi olma ve onlar adına mücadele verme, siyaset yapma iddiası taşıyan bölücü politika ve silahlı eylem gruplarının temel hareket noktaları, Güneydoğulu yurttaşlarımızın Türklükten ayrı bir soydan geldikleri, ayrı bir millet oluşturdukları, ayrı ulusal kimlik taşımaya, ayrı dil ve kültür geliştirmeye, bu düşünce çerçevesinde örgütlenmeye toplu talepleri ve hakları olduğudur.

Bu iddianın Türk milletini ve devletini vatanının bir bölümünde yabancı, işgalci şeklinde tavsifi de içerdiği ve giderek çok uluslu devlet yapısını, özerklik, toprak istemi, ülkenin bölünmesi ve ayrılma hedeflerini kapsadığı da sarihdir. PKK görünüşte bu siyasi düşüncenin silahlı eylem gücünü oluşturmaktadır. Devlet oluş, devletin varlığı ve idamesi hevese hayale teoriye değil, üstünlüğünü bilfiil göstermiş ve genel kabul görmüş reel güce ve global planda güçler arası dengeye dayanır.

En mübalağalı tahmin ve kayıtlarda Türkiye'de kendilerine Kürt adıyla Türklükten ayrı bir soy kimliği yakıştırılmak istenen milletteşla-

rımızın genel nüfusa nisbeti % 7 dir. Laik, demokratik millî cumhuriyetimizde Türk milletine, milletine mensubiyet soy kütüğüne değil, şuura, gönül ve emel birliğine dayanır. Güneydoğulu yurttaşlarımızın büyük çoğunluğunu Türklükten ayrı soya bağlılık duygusu düşüncesinde olmadıkları, Türkçeyi ortak bir dil olarak kullandıkları sabittir. Türkçe bilmeyen, farklı mahallî dilleri sebebiyle bölücü siyaset ekiplerinin macera programlarına zemin ve malzeme yapmak istedikleri, genel nüfus içinde nisbeti % 3'ü bile bulmayan yurttaşlarımızın ise vatan ve millet birliğine bağlılıkta çoğunluktan farkları bulunmamaktadır. Türkiye halkının tümünün Türk dil ve kültürü ile bütünleşmesi, cumhuriyetin yetmiş yıl içinde kazandığı güç ve maddi, manevi birikimle uzun süre almayacaktır.

1982 Anayasa oylaması Türkiye devletinin vatan ve milletinin üniter bütünlüğünün de Türkiye halkının serbest iradesi ile belirlenmesi olmuştur. Bu anayasa oylamasının il, il ilçe ilçe dökümü Türkiye'de Türklükten ayrı bir soy ve etnik kimlik iddiası ile silahlı, silahsız politika yapmak isteyenlerin Türkiye genelinde de, Güneydoğu Anadolu'da da %1 nisbetinde dahi yandaşları olmadığını ortaya koymuştur. Bölücü emel ve program sahipleri, Türkiye Devletinin bütünlüğünü münhasıran Türkiye halkının bir bölümüne dayanarak bozabilme gücü kazanamazlar.

Bağımsız bir Kürt devleti kurma düşüncesi ve girişimi sonuçta ilk planda dört devletten toprak istemini, dört devlete karşı savaş açmayı içerir. Sonuç olarak ilk planda Türkiye, İran, Irak ve Suriye devletlerini yenmeyi, boyun eğdirmeyi gerektirir. Adına politika yapılan ve ateşe sürülen toplumun genel seviye ve gücünün böyle bir emel ve planı gerçekleştirmesi mutlak manada imkansızdır. Özgüncüyle devlet olabilme liyakat ve iktidarını bilfiil gösteremeyen bir topluma hiçbir yabancı güç, devlet hediye etmez, daha büyük çıkarı olmadıkça girişimlerinde yardımcı da olmaz.

Kürt etnik grubunun Türkiye'ye göre genel nüfus içinde daha önemli bir nisbet ve ağırlık oluşturdukları İran ve Irak devletlerinde merkezi idarenin ve milli ordunun çok zayıf olduğu hatta başka ülke ile savaşta bulunduğu devrelerde dahi çok defa dıştan teşvik ve yardım da gören isyan hareketlerinin başarısız kalması da bu gerçeği doğrulamaktadır.

Türklükten ayrı bir Kürt milleti oluşturma düşüncesine dayalı bölücü program ve eylemlerin tutarsızlığı, bu hareketlerin, bu toplumun hayati menfaatleri doğrultusunda iç dinamiğinden kaynaklanmaktan çok, dış tahrik ve istismardan, maceracı unsurların kendi halklarına ihanetle, yabancı güçlere kiralanmasıyla şekillendiği İran, Irak, Suriye hükümetlerinin kendi tebaası olan Kürt cemaatlerine ağır baskı uygularken, hasmı olan komşu ülkedeki Kürt cemaatini metbu hükümeti aleyhine silahlı direniş için hizmetine alabilmesiyle de vuzuh bulmaktadır. Savaş ve askerlik bilimi çerçevesinde ve Türk Devletinin, Türk Milletinin ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin ebat ve standartları içinde PKK'ya ve onun askeri kanadı ERNK'ya gerek aktüel gerek potansiyel planda askeri bir kuvvet ve kıymet zıfafe edilemez.

PKK belirli bir ulusal kimliği olan ve bu emelle bütünleşip bağımsızlık savaşı vermeye yönelik bir halkın teşekkül halindeki gerilla savaşı safhasındaki askeri gücü, çekirdek ordusu da değildir. PKK bir terör örgütü, kiralık katiller çetesidir.

Gayrı nizami savaş yöntemlerini, gerilla savaşı taktiğini benimsemiş görünmesine rağmen, eylemlerinin hedefi ideolojik, psikolojik ve siyasiydir. Yıkıcı faaliyetinin temeli propagandadır, silahlı propaganda için kullanılmaktadır. PKK uzun örgütlenme ve etkinlik döneminde adına savaştığını ve temsilcisi olduğunu ileri sürdüğü halktan maddi, manevi, fiili kayda değer bir ilgi ve destek görmemiştir. Militan derlemede, kayıplarını kapamada çektiği sıkıntı, ikmal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için savunmasız köylerde gasp ve talana yönelmesi, tehlide boyun eğmeyen silahsız kişileri kadın çocuk ayrımı yapmadan katletmesi, yaygın ırza geçme olayları, terör hareketlerini finanse edebilme için geniş çaplı eroin, uyuşturucu imal ve ticaretine yönelmesi, bölgede yol, okul, fabrika yapımına karşı çıkması ve yapılmakta olan tesisleri sabote etmesi, bölgede Büyük Ermenistan kurma emeliyle eylem halindeki cinayet örgütü ASALA ile bozguncu Süryani ve Yezidi cemaatleri ile iş ve cephe birliği yapmakta oluşu PKK'nın gerçekte adına hareket ettiğini iddia ettiği halk ve toplum içni de ğil, ona karşı savaştığını, düşman olduğunu göstermektedir.

PKK uzun uğraş döneminde, ülkemizin herhangi bir köşesini fiili denetimine alma, bölücü terminoloji ile kurtarılmış bölge haline getirme, sabit üs oluşturma-imkanını bulamamış, böyle bir güce ulaşamamıştır.

Silahlı çatışmada güvenlik kuvvetlerinden, askeri birliklerden çok, haraç almak, soymak istediği savunmasız ağıl, kom, dağlık köy halkını hedef alan PKK'nın bütün bu eylemlerinin akabinde girilen takip ve tedip hareketinde ölü ve diri olarak yakalanan terörist sayısı genel toplamı, masum halkın ve güvenlik güçlerin verdiği toplam kayıptan çok fazladır. Bu durumda PKK'nın eylemlerini gerilla savaşı standartlarına çıkaramadığını, cinayet ve soygun çetesi seviyesinde kaldığını gösterir.

Askeri bir gücü ve Türkiye'de kitle taban olmayan, silahı daha çok propaganda için kullanan PKK veya PKK'yı Türkiye'ye karşı izledikleri politikalar için kiralayan, destekleyen güçler propoganda düzeyinde hayli aktif ve başarılıdır.

PKK veya askeri kanadı ERNK silahlı bir gürlütü çıkarmakta, basit bir soygun ve adi cinayet seviyesindeki bu olayı ülke ve dünya çapında bir velvele haline getirmeyi, duyurmayı (PKK yakarına duyurmayı) sadece PKK yandaşları, mensupları, bu örgütün yurtdışındaki irtibat merkezleri temsilcileri illegal yayın organları, bağlantılı oldukları, hizmet verdikleri yabancı mihraklar değil; Türk basını da yüklenmiş bulunmaktadır. Hazin olan husus birinci derecede yetki sahibi devlet adamlarımızın, kamu ve güvenlik görevlilerimizin, parti sözcülerinin olayın özünde psikolojik, ideolojik siyasi propoganda savaşı olduğu inceliğini dikkatten kaçırarak birbirleriyle ve belli bir süreç içinde vadeleri ile, kendi beyanları ile çelişen demeçleriyle farkında olmadan yıkıcı örgütün takbih ve tel'in suretiyle de olsa propogandasını, duyurusunu yapma önemini vurgulama durumuna girmiş olmalarıdır.

Her gün ülkenin haber programında, gündeminde kalmak, yıkıcı etkinliğinden bahsedilmek, önemli, ülke çapında bir güç ve hareket olarak görünmek, devletin tedbir almada çaresiz olduğu his ve kanaatini yaratmak; terör örgütünün, silahlı propogandanın stratejisi budur. Bu plan rasyoneldir ve başarılıdır.

Türk basını, TRT, sorumlu devlet adamlarımız ve parti liderlerimiz konu ile ilgili yayınlarında, haberleri duyurma ve yorumlamada, beyan ve demeçlerinde milletin birliğini, halkın devlete güven ve bağlılığını, moralini korumayı, güçlendirmeyi, kamu görevlilerinin, güvenlik güçlerinin-hizmet şevklerini ve müessiriyetlerini arttırma amaçlarına itina-da "consensus" içinde, millî mutabakat halinde bulunmalıdır. Uygula-

mada böyle bir itina ve mutabakat görülmemektedir.

Siyasi rejimlerin en mükemmeli olan çok partili hürriyetçi demokrasi; kendi varlığını, sahibi olan milletin güvenliğini ihmal edecek ölçüde irrasyonel düzensizlik, plansızlık ve sorumsuzluk sanılmamalıdır.

Propoganda savaşının asıl silahı, basın-yayın araçlarıdır. Mermi ve cephanesi de belirli bir fikri mesajı taşıyan seçilmiş sözcüklerdir. Hedef, muhataplarının beyni, dimağı, yüreği, kalbidir. Hasma haksız olduğunu, yenilgiye mahkum bulunduğunu telkin eden, korku veren, yandaşa güven, cesaret ve istikamet vermeyi amaçlayan fikir ve üslup kullanılır. Yanlış seçilen sözcük, etkisiz kalmanın da ötesinde geri tepip kullanımı yaralayabilir.

PKK'nın kırdı, dağda silahlı eylemle gündeme getirdiği iddiaları, fikir hürriyeti, insan hakları, demokrasi kavramını suistimalle; yaymaya, haklı ve sevimli göstermeye, devleti kendini savunacak tedbirleri almaktan menetmeğe-haklı ve sebep olmaksızın-hayatlarını millet ve ülke bütünlüğünü koruma için cesaretle ifa ettikleri görevlerinde feda etme riskine maruz güvenlik görevlilerini tümüyle karalamaya, suçlamaya yönelik bir sözcük, devlet adamlarımızın cumhuriyetimizin kuruluş esasları ile, devletin, milletin üniterliği esasları ile bağdaşmayan bir beyanı gerçekte PKK'nın en yıkıcı eyleminden daha zararlı olmaktadır.

Bilgisizlik ve ilkesizlik, cumhuriyetin kuruluş esaslarına ve anayasada belirlenen milli ülkülere saygıda, sadakatte itinasızlık, millet çoğunluğunun emel, menfaat ve hissiyatını dikkate almadan marjinal oyunları kazanma veya muhafaza etme kaygusundan kaynaklanan oportünizm, PKK'nın gayri resmi sözcülerinin legal siyasi partilerinden meclise girmelerine, Türkiye halkının tümüyle Türk Milletini oluşturduğu yolundaki Kurtuluş Savaşımıza temel olan ve mer'i anayasasının da esasını teşkil eden ilkenin tartışılır olmasına sebebiyet vermiştir.

Yıkıcı örgütlerin, PKK'nın silahlı eylemlerinin kayda değer askeri bir başarı göstermemelerine rağmen müzmin hale gelmesinin, terörün kurutulamayışının önde gelen bir sebebi de devlet gücünün hatalı kullanımıdır. Ordu, silahlı kuvvetler yasal ve mesleki mahiyeti gereği öncelikle düşman devletlerinin ve ordularının açık saldırılarına karşı mü-

cadele için örgütlenmiş dış güvenlik gücüdür. Düşman ülkesinde gayri nizami savaş yöntemi kullanan düşmanla mücadele ordu için güç bir ödev değildir. Gayri nizami savaş yöntemi kullanan düşmana karşı özel eğitim görmüş birlikler görevlendirilebilir. Ancak yurt içi güvenliği sağlamak esasta iç güvenlik kuvvetlerinin, polis, jandarmanın görevidir. Kılık kıyafeti ile fiziği ile lisanı ile diğer yurttaşlardan, yöre halkından ayırtedilemeyen, belirli bir mevzii, mevki olmayan silahlı eşkiyayı, talancı katil teröristi zaman, malzeme ve insan kaybına yol açmadan, halkı, masum yurttaşları tedirgin etmeden, zarara sokmadan teşhis ve tesbit edip yakalayabilme, yeterli bir istihbarat bilgisine, böyle bir istihbarat teşkilatına sahip, çevreyi, araziye gayet iyi tanıma imkanı kazanmış, özel eğitilmiş bir polis, jandarma timi görevidir.

Bölücü teröre karşı mücadelede bu esastan uzaklaşılması, polis ve jandarmanın yeterlik kazanmasına öncelik vermeden teröre karşı mücadelede asli görevin silahlı kuvvetlere verilmiş olması veya böyle bir görüntü ve zannın devamına yolaçılması, ordunun gücünün israfına ve asli görevlerini ifa hususunda dostun ve düşmanın tereddüde düşmesine, caydırıcı etkisinin azalmasına, bölücü propagandanın güç bulmasına yol açar. Gerek parti hükümetleri gerek müdahale dönemleri yönetimleri bu konuda hataya düşmüş, polis ve jandarmanın, güvenlik istihbaratının geliştirilmesinde, yeterli hale getirilmesinde gecikilmiştir.

Ortadoğunun sahip olduğu büyük petrol rezervleri ve petrol üretimi ile dünya jeopolitiği ve büyük sanayi ülkelerinin ekonomileri açısından taşıdığı hayati önem, Türkiye'nin imparatorluk geleneği, süratle artan nüfusu, gelişen sanayii, bölge ülkeleri içinde önem taşıyan su kaynakları ve devasa bir gelişmeye temel olacak GAP projesi ile verdiği imaj, Kürt sorununu ve PKK'yı temsil ettiği gerçek potansiyelle nisbeti olmayan bir ilgi konusu yapmaktadır.

Türkiye konu ile ilgili her yana, Türkiye'ye düşmanlığın kendilerine hiçbir yarar getirmeyeceğini isbat edecek bir güç, basiret ve itina içinde olmalıdır.

Tedbir ve Tavsiyeler

1. Millet; gönül birliği, duygu ve düşünce bütünlüğüdür, mensubiyet şuurudur. Bu birliği hayat ve kader birliği, vatan ve tarih ortaklığı, inanç ve seciye birliği ile şekillenen kültür birliği çözülmüş güce ulaş-

tırır. Bölücülere ve onları maşa olarak kullanan güçlere siyasi komplolar tertipleme heves ve cüreti veren zaafılar giderilmeli, bütün yurttaşların eğitimde fırsat ve imkan eşitliğine ulaştırılması, sinema, tiyatro ve TRT'nin, basın ve yayının etkili, verimli hizmete sokulması suretiyle dil birliği sağlanmalıdır.

2. Emperyalist güçlerin, komşu ülkelerin Türkiye aleyhindeki politikaları için ideolojik, psikolojik saldırı tezleri, stratejileri oluşturmakla görevli servislerinin, Kürdoloji enstitülerinin yayınları, faaliyetleri sürekli, sistemli izlenmeli; bu tezlerin, iddiaların ilmi temelsizliği, ciddiyetsizliği, sahteliği ilmen isbatlanmalıdır.

3. Türk üniversiteleri, enstitüleri yıkıcı propogandayı, bilimle, gerçeği bulmakla ve duyurmakla etkisiz kılmalıdır.

4. Propaganda savaşında doğru tezi bilmek ve ifade etmek yeterli değildir. Doğrunun doğru, yanlışın yanlış olduğunu herkese kabul ettirmek, göstermek için propogandanın sürekli ve kesif olması gerekir. Duyurulmasını, benimsenmesini istediğimiz tez ve gerçek; ağaçların balıkların nesillerini idame ettirmek için tohum atması gibi milyonlarca teksir edilmeli, gönüllere, zihinlere yerleşmesi temin edilmelidir.

5. Devletin, milletin psikolojik saldırılara, yıkıcı propogandaya karşı tutarlı, başarılı bir savunma planı olmadığı varsa bu planın uygulamada tutulmadığı, bu görevi yüklenen servislerin ihtisas bilgisinden yararlanılmadığı, en yüksek seviyede sorumluluk taşıyanların ve yetki sahiplerini bu konuyla ilgili ve bilgili olmadıkları veya kendilerini planla mukayyet saymadıklarını görülmektedir.

Psikolojik, ideolojik savaş ve savunma süreklilik ister. Ülkenin askeri savunma planları gibi psikolojik savunma planı esasları Milli Güvenlik Kurulunca sarahatle belirlenmeli ve itina ile uygulamada tutulmalıdır.

6. Bölgede hızlanmakta olan şehirleşmenin sağlıklı gelişmesi, ekonomik kalkınmanın, sanayileşmenin özlenen seviyeye güvenle ulaştırılması için bölgeye batıdan yüksek eğitilmiş kalifiye işgücünün aktarılmasına, eğitim altyapısının tamamlanmasına, Türk kültüründe bütünleşmeye önem verilmelidir.

7. Balkanlardan, Sovyetler Birliği'nden gelmesi muhtemel olan ve-

ya getirilmeleri zaruri hale gelen veya faydalı mütala olunan soydaş toplulukları, Türk kültürüne bağlı, Türkiye'yi vatan seçen zümrelerin İstanbul'a, Bursa'ya yığılmasından kaçınılmalı, meslek ve sanatları alıştıkları iklimde dikkate alınarak GAP bölgesinde üretici kılınmalarına öncelik verilmelidir.

İş vermede, iktisadi imkan açmada göçmen, yerli, doğulu, batılı ayırım ve hassasiyeti yaratmayacak bir adalet ve itina gösterilmelidir.

8. Bölge halkı, devletine sadık ve millet birliği idrakine sahiptir. Ancak can ve mal güvenliğini sağlama, devletin görevidir. Yurttaş eşkiyaya karşı sahipsiz ve himaysiz kaldığı endişe ve korkusuna düşürülmemeli, devlet yetişinceye kadar canından, malından olurum düşüncesinin çaresizliği ile eşkiyayla iyi geçinmeye mecbur ve mahkum edilmemelidir.

Devlet gücünün somut varlığı ülkenin her köşesinde kesin ve daimi olarak görülmelidir. En küçük yerleşim birimleri dahi irdelenerek, sorumluluk alanları ve güvenlik görevlileri belirlenerek eşkiyanın tasallut ve tahakkümü, tehdidi önlenmelidir. Savunmasız alan kalmamalıdır.

9. Köy koruculuğu sistemi, uygulamadaki aksaklıklar, sağlıklı eleştiriler de dikkate alınarak islah edilmeli, geliştirilmelidir. Nizami kamu güvenlik görevlisi ciddiyet ve cesaretiyle çalışmayan sadece maaş almakla yetinen veya görev ve silahını mahalli nüfuz ve rekabet için istismar eden korucuların ayıklanmasına gidilmelidir.

10. Güvenlik güçlerinin istihbarat imkan ve kabiliyetleri arttırılmalıdır. İstahbaratın sürekliliği ve istihbarat raporlarının sağlıklı değerlendirilmesi, değerlendirmede koordinasyon ve görüş birliği, bilgilerin görevlilere zamanında eriştirilmesi sağlanmalıdır. Gizliliğe, istihbarata karşı koyma hizmetine itina edilmelidir.

11. Teröre karşı mücadele veren özel eğitimli güvenlik güçlerinin silah, teçhizat, araç gereç ihtiyaçları giderilmeli, tim sayısı arttırılmalı, silahlı kuvvetleri askeri bir hedef oluşturmayan terörist unsurlara karşı kullanma israfından sakınılmalıdır.

12. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bütün halkına sevgi ve şefkati belirgin hale getirilmeli, bölgeye götürülen hizmetlerin, terör örgütleri-

nin etkisinden kaynaklandığı yolundaki garezkâr iddia ve hatalı kanaatler giderilmelidir. Devlet bölge halkına aracısız sahip çıkmalıdır. Silahlı, silahsız hiçbir bölücününün fuzuli ve sahte vekaletine meydan verilmemelidir.

13. Kamu görevlilerinin toplum psikolojisini dikkate alması, hizmet eksiklik ve aksaklığından doğan kitle hoşnutsuzlarını ve tepkilerini infiale, telaşa kapılmadan gidermeyi sağlaması, rahatsızlık sebeplerini tesbit etmesi, tahrikleri tahrikçileri ayırt etmesi gerekir.

Devletin zulümden sakınması, adil olması esastır.

Devlet intikamcı davranmaz. Cezalandırma hakkını kullanmayabilir. Bağışlamayı daha yararlı görebilir. Fakat acz gösteremez, çaresizliğe düşemez, düşürülemez.

14. Sadece hayatlarını eşkiya ile mücadelede görev başında kaybeden sivil, asker kamu görevlileri değil, eşkiyanın düzenlediği eylemlerde hayatlarını yitiren masum yurttaşlar da yurda, millete sadakatleri sebebiyle saldırı hedefi oldukları için şehittirler. Böyle anılmalı ve yapılacak cenaze törenlerinde resmen bu saygıyı görmelidirler. Devlet düşmanlarının, silahlı eşkiyanın gösterişli cenaze törenleri ile kaldırılmaları ve gösteri vasıtası yapılması önlenmelidir.

Dini törelerimiz de eşkiyanın, vatan haininin cenaze namazının kılınmasına cevaz vermez.

15. Türkiye'nin milli güvenliğinin ve jeopolitik bütünlüğünün sağlanması ile ilgili uzun vadeli ve kapsamlı planlamada Kuzey Suriye, Kuzey Irak ve Batı İran'daki Türk toplumları, Türk kültürüne bağlı zümreler işlev sahibi kılınmalıdır. Bu zümreler içinde asimile tehlikesine maruz bulunanların yurda getirilmeleri sağlanmalıdır.

16. Türkiye uzun vadeli planlamada Mısâk-ı Millîde açılan yarayı onarmayı hedef edinmelidir.

DİL DURUMU

Kürtçe'nin Hind-Avrupaî bir dil olabileceği ve Fars dili ile akrabalığı son yüzyılda üzerinde fazla durulan bir görüştür. Bu görüş daha daha ziyade batılı oryantalistlere aittir. Şah döneminin İran Nejatperest ekolü, arkeoleji ve sosyal bilimlerin çeşitli dallarında yaptırdığı araştırmalar Kürtlüğün farslığa mensubiyetinin izahı yolunda olurken; Kürtçe'nin de Farsçayla akrabalığına, yapılan çalışmalarda ağırlık verilmiştir. Kürt dili üzerinde, batılı bilim adamlarına yaptırılan çalışmalar, bazen de bu tezi dolaylı desteklemiş oluyorlardı. Kürtçe ile ilgili ilk ciddi lügât ve gramer çalışmaları bu dönemde yapılmıştır

1980'lerden sonra Kürtçe üzerinde yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak, Kürtçe kültürel faaliyet gösteren örgütlere geçmiştir. Bu örgütlerin iddiası Kürtçe'nin müstakil bir dil olduğu şeklindedir. SSCB'nde yapılan Kürdoloji çalışmaları başlangıçtan itibaren birçok kurum ve kuruluş Kürtçü dil çalışmalarına giderek desteklerini artırmışlardır.

Kürtçe'nin; Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin yığılmasıyla meydana gelmiş, insicamlı, dil kuralları olmayan, bir anlaşma aracı olduğu; XVI-XVII-XVIII ve XIX asırda bilhassa batılı Seyyahlar arasında yaygınken, bu görüşü savunan batılı dilcilerin hala var olduğu bilinmektedir.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde; Doğu ve Güneydoğu Aşiretleri arasında 40'dan fazla lisanın kullanıldığını, bunların kendi aralarında tercümansız konuşmadıklarının açıkladığını biliyoruz.

Günümüzde Kürtçe, suni gayretlerle de olsa bir dil haline getirilmek istenmektedir. Bu maksatla, meydana getirilmeye çalışılan lügatlar için devamlı kelime derlemesi yapılmaktadır. Farklı batı dilleri ile Kürtçe-Almanca, Almanca-Kürtçe, Kürtçe-Fransızca, Fransızca-Kürtçe gibi lügatlar yapılmaktadır. Aynı şekilde, zorlamalarla meydana getirilmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla, millî kültürümüz bölgede yaşayan ve ilgili kuruluşlarımızca, yazılı edebiyatımıza bu güne kadar maalesef kazandırılmamış, bir kısım sözlü edebiyat mahsullerimiz bu suni kültürel mal edilerek yayımlanmaktadır. Aynı amaçla, eğitim dili olabileceğinin gösterilmesi için, ilkokul seviyesinde ders kitapları da yayma girmeye başlamıştır...

Kürt dili üzerinde çalışma yapanlar, onun problemleri üzerinde de sürekli çalışmaktadırlar. Kürtçe genel başlığı altında toplanılan doğudaki aşiret dillerinin, Kürtçenin lehçeleri oldukları yolunda, Kürt dil bilimcileri ciddi çalışmalar yapmaktadır. Kürtçe dil çatısı altında toplanmaya çalışılan dillerden Zazaca'nın, gramer yapısı ve kelime hazinesinin çok farklı oluşu, Türkiye'deki dil birliğinin sağlanmasında, önlerindeki en büyük engeldir. Kürtçe dil çalışmaları, ile "Zazakurmanç farklılığı dışında" Türkiye aşiretleri arasındaki dil farklılığını bir hayli gidermişlerdir. Kurmanç olmadıklarının şuurunda olan Zaza'lar Kurmançça ile Kürtçe genel başlığında birleşmeyi istememektedirler.

Son 10-15 yıl içerisinde Kürtçe adına yapılan gramer alfabe ve lügat çalışmalarına rağmen hiçbir Türkiye Kürdü, Türkçe'den yararlanmadan Kürtçe bir mektup dahi yazamaz. Kürt dil kültürü ve ayrılık tutkusunu vermek amacıyla yola çıkan dergiler dahi, Türkçe'yi kullanmak zorunda kalmaktadır. Kürtçülüğün herhangi konusundaki konferans veya edebi eserler mutlaka Türkçe yazılmaktadır. İfade yeterliliği ve anlayabilecek okuyucu-dinleyici bulabilmek için bu yöntem yani Türkçe'nin, seviyeli anlaşma dili olarak kullanılması, bir zarurettir.

Bugün batı emperyalizminin güdümünde Kürtçe'nin zorlamalarla bir dil olmasını alkışlayanlar hiç bilmiyorlar ki, aynı batı, gerektiğinde uygulama alanına koymak için Zazaca'nın Kürtçe ile ilgisinin olmadığını gösteren çalışmalar yapmaktadır. Muhtemelen maksatları birgün Zazaları da Kurmançlara karşı kullanmaktır.

Kürtçe'nin, günümüzde Türkçe'den kopması ve müstakil bir dil olma yoluna girişinde, Türkiye'de bir dönem yapılan şuursuz dil çalışmalarının da önemli rolü olmuştur. Türkçe'deki arılaştırma hareketi ile Türkçeleşmiş Arapça ve Farsça kelimeler atılmıştır. Anadolu Türkçesi'nin doğu-batı kelime ortaklığı büyük ölçüde bu iki dilden girmiş kelimelerden meydana gelmiştir. Aşırı sadeleştirme bu köprüyü yıkmıştır. Bu köprü Türkiye Türkçesi ile Kürtçe'nin diğer şubeleri arasındaki iltisakı da koparmaktadır. Bu köprünün gelişimine ayrıca izah getirilecektir.

Anadolu Türkçesi'nin, bölgesel ağızlar tarzındaki özelliğinin yerini iki ayrı dile bırakması sürecinde, Kürtçülerin de Türk dil bilimcilerin tutumuna benzer tutumları devam etmektedir. Türkiye'de Kürt adı ile

tanımlanan aşiretlerimizin dili, kelime hazinesi itibariyle İran ve Irak'daki aynı aşiretlerin uzantılarında dahi farklılık gösterir. Bu aşiretlerin dilindeki birçok kelime, Türkiye'nin diğer ilgili kesimlerinde var iken, komşu ulusların sınırları içindeki aşiretlerde yoktur. Adeta Türkiye Kürtçesi İran veya Irak Kürtçesi'nden farklıdır. Bu husus Kürtçe'ye yakıştırılan Sorani, Kurmançî, Luri ve Zazakî ayrımı ile ilgili bir husus değildir. İşte bu önemli husus, Kürt dilcilerinin rahatsız etmiş, yeni kelimeler uydurma yöntemini seçerek standart Türkçe'de ve Türkiye Kürtçesinde olan kelimeleri, tesis etmeğe çalıştıkları yeni Kürtçeden atmaya başlamışlardır. Amaç Anadolu Türkçesinde Türkçe Kürtçe farklılığını barizleştirmektir.

Bugünkü Kürt teorisyen ve kültür stratejistleri Kürtlere çok büyük bir zarar vermektedir. Türkiye Kürtçesindeki Türkçe ile müşterek kelimeleri atıp onların yerine Süryaniceden kelimeler almaktadır. Türkiye Kürtçesine yabancı olan bu kelimeler Türkiye Kürtleri arasında zamanla nesiller arası başkalaşımı ve geçmişleri ile kopmalarına yol açacaktır.

Yani Kürt milleti yaratmak için yapılan uğraşlar, Kürt aşiretini de dejenere edecektir. Buna benzer bir uygulama da siyasi ideolojik Kürtçülükte yaşanmaktadır. Bu alanda üretilen kelimeleri üretilenden başka kimse anlamamaktadır.

Kürt "Türk" kuşaklar arasında dil itibariyle yaşanan bu dejenerasyonu, Avrupa'daki Kürtler arasında yapılan kültürel faaliyetlerde de görmekteyiz. Kürtler, hangi aşiretten olurlarsa olsunlar, onların ortak anlaşma aracı Türkçe olmuştur. Günümüzde ayrılıkçı aydınlar Kürt kültür adamları; Kürtçülük adına, yeni kuşakları Avrupa'da hayata böyle uydurma bir Kürtçe ile hazırlamak için uğraşmaktadırlar. Böylece Almanya, Fransa, İsveç vs. de Kürt genci bu ülkenin dilinden kapabildikleri ile, kırık dökük Kürtçe arasında bocalamaktadır. Yani yakında Almanya, Fransa ve İsveç Kürtleri yeni bir dejenerasyona uğrayacaklardır.

Esasen Kürt "Türk" gencine, Kürtçe eğitim verilmesini düşünmek, Kürt "Türk" gencine ihanettir. İlkokul seviyesinde dahi eğitim malzemesine sahip olmayan bir dille yapılmış eğitim, bu çocuklarımızı cehalete esir etmektedir.

Ne var ki, davulun sesi uzaktan hoş gelmektedir.

Kürtçe üzerinde Türkiye'de de son dönemde ciddi çalışmalar yapıl-

mıştır. Bunlar hiç çalışma yapılmayan dönemlere nazaran bir başlangıç sayılabilirler. Ancak Türkiye'yi bölmek isteyenlerin faaliyetleri ve Türkiye'nin mevcut potansiyeli itibariyle düşünüldüğünde, yapılanların yeterli olduğu söylenemez.

Bugün Kürtçe ile ilgili bilgiler ya propaganda amacıyla kurulmuş, ya da emperyalizmin güdümündeki çalışan enstitülerden öğrenilmektedir. Oysa bu konuda Türk Üniversiteleri ve Türk bilim adamları ciddi çalışmalar yapmak, buradan çıkan tamamen ilmî sonuçlar Türk ve Dünya kamuoyuna duyurulmalıdır.

Türk dil bilimcileri açısından bu konu yeni bir çalışma sahasıdır.

Türkiye'de Kürtçe üzerine yapılan en ciddi çalışma, Atatürk'ün yaptırdığı Dil Kurultayı'ndan sonra, tarama ve derleme çalışmaları ile Türkiye Türkçesi'nin standardizasyonu itibariyle atılmış en ciddi adımlardır. Bu tür çalışmaların Kürtçe ile ilişkisine, çağdaş kültürüzyasyon münasebetiyle arzedeceğiz, hususlar meyanında açıklık getirmeye çalışacağız.

Görüşümüzce Kürt; nasıl ki Türkî bir unsur ise Kürtçe de; Türkçe'nin, kendi içerisinde standartlaşmamış, yazı ve edebi dil olamamış, farklı coğrafyalarda farklı komşu dillerin tesirinde kalarak ödünç kelime ve kural alan Türkçe'nin ilkel bir biçimidir.

Türkçe'nin, Kürt "Türk"lerinin yaşadığı doğu ve Güneydoğu Anadolu ve (onun çevre kuşağı hinderlantı) Türk-Arap ve Fars'ların arasında sürekli el değiştirmiştir. Bu hal bölge Türklüğünün daha uzun süreli yabancı dil tesirine maruz kalışına yol açmıştır. Esasen bölge aşiretlerindeki dile, Arapça ve Farsça üzerinden giren öz Türkçe, bu arada Uygurca kelimelerin varlığı da bilinmektedir.

Selçuklu Türklerinde resmi dilin Farsça olduğu, Osmanlı edebiyat dilinin Farsça ağırlıklı Arapça gramer muhtevalı olduğu hatırlanmalıdır. Dinî lisanın Arapça olduğu ve bölgenin Arap coğrafyasına yakınlığı bilinmektedir.

Kürt "Türk"leri diğer Türk boylarıyla birlikte Macaristan'da da yaşamıştır. Ancak bunların bulunduğu coğrafyada Kürtçe konuşulduğunu görmüyoruz. Şu halde Kürtler Ortadoğu'da komşu kültürlerin tesirinde, asıllarından dil itibariyle başkalaşıma uğradılar Kürt "Türk"lerine Türkçeyi öğrenmek onları dil itibariyle de asıllarına

döndürmek olacaktır.

Tercih yapılan terminoloji arayışı ihtiyacını doğurmuştur. Boy ve yerleşim yerlerinin ismini, milliyetimizin genel ismi olan "Türk" ile birlikte kullanmak Türk ad verme geleneğine uymaktadır. "Azeri-Türkü" misalinde olduğu gibi. Esasen Türk genel isminin yanısıra mahalli-millî de olsa ikinci bir ismi almanın da mahsurları bilinmektedir. Bu hal bir kısım rejyonalist gelişmelere, yol açabilmekte ve hasmın elno-jenosist politikalarına fırsat verebilmektedir. Ne varki bir dönem için ve terminoloji sıkıntısı doğduğu durumlarda "Kürt-Türkü" veya "Bir Türk Boyu Olan Kürtler" "Doğu Anadolu Türklerinden Kürtler". "Soydaş Türk Aşiretlerinden Kürt" gibi tabirler kullanılabilir-mektedir.

Esasen Kürt konusunda tercihi yapılmış olan politikanın, esasında inkar yoktur. Konunun, gerçeğe uygun yorumunun yapılması vardır.

Terminoloji konusuna bağlı olarak izahına ihtiyaç duyulan bir husus da Zaza konusudur. Zaza Türklerinin Kurmaç Türkleri ile hiçbir özel organik bağları yokken, Kürtçü ideoloji; Zaza ve Kurmaç toplumlarını Kürt genel başlığı altında toplamak istemektedir. Zaza kesimden gelen reaksiyona rağmen "Kürt Milleti" inşaa etme döneminde Zaza'ları da Kürtlüğün kapsamında mütalaa etmektedirler. Kurmaç ve Zaza'ların Türki iki unsur oldukları gerçeğinden hareketle Kürtçü ideolojinin terminoloji istismarına mani olmak için "Kürt-Türkü" tabirinin Kurmaç karşılığında ve Zaza-Türkü tabirinin de, keza terminoloji zarureti olması halinde Zaza'lar için kullanılması; Sosyal, kültürel ve ideolojik yapıya daha uygun olacaktır.

Zaza'ların kendilerini Kurmaç veya Kürt kabul etmedikleri konusunda "Ayre" ve "Piya" isimli süreli yayınlar çıkmaktadır.

Zaza'ların; Tarih, sosyal yapılaşım, kültür, dil v.s. bakımından Kurmaçlarla farklı karakter arzettikleri konusunda "H.Selic, Zaza Gerçeği, Munis, 1988" bakılabilir. Ayrıca "Hayri Başbuğ, İki Türk Boyu Zaza ve Kurmaçlar, Ankara, 1984" eserde bu mahiyettedir. Prof. Dr. Nermin Erdentuğ'un Diyarbakır'da yaptırdığı doktora çalışmaları da bu gerçeği ortaya koymuştur.

Terminoloji konusunda ise (Prof. Dr. A.Güzel-S.K.Seferoğlu Millî Terminoloji Dair, Türk Kültürü Araştırma Dergisi, Türk Dünyası

Araştırmaları, Azerbaycan Türk Kültür Dergisi)ne bakılabilir.

Günümüzde Kurmanç ve Zaza Türkçelerinin meydana gelişleri "Dil tabakalanması" gerçeği ile izah edilebilir. Bölgedeki dil tabakalanmasının tarihi seyrine geçmeden evvel, bölge ağızlarındaki kelimelerin fonetik ve morfolojik yapılarını Türkiye Türkçesi ile bir karşılaştırılması yapılacaktır.

Türkiye Türkçesi ile Kurmanç ağızları arasındaki birlik;

Bazı örnekler;

D.L.T. (Eski Türkçe)

aba, ana, apa, anne

açı, eçe, -yaşlı kadın, hanım, nene

adın, adruk, edin-başka

menğgu

bütüm

buzagu

bitig

wımız

pürçek

wmay

kür, gür

üzengi

Kürmanç:

aba

açı, eçe, eze, ezo

adın, adıne, dıne

bengu

butum

bizaw

witik, bitik

mız

parçık

wmay/homa, huma

Zaza: gırd

Zengu

(Bu konuda fazla bilgi için bkz. T.Gülensoy, Kürmanç ve Zaza Türkçeleri üzerine Notlar. Ankara 1985 S. 1-7;

Tuncer Gülensoy "Doğu Anadolu ağızları ve Divânu Lügâti't Türk" V. Milletler Arası Türkoloji Kongresi 23-28 Eylül 1985 Tebliğler 1. cilt Türk Dili, cilt-1. İstanbul 1985 S. 107-115;

Tuncer Gülensoy "Doğu Anadolu ağızları üzerine"; Türk Dili (Eylül 1985) S. 144-149)

Kurmanç ve Zaza ağızlarında tesbit edilen bazı ünlü değişimleri;

a>e:

Türkçe:

ara

Kürmanç ağızı:

are

bayrak
çahal
davar
hamur
a>e:
canavar
sabah
kavurga
parçar
a>o:
yatsı
yava
a>ö:
sabaha
a>u:
davul
e>a:
güreş
reçel
e>i:
selam
şekil
e>i:
feda
e>o:
çevgen
e>ö:
devlet
e>u:
cevap
e>i:
sınır
kaz
sancı
ı>e:
kına
ı>o:
çarık

bayrek
yekel
devar
hewir

cınawır
sıbe
kıvrige
pincer

yossi
yaba

söveda

duhul

gulaş
riçal

sılav
şikil

fida

çogan

dölet

cuvab

sinor
kiz
sancı

kena

çarok

i>e:	
Sib (elma)	sev
i>ı:	
çizme	cızme
deniz	dengiz
kilim	kılım
silgi	silgi
sınır	sıner
i>u:	
vergi	vergu
o>a:	
koğuş	kaviş
o>i:	
çocuk	çıcuk
koguş	kaviş
domuz	dongız
o>u:	
soba	suva
ö>e:	
bölük	belik
ömür	emır
örük	verak
ö>i:	
büzme	bızme
ö>o:	
çöl	çol
göl	gol
çörek	çoreg
çöp	çop
çögen	çogan
kök "temel, asıl"	kok
kömür	komır
ölçü	olçi
söz	soz
töre	tore
u>i:	
uğur	ağır
muzur	mızır

kavun
kavurma

oğul
u > i:

duvar
hamur

u > o:
pul

ü > ı:
bütün

tüzük
kür

küçük
ü > i:

dünya
ölçü

ü > u:
güreş

müşkül
düzgün

süngü
tüzük

ü > o:
güzel

pürçek

Ünsüz Değişmeleri:

b- > m-:
bitik

-b- > -m-:
tabanca

-r ~ -L-:
bulgur

-r- ~ -L-:
güreş

-b- > -m-:
kopça

-C- ~ -w-:

kavın
kavırma
ogıl

diva
hevir

pol

bitün
tüzük

gır
kıcık

dinya
alçi

gulaş
muşkul
duzgun
süngu
tuzık

gozel
porçık

witik

damençe

bılgul

gulaş

komçe

çocuk "civciv"

-k>-ğ:

yaprak

ayak

balçık

batak

çarık

-k>-h:

ancak

çocuk

tırmak

kancık

-k>-g:

Çorek

elek

emek

yemek

-ç>-c:

amaç

bulamaç

kazanç

ç->c-:

çul

çizme

çift

Ünsüz öntüremeleri:

h+ türemesi:

Usta

İncir

el

alay

ozan

Hmay

esir

uç

öküz

eşik

nar

Çıvık

arpağ

ayağ

balçığ

batağ

çarağ

ancah

çıcuah

dırmah

kancuh

çoreg

eleg

emeg

emeg

amac

bulağaç

lezenc

cıl

cizme

cot

hosta

huncil

hel

heli

hozan

homa

hesir/hissir

huç/hüçük

höküz

heşik/hişik

hınar

okka

V+ türemesi:

uğur

ölçek

ördek

ulan

ora

örük

y+ türemesi:

aman

Ünsüz Türemeler:

İç seste ünsüz türemesi:

kember < kemer

pambuh < pamuk

dorşeng < döşek

domuz < domuz

tewr < tür

sarhweş < sarhoş

ceyran < (Mogolca) ceren

doşırma < döşeme

kelsek < kesek "toprak parçası" (s türemesi)

kantır < katır

kalınd < kalın "başlık"

sıvag < siva

karkar < karga

Ön seste y- düşmesi:

yılan

yakut

yeni (<yengu)

yelek

yaprak

yemek

yem

yonca

yurt

yoldaş

Ortada - y- düşmesi:

çayır

huke

vegur

velçek

verdek

vılan

vıra

verik

yeman

(b türemesi)

(h türemesi)

(r ve n türemesi)

(b türemesi)

(w türemesi)

(w türemesi)

(y türemesi)

(r türemesi)

(s türemesi)

(n türemesi)

(d türemesi)

(g türemesi)

(r türemesi)

ilancığ

akut

en-gi

èleg

arpağ

èmeg

èm

once

urt

oldaş

çair

giysi
sayım
peynir

gisi
saim
penir

Kelime içinde yan yana bulunan iki ünsüzün yer değiştirmesi (göçüşme/metathese):

Türkçe:
damga
çolak
kenger
yaprak
kibrit
avrat
mutrib
köprü

Kurmanç ağzı:
dağme
çokal
kereng "eşek dikeni"
arpağ
Kifrit
arvat
murtıp "saz çalan çingene"
korpi

Bu konularda fazla bilgi ve örnekler için bakınız:

1- Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Doğu Anadolu Osmanlıcası, Etimolojik Sözlük Denemesi. Ankara 1986;

2- Tuncer Gülensoy, Kurmanç ve Zaza Türkçesi üzerine bir Araştırma, Ankara 1983;

3- Ahmet Buran "Doğu Anadolu Ağızlarının Kelime Hazinesi"

Belgelerle Türk Tarihi S. 44-50.

Dil tabakalaşması konusunda ise şu özet açıklama yapılabilir.

1- İlk tabaka; (Asıl unsur. Bu tabakanın içinde Altay dilleri ile ortak, Moğalça Çukayça, Köktürk ve Uyğur Türkçelerinden kelimeler vardır. Bu ilk tabakanın dili türkçe olduğu için grameri de pek tabii ki Türkçenin temel grameri doğrultusundadır.

Moğ.-boro, Tür.-boz Kür.-bor/boro kal-ihhtiyar, ata, dede

Vitik: bitik Hama/ hemay (umay) vb. birçok kelimenin yanında DLT. ile birleşik 1000'i aşkın kelimenin varlığını da belirtmek gerekir. Yukarıda örneği verilen benzer kelime Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı halde, Kürmanç ve Zaza Türkçelerinde kullanılıyor.

2. Tabaka; Ermeni, Rum, Süryani... vb. Küçük yerli diller Birlikte yaşamaktan dolayı bu dillerden alınmış kelimeler. Ermenice; ahçık Rumca; demet (demation) Süryanicee; adar.

3. Tabaka; Arapça Farsça gibi kültür dilleri Selçuklu döneminde Farsça'nın resmi dil olması ve bölgedeki uzun hakimiyeti sebebiyle Farsça daha da etkili olmuştur. Arapça ve Farsçadan çok sayıda kelime bölge ağızlarına girmiştir. Bu dönemde Farsça gramer özellikleri bakımından da aslında Türkçe olan bu bölge ağızlarını etkisi altına almıştır.

Arapça ve Farsçadan toplam 2500-3000 dolayında kelime bölge ağızlarında yer almaktadır. Bu kelimelerin % 80'i Osmanlı Türkçesi % 40-50'si de bugünkü Türkiye Türkçesi ile ortaktır. (x) Bu kelimeler için bkz. Ahmet Buran Doğu Anadolu Ağızlarının kelime Hazinesi BTTD...

Farsça	Arapça
aw (<ab)	kitab (<kital)
bar desmal	hılad (<hilat)
derman giran	hımet (<himmet)
baran dından (<dendan)	ezab (<azab)

4. Tabaka; Anadolu içindeki iç göçler ve mecburi iskan neticesinde bölgeye yerleşmiş Türk boylarının bölge ağızlarına kattığı özellikler. (Karakeçili Beğdili, Türkan, Kaçar, Karamanlı...vb.)

5. Tabaka; Bölgedeki kültür dilleri tesiriyle ve özellikle Osmanlı Türkçesi aracılığıyla bölge ağızlarına girmiş olan, İtalyanca, Yunanca, Fransızca, Rusca, İngilizce olan dillerine ait kelimeler.

Bu kelimelerin de tamamına yakını Türkiye Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi ile ortaktır.

İtalyanca Yunanca Fransızca Rusca fırtonek (fırtına) fenev cenderme (jandarma) kaftan ...vb.

Bu tabakalaşma ile birlikte şunuda belirtmek gerekir, Anadolu'da Türk dil ve kültürünün izlerini Sümerlere kadar götüren çalışmalar vardır.

Sümerce ile Türkçe arasındaki benzerlikler diller için tesadüfi benzerliğin çok ötesindedir. O halde ilk tabakanın içine şimdilik ihtiyacı olmak şartıyla Sümerce'yi de dahil etmek mümkündür.

Burada asıl belirtilecek husus tarih sahnesinde aralarında en az 1500 yıllık bir mesafe bu iki dil arasında, (Sümerce-Türkçe) cümle yapısı bakımından olan benzerliktir. (Bakınız Prof. Dr. Emin Bilgiç, Atatürk'ün Yüzüncü Yılına Armağan adlı kitapta bulunan "Sümerlerin Tarihleri, Dilleri ve Kültürleri" adlı makale)

Bazı Morfolojik Özellikler

Dilin genel grameri gibi, kelime yapımı da bir terkiib halindedir. Arapça kelimelere Farsça ek ve yardımcı fiiller, Türkçe kelimelere Farsça ekler vb. yardımcı fiiller veya bunların tersi bir yol takip edilerek bir "esperanto" yaratılmıştır. Asıl tabaka ile birleşen kelimelerde Türkçe kelimelere Türkçe ekler getirilmektedir.

1-Türkçe kökenli kelimelere Türkçe eklerin getirilmesi;

çavirme < çev-ir-me

vergu < ver-gi

koçer < göç-er

eriş < er-iş-...vb.

zobaşı < su-baş-ı

2- Türkçe Kökenli kelimelere Farsça eklerin getirilmesi;

emdan yem-dan

sahbun sağ-bun(<budan)

sağtırın sağ-kırın (<kerden)

yazmışkır yaz-mış-kır (<kerdan)

3- Farsça Kökenli Kelimelere Farsça eklerin getirilmesi;

havani <kar+an-î

koremar <kör+mar

korbun <kör+buden

gırankırın <giran+kerden

4- Arapça Kökenli kelimelere Arapça eklerin getirilmesi;

himet (<himmet)

dayire (<daire)

hukumat (<hükümet)

5- Arapça kökenli kelimelere Farsça ekler getirilmesi;

haberbezin haber+bezin

hefbun
garbdost

hef(hafi)+buden
garib+dust

Umumî Kürtçe İfadesiyle Sentaks

Sentaks olarak da Farsça ile aynı değildir. Cümle yapısı ve özellikle gramer mantığının temelinde Türk mantığı vardır. Fakat Farsça'nın tesiriyle Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi, bazı tamlamalar Türkçe yapıya uygun değildir. Aşağıdaki cümle sentaks itibarı ile Türkçe ve Farsça ile karşılaştırıldığında iki tamlama dışında Türkçe'nin gramerine uyar kullanılan kelimeler ise Türkçe, Farsça, Arapça dan bozma kelimelerdir.

Wi lı ser reki ne aw heye ne çamor
(o) (üstünde bir yolun) (ne) su (ab) (var) (ne) (çamur)
we erde hışkda korpiyek çekiriye
(o) (yerde kuru) (bir köprü) (yapmış)
Bu sentaksta, Ö + T + Y sırası korunmuştur.

Her ülkenin bünyesinde sosyal konuları Milli akademilerinde inceleyip çözüme kavuştururken maalesef ihmal ettiğimiz bize ait bu alanlarda yabancılar uzman yetiştirmektedirler.

Birçok milette görülebilecek olan bölge ağızlarının ve bazı ölü dillerinin siyasi maksatlar için diriltilmesinde çıkar uman çevrelerin çalışmalarını da ilim adına onaylamak mümkün değildir.

Türkiye'de dünya kültürünü zenginleştirecek ve yurttaşlarımızın gelişmesini hizmet edecek bir Kürtçe olsa idi, bunun gelişimini desteklemek Türk aydınının seciyesinin bir gereği idi. Ancak, dil olma şahsiyetine ulaşamamış, patois seviyesindeki mahalli ağızları, Türk milletinin bölünmesine yol açacak şekilde sun'i bir millet dili yapmaya asla müsade etmeyiz.

Türk fikir ve sanat adamı dil taassubu içinde de değildir. Nitekim geçmişte ve günümüzde ilmin ve edebi sanatların çeşitli dallarında Türkler, çok farklı dillerden eserler vermişlerdir.

Bütün büyük dillerde olduğu gibi Türkçe'de de tarihi gelişim içerisinde farklı lehçeler ile eserler verilmiştir. Karahanlı Türkçesi'nden

Divan ü Lügati't-Türk bizim olduğu kadar, Uygur Türkçesi ile yazılmış Altun Yaruk da bizimdir. Bu cümleden olmak üzere Arapça ve Farsçası bol Doğu Anadolu Osmanlıcası ile üretilmiş fikrî, dinî ve edebî metinler de bizimdirler ve o derece millidirler.

Kürt boyunun lehçeleri olduğu ileri sürülen parçalar üzerinde araştırma yapanlar, onun problemleri üzerinde sürekli çalışmaktadırlar. Kürtçe genel başlığı altında toplanılan doğudaki aşiret dillerinin, Kürtçenin lehçeleri oldukları yolunda, temel amacı Türkiye'yi zaafa düşürmek olan Kürt dil bilimcilerinin çeşitli çalışmalar yaptıkları zikredilmiştir. Kürtçe dil çatısı, altında toplanmaya çalışılan dillerden Zazaca'nın gramer yapısı ve kelime servetinin çok farklı oluşu, dil bölücülerinin Kürt dil birliğinin sağlanmasında, önlerindeki en büyük engeldir. Kürtçü dil çalışmaları, Zaza-Kurmanç farklılığı dışında, Kurmanç olmadıklarının şuurunda olan Zazalar, Kurmançça ile, Kürtçe genel başlığında birleşmeyi istememektedir. Türkiye bu konunun kültürel önemini de kavramış olarak her türlü tedbiri alma yolundadır. Dil araştırmalarının ortaya koyduğu gerçek budur.

Şu hâlde Kürtler, Ortadoğu'da, komşu kültürlerin tesirinde, asıllarından dil itibariyle başkalaşıma uğrayan türk toplumları da Anadolu Kürt boyuna Türkçe'yi yeniden öğretmek, onları dil itibariyle de asıllarına döndürmek olacaktır.

Dünyadaki sayısız örnekleriyle görüldüğü üzere sadece dil faktörünün bir toplumu ayrı bir millet ve de ayrı devlet oluşturmaya, yetmediği tarihî ve ilmî bir gerçektir.

Dil başlıbaşına bir devlet kurmaya yeterli değilken bünyesinde farklı dilleri barındıran toplumların bir millet oluşturabileceğini de görmekteyiz. İngiltere ve Fransa, bünyelerindeki gelişmemiş diller için patois tanımını getirmekte ve bu dilleri konuşan vatandaşların eğitim ve kültür imkanlarından yararlanabilmesi için onlara resmi dilleri olan İngilizce ve Fransızca'dan istifade imkanları sağlamaktadır. İngiltere'de konuşulan Şetlantça, Orkneyce, Kimrice (Galce) Ersçe (İskoçça), Mankça, bu tür dillerdendir. Fransa'da Baskça, Brötonca, Flamanca, Katalonca bu tür misallerdendir.

Türk dilinin genel problemleri çözümlendiği Türkçe dünya diller ailesinde hak ettiği yeri alabildiği nisbette Anadolu dil birliği ile ilgili

problemler de çözüme kavuşturulmuş olacaktır. Türk lehçe ve şivelerinin karşılıklı lügatlarının hazırlanması, Türkçe'nin genel gramer kuralları ihtiva eden eserlerin yapılması, zamana ve coğrafi dağılıma göre Türk dil özelliklerinin gösterdiği gelişme seyrinin belirlenmesi; Türk dil birliği sağlarken Anadolu Türkçesinin de kendi içerisinde bütünleşmesini sağlayacaktır.

Türkçe'nin İstanbul ağzındaki karşılıklarının Zaza ve Kurmança Türkçelerinde bulunan kelimelere örnekler;

Kurmanç Türkçesi

dar a héjir

dar a alûc

dar a gûz

dış

hevling

hani

divar

sépé

Kurmanç Türkçesi

mévok

neynik

kurtan

şûr

tewr

şene

damok

dıl

baran

derya

gır

nizar

sıkeft

séher

meh

doh

zıl

diri

kaú

Zaza Türkçesi

ıncıl-ér

sınz-ér

goz ér

balt uz Baldız

bacaneğ

ban

dis

dizo

Zaza Türkçesi

gocak

eyne

palun

kılıç

kazme

tırpun

Hazmıg

zer

vart

dengız

tepe

zıme

mığara

wesere

esmor

vizir

kamış

teli

marol

Standart Türkçe

ıncir ağacı

alıç ağacı

koz (ceviz) ağacı

baldız

bacanak

ev hane

duvar

sehpa

Standart Türkçe

gobça-düğme

ayna

semer-palan

kılıç

kazma

tıpan

damak

gönül-dil

boran

deniz-derya

tepe

mezar

mağara

seher

mah-ay

dün

kamış

diken

marul

sımbıl
nok
héjir
kalık
Kurmanç Türtçesi
penbû
Ka
sor
reş
buhar
daraş
ferúc
çıcık
se
tori
gur
kuli
dupışk
ayar

weşe
neha
ıncıl
tole
Zaza Türtçesi
peme
sımer
kızıl
siye
wesar
kertal
varlık
lir
kutık
çekel
cınawır
çırçele
ekrep
poste

sümbül
nohut
ıncir
kabuk
Standart Türkçe
pamuk
somon
kızıl-kırmızı
siyah
bahar
Kartal
piliç
civciv
köpek
çakal
Kurt
çekirge
akrep
post

Not: Uygurca-Kurmanca Liste 30-40

DİNİ HAYAT VE EĞİTİM HİZMETLERİ

Din ve Toplum

İnsan için dini hayat ve düşünce, insan oluşuna idrakte başlar. Bu, kişi için, toplum için bir tekamül merhalesidir. Kişinin ve toplumun seviye ve seciyesinin, dünya görüşünün, yaşama biçiminin şekillenmesinde bağlandığı, benimsediği inanç sistemi, tarih boyunca önde gelen faktör olmuştur.

İnsanlık için din düşüncesinde tekamülün son mertebesini, semavi dinlerin sonuncusu olanı İslamiyet temsil eder.

Türk milletine mensup toplumlar, insanlığın manevi tekamülündeki merhaleleri, değişik dinleri tanıyarak aşmışlardır.

Türk Milletine Türk Kültürüne mensup toplumların tamamına yakın bölümü, tarihi akışı içinde İslam dini ve iman dairesinde birleşmiş ve bütünleşmişlerdir. Türk milleti bin yıla yakın bir süre İslam ümmetinin önderliğini ve koruyuculuğunu gönüllü olarak yüklenmiş, varlığını bin yıl boyunca tüketircesine bu amaca vakfetmiştir.

İslam, Türk millî kimlik ve seciyesinin belirgin ögesini teşkil ve temsil etme değerini korumaktadır. Yeryüzünde hiç bir millet İslamın özündeki değerlere, yüceliklere Türklük ölçüsünde uyum ve ünsiyet kazanmamıştır.

Beşeri olan İslam medeniyetindeki geçici duraklama ve taşlamaya rağmen semavi canlılığını koruyan İslam İmanı, manevi fetihlerini sürdürmektedir.

Türkiye halkının tamamına yakın bölümü Türk Milleti gibi, din, iman ve mabet birliğine sahiptir, müslümandır.

Esasen Türkiye Cumhuriyeti devleti dıştan emperyalist Hıristiyan güçlerin, içten işbirlikçi ayrılıkçı Hıristiyan azınlıkların ortaklaşa tertip ve saldırılarıyla bölünüp, paylaşılıp yok edilmek istenen Türkiye Müslümanlarının Türk millî şuuru, Türklük duygusu ile bütünleşip

karşı koyması, yeniden milletleşmesi ile kurulmuştur.

Kurtuluş savaşına hilâl altında katılan bütün müslüman yurttaşlarını vatanın ve devletin asli sahibi gören, kendi özünden bilen Türk millî devlet görüşü yurt içinde müslüman azınlık düşüncesi ile bağdaşamaz ters düşer.

Günümüzde, aziz milletimizin ortak dili olan Türkçe'ye geçişin ikmal edilmeyişi sebebiyle kendilerine Türklükten ayrı bir soy ve millet kimliği izafe edilmek, millî bütünlüğümüze yabancılaştırılıp koparılmak istenen yurttaşlarımızın, kardeşlerimizin Türkiye genel nüfusuna nisbetleri emperyalist çevrelerin ve bölücü işbirlikçilerinin aksi yöndeki mubalağalı iddialarına rağmen % 6'yı, hiç Türkçe bilmeyenlerin nisbeti %3'ü bulmaz.

Türkiye genel nüfus sayımlarında halkımızın bildikleri, konuştukları dillere göre tasnifi uzun süre ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Resmi kayıt ve rakamlar üzerinde doğal artış, iç göç eğitim hizmetlerinde yaygınlaşma faktörleri de dikkate alınarak yapılacak bir değerlendirme (Projeksiyon) kendilerine ayrı bir soy ve ayrı bir kültür kimliği verilerek istenen milletteşlarımızın, yurttaşlarımızın gerçek sayılarını doğru belirlemeye yetebilir. Bu yurttaş gurubumuzun büyük bölümü günümüzde Güneydoğu Anadolu ve özellikle hudut illerimizde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Güneydoğu illerimizdeki Kürt milletteşlarımızın da hemen hemen hepsi (Dörtbin civarındaki süryani, ikibine yakın yezidi, daha az sayıda nusayri ve bir avuç ermeni yurttaşlarımız hariç) müslümanlardır. Müslüman kürt milletteşlarımızın bir bölümü Alevi-Bektaşî meşrebindedirler.

Kürt milletteşlarımız çoğunluğu ibadet ve amel bakımından sünnî mezheplerden olan şafi gurubuna dahildirler.

Türkiye halkının büyük çoğunluğunu teşkil eden hanefilerle şafilere arasında itikatca hiçbir ayrılık olmamakla beraber ibadetlerde teferruat olarak çok önemsiz bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bundan dolayı hanefî mezhebinden bir din görevlisinin bu farkları bilmediği hallerde şafi yurttaşlarla uyum sağlamakta, gönül bütünlüğü kurmakta güçlük çektikleri müşahade edilmektedir.

Bu farklılıklardan dolayı emperyalist güçlerin komplo karargâhları, farklılıkları vurgulamaya ve derinleştirmeye, şafilığı Kürt millî mezhe-

bi gibi takdime çalışmaktadırlar.

İbadet ve Din Görevlileri:

Şafi gurubun din görevlileri çoğunlukla Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tayin edilmiş olmakla beraber, bunların bir kısmı meslekî bakımdan yetersizdir. Resmî görevli gönderilemeyen köy ve yerleşim birimlerinde fahrî imamlar vazife görmektedirler. Bunların hemen hepsi meslekî bakımdan ehliyetsiz olmalarının yanında Türkçeyi yeterince doğru kullanamamaktadırlar. Fahrî imamların hemen hepsi zekât, fitre, diğer yardım ve bağışlar karşılığında görev yapmaktadırlar. Bu fahrî imamlar vaaz, hutbe, mevlid gibi dinî hizmetleri Kürtçe olarak ifa etmekte. Merkez ve diğer birimlerde de hutbe ve vaatler yeterli ve doğru Türkçe ile yapılamadığından Türkçe bilmeyen yurttaşlar üzerinde istenilen etkiyi gösterememektedir.

Marksist-Leninist felsefeye sıkı sıkıya bağlı olan PKK, son zamanlarda taktik değiştirerek, bölgedeki pek çok fahrî imamla işbirliğine ve doğrudan ilişkiye girmiş ve bunların bir çoğunu kendi emelleri doğrultusunda kullanmakta belli bir mesafe katetmiştir. Bir köy imamının PKK'lı bir eşkiyanın cenazesinde halka hitaben söylediği şu sözler yıkıcı propogandaya örnek olarak gösterilebilir: "Sizin için en büyük şeref şehitlerin kanının toprağınıza girmiş olmasıdır... Biliniz ki kurtuluşun yolu budur. Bir halkın en iyilerinin, yiğitlerinin, kahramanlarının kanı halk için, ülke için dökülmedikçe vatan kurtulmaz." (Berkvedan, 15 Eylül 1988, Sayı 67, s.2).

Böylece ERNK'in 1989 yılındaki, Avrupa'da toplanan I. Kongresinde alınan kararlardaki "Dinî kuruluşlarla ilişkiler sürdürülmeli ve mücadeleye destek sunmaları sağlanmalıdır" şeklindeki ifadeye uygun hareket edildiği, bir kısım din görevlilerini tesirleri altına almış olduğu anlaşılmaktadır.

Yörenin Türkçeyi yeterince anlamayan kesitler üzerinde Kürtçe bilmeyen resmi görevlilerin olumlu bir eğitici etkisi olmamaktadır.

Dinî Eğitim Müesseseleri:

Yörede resmî faaliyet gösteren Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı az sayıda Kur'an Kursu ile Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı il merkezleriyle çok az sayıda ilçe merkezinde bulunan İmam-Hatip okulları vardır. Bunların sayıları ve kapasiteleri yetersizdir. Müfredat program-

ları yurttaşların ihtiyaçlarına yeterince cevap vermemektedir. Bunlara öğretim kadrosundaki bazı elemanların örgüt sempatisini olmalarını da ilave edince durumun vehameti ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca bölgede az da olsa gayri resmî faaliyet gösteren medrese tipi öğretim yerleri mevcuttur. Bunların sistemli ve modern eğitimle hiç bir ilgisi yoktur. Dolayısıyla buradan yetişen kimseler din görevliliğinde fevkalade yetersiz kalmaktadırlar. Bunların bazıları devletin lehinde telkinlerde buldukları gibi, bazıları da ideolojik telkinlerin tesirinde kalmaktadırlar.

Suriye, Mısır ve Irak gibi yerlerde oldukça ciddî dinî eğitim ve öğretim görmüş kimseler varsa da, ideolojik faaliyetlere girmedikleri görülmektedir. Bölgede PKK'nın dışında faaliyet gösteren çok değişik örgüt ve gruplar olmakla beraber, bunların pek çoğu dinî duygularla yöre halkını kendilerine bağlamaya çalışmaktadırlar.

Tarikatler: Bölgede, merkezi Türkiye'de bulunan bazı tarikatler faaliyet göstermekle beraber, daha çok Suriye ve Irak kökenli tarikatler tesirlidir. Bunların arasında Türkiye'deki şartlar için şükretmelerini telkin edenler bulunduğu gibi, aksi telkinlerde bulunanlar da vardır.

Sünnî tarikatlerle şeyhlik müessesesi her yerde beraber bulunmakta ise de, bu bölgede bunları birbirinden dikkatle ayırmak gerekmektedir. Bölgede bulunan ve sayıları pek fazla olmayan PKK'nın ve diğer örgütlerin çeşitli propagandaları ile Kürtçülük ideolojisinin tesir sahası içine girmişlerdir. Bununla birlikte, bilhassa Zaza Alevilerinin, Türkçe bilmedikleri halde, dua dili Türkçedir. Kürt deyimi, Alevilikle özdeşleştirilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla soy bakımından Anadolu Alevilerinin Kürt olduğu fikri yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Öte yandan Tunceli'deki Kürt denilen Alevilerin bundan 40-50 sene önce oruç tutup Kur'an okudukları, namaz kıldıkları, bölgeden uzaklaşmış yaşlıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Tunceli'deki 40-50 sene önce kazılmış mezar taşlarında kabirde yatanların ruhuna Fatıha istenmektedir. Bunlar da gösteriyor ki, dinin ve din eğitiminin ihmali neticesinde inançlarını kaybetmişlerdir.

Şeyhlik- Seyyidlik:

Bölgede gayri resmî din eğitimi yaygındır. Bu yüzden mahallî din otoritelerinin özellikle şeyhlerin ve seyyidlerin etkisi fazladır. Şeyhlerin arasında devlete bağlı olanların yanında bölücü akımlara

destek verenleri de vardır. Bunlar Batı'daki gibi tasavvufî mahiyet taşımamaktadır. Ayrıca bölgedeki ağalık sistemi Hamidiye alaylarının rütbe sisteminin bir devamıdır.

Bölgede yaygın bir dinî cehalet hüküm sürmektedir. Bu yüzden Şeyhlik müessesesinin menfî tesirinin izalesi için resmî dinî eğitiminin yaygın hale getirilmesi umulan neticeyi doğuracaktır.

Marksist-Leninist felsefeleri benimseyen bölücü hareketler başlangıçta şeyhlik-seyyidlik ve ağalık müesseselerine karşı şiddetli mücadeleye giriştiler. Bugün ise taktik değiştirerek adı geçen dinî otoritelerin desteğini kazanma yolunu tercih ettiler.

Misyoner faaliyetleri ve Şii Propagandası

Bölgeye yönelik muhtelif menşe'li yoğun bir misyonerlik faaliyeti mevcuttur. Bu faaliyetlerde bölgenin etnik problemlerinden özellikle istifade edilmektedir. "İsa Kürtleri Çağırıyor" başlığıyla dağıtılan broşür, muhtelif propaganda faaliyetlerinden sadece biridir. Yeni Yaklaşım adıyla çıkan İncil dergisinde (Yıl 1, Sayı 1, Sonbahar 1989) Kürt ayrılıkçılığı kışkırtılmaktadır.

Bölgeye gelen turist ve ilim adamı kisvesi altında faaliyet gösteren misyonerler yoğun bir din propagandası yapmaktadır. Özellikle Ermeni turistlerin bölgedeki Türk-İslam eserlerini tahrip etmek ve bölge halkına tahrip ettirmek çabası içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Bölgede ağırlıklı olarak İran radyosu tarafından yürütülen Şii-Humeyni propagandası mevcuttur. Şii propagandası etkisiz kalmakla beraber, bu yayımlar dinî saiklerle devlete karşı muhalefeti beslemektedir. İran kökenli olduğu sanılan yazılı ve sözlü telkinlerde Cuma namazının kılınmayacağı ileri sürülmekte ve bölge halkını Cuma namazı kılmaktan uzaklaştırma emeli güdülmektedir. Bilindiği gibi Cuma namazı kılınması, devlete karşı olma veya olmama şeklinde yapılan ideolojik tartışmaların ana konularından biridir.

Mülki-Askeri İdarecilerin Durum ve Tutumu:

Bugüne kadar görev yapan devlet sorumlularının halk psikolojisini dikkate almayan dinî inanç ve ibadetlere zaman zaman gösterdikleri ilgisiz saygısız davranış ve uygulamalar, doğrudan devlete mal edilerek idareye karşı bir antipatinin doğmasına ve yaygınlaşmasına,

karşı güçler tarafından devlet aleyhine kullanılmasına yol açmaktadır.

Bölücü örgütler bu tür davranışları ve uygulamaları istismar etmektedirler. Buna karşılık dinî konularda hassasiyeti görülen kamu görevlileri büyük bir sempati ve güven toplamaktadır. Meselâ, namaz kılan bir özel tim görevlisine köylülerin kendiliğinden bölücü örgütlerle ilgili bildiklerini aktarmaları sık sık rastlanan olaylardır.

Kürtçülük ve Din

Türkiye halkının tümünün din ve inanç birliğine sahip olması sebebiyle, Kürtçülerin ayrılıkçı ideolojilerini yayabilmeleri için, nazarı olarak dinden istifade edememeleri gerekir. Din bağı, Türkiye halkının en önemli manevî müsterekidir. Bundan dolayı İslamiyetin aslının sapıtılmadan sunulması, ayrılık telkin edilen bölge insanı üzerinde en büyük birleştirici etken rolünü ifa edecektir. Bu sebeple Kürt ayrılıkçılığı Marksist-Leninist bir ideoloji olarak gelişmiştir. Diğer bölücü akımların da laik prensiplerden yola çıkması bu din unsurunu ayırıcı bir unsur olarak kullanamamalarının ürünüdür. Objektif olarak din faktörüne dayanmaması, bölge halkının ise dindar olması yüzünden kitle desteklerini kırıcı etki yaratmıştır. Bu faktörü bölgede aşiret yapılarının güçlü olması ile birlikte düşünmek gerekir. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir devlet olması ve bölge halkının devlete karşı tepkilerinin, bazı dinî motiflere dayanabilmesi, bölücülerin bu hususu da istismarına imkân sağlamaktadır. Devletin siyasi hukuk yönünden laikliği, millet birliğimizin temelindeki mukaddesat birliğini unutmaya ve ikmale yol açmamalıdır

Hükümetlerin dinî konulardaki bir takım uygulamaları (Başörtüsü konusunda olduğu gibi) tepki yaratırken, bölge halkına dönük dinî motiflerin yer aldığı resmî propagandalar çifte standart olarak görülmemekte, inandırıcı olmamakta, karşı propaganda ile devletin güvenilirliği zedelenmektedir.

Örnek olarak, Kürtçü bir dergide "Kafaya Sarılan Türbandan Önce.." başlığıyla, yayımlanan ve Türkiye devletini "İki yüzlülükle" suçlayan bir yazı gösterilebilir. (Peşeng, 10 Nisan 1989, sayı 74). Bu yazıda türbanı yasaklayan uygulamalar, laik bir yaklaşımla eleştirilmektedir. "... Tartışmalar, türban örtüp örtmeme çevresinde boğulacağı yerde, faşist diktatörlüğün irtıcaı örgütleyip yönlendirme çabalarına yönelme, Türk devletinin din konusundaki iki yüzlülüğünü açığa çıkartmaya yöneltilmelidir. Çünkü özünde dinsel hareketlerin

güçlenmesini, Kürt kurtuluş hareketine karşı dinî çağrılar yaparak 'vaaz seferberliği' düzenleyerek, camilerde 'Türk kahramanlıklarını' ve İslamı, tek kurtuluş olarak gösteren siyasî pragmatizmle dinci kesimlere prim veren, onları devletin ve hükümetin en kilit noktalarına getiren, İmam-Hatip okullarının sayısının 383'e vardırıan 12 Eylül Anayasa'sıyla 'dinî kültür ve ahlâk'ı eğitimde zorunlu dersler haline getirip uygulamada eğitimi medrese eğitimine dönüştüren ve Nakşibendileri, Süleymancıları, Nurcu, Kadirî tarikatlerinin siyasî sözcülerini devletin kilit noktalarına yerleştiren, irticanın gerçek hortlatıcısı olan bu 'laik' devlettir."

Son zamanlarda bölücü örgütlerin dinden bir propaganda aracı olarak istifade etmeye başladıkları yönünde çok tehlikeli işaretler alınmaktadır. PKK militanlarının yerli halkın dinî inanç ve ibadetlerine çok saygılı davrandıkları, propagandalarına dinî gerekçeler uydurdukları gözlenmektedir.

Bu konuda rastlanılan en tehlikeli gelişme İslamcılık maskesi altında çok etkili Kürtçülük yapan Kürdistan İslam Partisinin (PIK) faaliyetlerini yoğunlaştırmasıdır. 1980 yılında kurulduğunu iddia eden bu parti yayın organları olan Cudî dergisinde yer alan tüzüklerine göre, gelişmiş, tutarlı ve inandırıcı görünen dinî esasları savunmakta ve bölücülüğü İslamî esaslar üzerine inşa etmektedir. Bu partinin faaliyetlerinin ileride bölge halkı üzerinde çok etkili olmasından ve büyük kitlesel temel oluşturmasından endişe edilmektedir. Bu partinin tüzük esasları ve dergide yer alan diğer yazılar dikkatle incelendiği zaman bazı tutarsızlıklar da görülmektedir. Tüzükte yer alan mülkiyet hakkının kaldırılabilmesine dair prensip, sosyalist esaslardan yola çıktığını, mezhepler üstü bir İslâm anlayışını savunması da bölgede kabul gören Sünnî İslâm'a aykırı düştüğünü, ayrıca Şii terminolojiyi kullanmış olması değişik kaynaklardan nasıl faydalandığını ortaya koymaktadır.

GAP

GAP, bölgenin iktisadî yapısını olduğu gibi, sosyal-kültürel yapısını da değiştirecektir. GAP'la ilgili yapılan çalışmalarda bölge halkının inançlarının ve bunlardan özellikle millî birlik ve bütünlüğümüze faydalı olacak unsurlarının ihmal edildiği görülmektedir. GAP'ın manevî cephesi tamamiyle boş bırakılmıştır. GAP bölgesinde yapılan şehir planlarında din hizmetlerine mekân tahsis edilmemiştir. Bölge halkına dönük yayın yapan GAP televizyonunun dinî ve manevî yayınları çok yetersiz ve etkisizdir. Bu eksiklikler de istismara kapı açmaktadır.

EĞİTİM

Dilden doğan problemler

Bu konu dil ve kültür çalışma gurubunu ilgilendirmekte ise de çalışma gurubumuzu da genel eğitim ve din eğitimi açısından ilgilendirmektedir.

Millî birlik ve bütünlüğümüzün sağlanmasında her çeşit insanla ve zümre ile iletişim bağlarının kurulmasında dilin büyük önemi bilinmektedir. Hal böyle olmakla beraber doğu ve güneydoğu bölgesindeki bir kısım Türkçe bilmeyen yurttaşlarımızın devlete bağlılığının takviyesinde ve millî kültür unsurlarının benimsenip yaşanmasında Türkçemizi öğretim yaygınlaştırmak hayati önem taşımaktadır.

Türkçeyi yeterince ve doğru kullanabilmenin Türkçe okur-yazar olmakla doğrudan ilgisi vardır. Bununla beraber yöre halkının okur-yazarlık oranının %50'nin altında olduğu bir gerçektir. Bu insanlar konuşulan Türkçeyi anlamakta güçlük çektiğinden gerek okulda, gerek camide, gerek meydanlarda ve evlerdeki din törenlerinde, gerekse radyo ve televizyonda verilen bilgileri ve mesajları yeterince anlamamaktadır. Dolayısıyla koyu bir cehalet içerisinde devam etmektedirler. Bu boşluk hem çeşitli örgütlerin hem de bunlarla ideolojik ve organik bağlantısı olan bir kısım öğretmenlerin okulda ve okul dışında Kürtçe ile yürüttükleri faaliyetlerle doldurulmaktadır. Bu hal Türkçenin okullarda ve halk arasında yaygınlaşmasını ve anlaşılmasını önlemektedir. Dolayısıyla çocuklara ve aileye yönelik alınmış çeşitli tedbirlerin geçersiz kalmasına yol açmaktadır.

Bölgedeki ilk ve orta dereceli okullarda verilen eğitim ve öğretimin seviyesi çok düşük olduğundan bazen 42'yi 4'e bölemeyen lise hatta üniversite mezunları, harfleri tanımayan ilkokul mezunları ve ehliyet verilmiş sürücülere rastlamak her zaman mümkündür.

İlk ve orta dereceli okullarda okuma-yazmayı bile doğru dürüst öğrenememiş birçok kişiye diploma verildiği sık sık rastlanan olaylardandır. Bunun yanında birçok ailenin çocuklarının Türkçe öğrenmesini ve evde konuşulmasını istememelerinden kaynaklanmaktadır.

Aile ve çevre yapısından kaynaklanan problemler

İl ve ilçe merkezlerine uzak yerleşim birimlerine eğitim ve öğretim hizmetlerini götürmek amacıyla okulsuz yerleşim birimi bırakılmama-ya çalışılmıştır. Ancak yerleşim birimlerinin çok dağınık olması tam bir okullaşmayı engellemiştir. Buna emniyetsizlik nedeniyle göçlerin meydana getirdiği boşluktan dolayı faaliyet halindeki birçok okulu kapatmak mecburiyeti ilave edilmelidir. Ayrıca plansız ve programsız bir şekilde sürdürülen okullaşmanın doğurduğu neticeler bundan farklı değildir. Bir kısım politikacıların ve aşiretlerin baskısıyla sürdürülen bu tarz okul yapımı, devleti milyarlarca lira zarara sokmaktadır. Bunun pek çok örnekleri vardır. Yukarıda zikredilen sebeplerle kapatılan birçok okul ve lojman bugün samanlık ve ahır olarak kullanılmaktadır.

Türkçeyi öğretmek amacıyla açılan okuma-yazma kursları umulan seviyede fayda temin edememiştir.

Aile fertlerinin eğitim ve kültür seviyelerinin çok düşük olması genç nesillerde kültürel gelişmeyi engellemektedir.

Aile nüfusunun çok kalabalık olması bir yandan geçim sıkıntısı doğururken öbür yandan bu sıkıntıyı hafifletmek için çocuklarını hiçbir okula göndermeyerek aile bütçesine maddi katkıda bulunacak meşru ve gayri meşru yolların aranmasına sevk etmektedir. Bu hal ise eğitim-öğretimin yaygınlaşmasını önleyici bir rol oynarken hırsızlık, dolandırıcılık, uyuşturucu, silah ve diğer kaçakçılık faaliyetlerinin yaygınlaşmasını sağlamaktadır.

Ailenin nüfusunun çok ve gelirinin az olması, çocuklarını okula göndermek isteyenlerin bile defter, kalem, kitap gibi eğitim araç ve gereçlerinin teminine imkân bırakmamaktadır. Bu hal ise örgün ve yaygın eğitim ve öğretim faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Resmi nikâha dayanmayan evliliklerden doğan çocukların nüfusa kaydedilememesinden dolayı, tespiti mümkün olmayan kalabalık ve gizli bir nüfus miktarı mevcuttur. Bunların mevcudiyeti askerlikte dahil her türlü eğitim-öğretim faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun ilgili maddelerinin

günün ve çevrenin şartlarına uygun hale getirilmemesinden dolayı, erkek çocuklarından daha çok kız çocuklarının da ilkokula devamı temin edilememektedir. Yalnız öğretmenin şahsiyetine, imanına ve ahlakına güvenilen hallerde ailelerin kız ve erkek çocuklarını seve seve okula gönderdikleri bir vakiadır.

Bölgenin ekseriyetle dağlık bulunması, tabiat ve iklim şartlarının olumsuz olması, ulaşım problemini içinden çıkılmaz bir hale sokarken, eğitim öğretim hizmetlerini de haddinden fazla aksatmaktadır. Bu hal uzun süre merkezlerden uzak yerleşim birimlerinde adeta mahsur kalan aynı zamanda kendisini emniyetsizlik içinde gören öğretmenin ruhsal, ailevî ve sağlık durumlarında olumsuz etkiler yapmakta ve öğretmeni bunalıma ve başarısızlığa sürüklemektedir.

Yerleşim birimlerinde genellikle içme ve temizlik suları okul binalarına uzakta bulunduğundan eğitim-öğretim esnasında su yeterince kullanılamamaktadır. Bu hal bir taraftan temizlik duygusunun gelişmesini ve yerleşmesini önlerken, diğer taraftan bulaşıcı hastalıkların doğmasına zemin hazırlamaktadır. Bilhassa okulların en az % 50'sinde tuvaletin bulunmaması, bu hadiseyi hızlandırmaktadır.

Eğitim ve öğretimi menfî yönde etkileyen bir başka etken ise yörenin iklim şartlarına uygun ısıtılması kolay ve ısıyı kaybetmeyecek ve ihtiyaca cevap verecek şekilde okul binalarının ve lojmanların inşa edilmemiş olmasıdır.

Anasınıfı uygulaması ilkokul için hazırlık mahiyetinde Türkçe öğrenmeyi kolaylaştıran faydalı bir uygulamadır. Yalnız bu anasınıflarının merkezden çok uzak yerleşim birimlerinde açılmış olması ve öğretmenlerinin bayan olması gerek emniyetsizlik, gerekse uzak yerlerde yalnız kalma korkusu umulan neticenin alınmasını aksatmaktadır.

Spor tesislerinin bölgede istenen düzeyde bulunmayışı gençliğin boş zamanlarını akılcı yönde değerlendirmesini önlemekte ve gençleri zararlı cereyanların ve alışkanlıkların etkisine maruz bırakmaktadır.

Öğretmen ve kadrolu usta öğreticilerin azlığı, ihtiyaca cevap verecek alanlarda yeterli düzeyde kursların açılmaması, bu alanda yeterli malzeme ve ödeneğin bulunmamasından dolayı yaygın eğitim hizmetleri istenen amaca yeterince cevap verememektedir.

Öğretmen ve diğer personel hizmetlerinden doğan problemler- Bölgede vazife gören öğretmenlerin programları anlama, kavrama ve yargılama becerisi yönünden istenen düzeyde yetiştirilmemeleri sebebiyle meslekî formasyon bakımından yetersiz olmaları, hem eğitim-öğretim faaliyetlerini, hem de çevre ile ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Buna bölgeye gönderilen öğretmenlerin büyük çoğunluğunun stajyer olmalarının doğurduğu sıkıntıları da mutlaka ilave etmek gerekir.

Bunun yanında öğretmen ihtiyacının yeterince ve zamanında karşılanmaması, vekil öğretmen istihdamı ile açığın kapatılmaya çalışılması ve bu vekil öğretmenlerin bölgeden olması ve meslekî bakımdan yetersizlikler, telafisi imkânsız sıkıntılara yol açmaktadır.

Ayrıca personelle ilgili olarak İlköğretim Müfettişlerinin denetimde karşılaştıkları güçlükleri de ifade etmek gerekir. Bir sağlık memuru, bir ziraat teknisyeni hizmet yerine araçla giderken müfettiş çoğu zaman at sırtında yahut yaya gitmek zorundadır. Bu durum teftişin sürekliliğini ve etkinliğini zayıflattığı gibi müfettişi kendisine binit temin eden öğretmene karşı minnettar bırakmaktadır. Bunun yanında müfettişin zamanında merkeze dönememekten dolayı öğretmenin misafiri olmak zorunda kalması teftiş olumsuz yönde etkilemektedir. Bunlara teftiş edilecek öğretmen sayısının çokluğu da eklenince teftiş ve rehberlik görevlerinin gerektiği gibi ifa edilememesi gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Diğer taraftan yardımcı personel sayısının azlığı ve yetersizliği belirtilen olumsuzlukları daha da artırmaktadır.

Müfredat programlarından ve uygulamadan doğan problemler

Millî Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı müfredat programlarında ve bunlara göre hazırlatılan kitaplarda, ülke geneline nispetle özellikler taşıyan çevre farklılıkları yeterince yansıtılmamıştır.

Meselâ İmam-Hatip liselerinin bazı programlarında Şafii mezhebi ile ilgili uygulama farklılıklarına yer verilmemektedir. Bu durum ise bölgede eğitimi ve öğretimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Buna ilaveten uygulayıcıların programları anlama, kavrama ve tatbik mahareti yönünden yeterli seviyede yetiştirilmemiş olmaları da,

bu olumsuzluğu artırmaktadır.

Şu hususları da gözönünde bulundurmak isabetli olacaktır

Mevcut ders kitapları birbirinden farklı ve bazan çelişkili bilgileri ihtiva etmektedir. Bazan da inançları sarsıcı mahiyetteki fikirlere yer verilmesi bir yandan bölge halkında hoşnutsuzluk doğururken, bir yandan da bu hoşnutsuzluğun bölücüler tarafından devlet aleyhinde kullanılmasına sebep olmaktadır. Meselâ, Darwin teorisinin bilimsel bir gerçek gibi sunulması bunun örneğini teşkil eder.

İlkokullarda dergi uygulaması, programın ve kitabın yerini almış, öğrenciye kitabı unutturmuş, farklı dergilerdeki farklı bilgiler, farklı kanaatların doğmasına yol açmaktadır. Benzer durum bazan ders kitaplarında da görülmektedir.

Okullarda yeterli araç ve gereç bulunmamakta, mevcutları da öğretmenlerce liyakatla kullanılmamaktadır.

Derslere ait kılavuz kitapları hem muhteva, hem de sayıca yetersizdir.

Programlar her öğretmende bulunmamaktadır

Eğitim ve öğretimle ilgili mevzuat sürekli değişmekte, dolayısıyla bütün bu olumsuzluklar programların istenen seviyede uygulanmasını engellemektedir.

Yönetimden doğan problemler

Yukarıda belirtilmeye çalışılan problemler, bölgeye yetişmiş, ehliyetli, imanlı ve vatansever elemanların yeterli sayıda gönderilmemesinden kaynaklanmaktadır. Gönderilenlerin de güvenliği yeterince sağlanmamaktadır. Sağlanmış olan bile bu sefer de siyasetçilerin, aşiret reislerinin, şeyh ve seyyid gibi nüfuzluların baskısı altında kalan idarecilerin, bürokratların yoğun müdahalesi neticesinde, bu fedakâr insanlar vazife yapamaz hale gelmektedir. Mesele bununla da kalmamakda bazan Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi-Program Taslağının 197. sayfasında 7. maddede belirtildiği şekilde "sömürgeci eğitim sisteminin tasfiye edilmesi"ne yardımcı olacak bir istikamete çevrilmeye çalışılmaktadır.

Televizyon programlarında dizi ve filmler de bölge halkının özellikleri ve ihtiyaçları gözönünde bulundurulmadığı, dolayısıyla gereken etkiyi yapmadığı gibi, tam tersine millî ve manevî değerleri rencide

ettiği için husumete yol açtığı dikkati çeken hususlar arasındadır.

Yukarıda sayılan bu olumsuzluklar bölücü faaliyetler için zemin hazırlamaktadır.

Durum Muhakemesi

Bölücülük meselesi, millet birliğimizi yıkmayı, vatanımızı bölme-yi amaçlayan uluslararası bir komplodur. Bu ifade ile meselenin bir terör olayına indirgenmesinin yanlışlığı kastedilmektedir. Bölünmeye, ayrılmaya tahrik edilen millettaşlarımızla aynı dine, aynı tarihe, aynı kültüre ve aynı kadere sahip olmamıza rağmen, bu ideolojinin sadece dil farklılığına dayanması ve objektif millet unsurlarına sahip olmaması temellerinin zayıflığının açık bir ifadesidir. Ülkemizde Kürtçülük, ancak Marksist-Leninist ideolojilerin yedeğinde gelişebilmiştir. Bu yüzden temelde din düşmanı bir ideolojidir. Buna karşılık Türk milletinin, bölgede başka milliyete sahip olduğu iddia edilen insanlarla, başta din olmak üzere pek çok köklü ortak bağı vardır.

Kürt ayrılıkçılığı bir yarı aydın ideolojisidir. Düzensiz şehirleşme, kusurlu sanayileşme ve sosyal değişme süreci sonucunda, az gelişmiş, mutsuz aydınlar tarafından geliştirilmiş ve tedirgin öğrenci-hasta aydın kesimin kimlik arayışlarının bir karşılığı olarak kabul görmüştür. Diğer şartların yanı sıra Kürt ayrılıkçılığını, büyük ölçüde, mefkurenin laik-pozitivist eğitimin hızlandırıldığı söylenebilir.

Kürt ayrılıkçılığının, İslâm dünyasının bugünkü konjunktüründe geliştirilmesi, büyük ölçüde milliyet öncesi sosyal formları muhafaza eden bir toplumda geliştirilmesi gibi dezavantajları vardır. İslâm dünyasında, II. Dünya savaşından sonra yerel milliyetçi akımların bir ara ön plana geçmesine karşılık, son yirmi yıldır din bağı ön safta yer almaktadır. Sosyal bakımdan ise ayrılıkçı ideolojinin kök salabileceği sosyal şartlar eksiktir. Millî bağlılıkların rakibi olan tribal bağlılıklar ve dinî özdeşlikler çok güçlü ve köklüdür. Bunlara karşılık, Türkiye'deki Kürt ayrılıkçılığı, Irak ve İran'dakinden farklı olarak güçlü bir aşiretle değil orta sınıfa mensup aydınlarca geliştirilmektedir.

Bu objektif şartlar sebebiyle Kürt ayrılıkçılığı, ideolojilerinin temel kabullerinin aksine, tam bir iki yüzlülükle, aşiret bağlarından ve çatışmalarından ve bölge halkının dinî inançlarından istifade etmeye çalışmaktadır.

Bu mütalâalardan anlaşılacağı üzere, Kürt ayrılıkçılığının dine ve eğitime yönelik iddiaları mesnetsiz ve tutarsızdır.

KÜLTÜREL DURUM

Terör örgütlerinin faaliyet göstermelerine, çok kere siyasi, ideolojik, ekonomik faktörler yol açarlarken; Türkiye Cumhuriyeti'ne müteveccih bölücü terör örgütlerinin yegane amaçları, Türk milletini Anadolu'da insanı, ülkesi ve kültürü ile bölmektir. Bunlardan kültürel bölünme, tabii bir sonuç olarak vatanın ve milletin bölünmesini sağlar. Bunun içindir ki, bölücü faaliyet, terör ve kültürel bölücülük vasatlarında, ayrı ve fakat paralel faaliyet gösterir. Böylece siyasi bölücülük için zemini hazırlamış olur. bu noktada bölücü faaliyetler içerisinde bölücü terör amaç değil, nihai hedef için sadece araçtır, taktiktir. Propaganda yöntemlerinden birisidir. Amaç; Türkiye Cumhuriyeti'ni, toprak, insan ve kültür olarak bölerek Türk milletinden ikinci bir millet çıkarmaktır.

Tartışılacak husus, Türkiye'de, Türk milleti kisvesi ile örtülendirilmiş ve karakteristikleri itibariyle Türk millî benliğinden farklı bir millî toplum var mıdır? Bu sorunun cevabı Türkiye Cumhuriyeti'nde tek bir millî kültür olduğu mudur? Tarih boyunca birlikte yaşadığı insanların kültürlerine saygılı olan Türk milleti, bu geleneğini değiştirip ilkel kültür politikaları mı edinmiştir? Yoksa, bölücü hareket kadim emperyalizmin bir uzantısı olan "Şark Meselesi"nin günümüzdeki sahneleniş biçimlerinden birisi olarak bölücü terör görünümü ile mi sahnededir?

Problem, Türkiye Cumhuriyeti halkının tek veya çift milliyetliliği noktasında ele alınınca; milletin tanımı ve onu meydana getiren unsurların üzerinde durulması gerekmektedir. Milletlin çeşitli tanımları içerisinde yer alan; kader birliği, dil birliği, yurt birliği, ırk ve kök birliği, tarih birliği, din ve ahlak birliği, kültür birliği ve ekonomik birlik üzerinde durulması; millet tanımının bu şubelerini meydana getiren çeşitli kodların ele alınması gerekecektir. Bu irdeleme bizi Türkiye Cumhuriyeti'ndeki kültürün milli kimliğine veya kimliklerine götürecektir.

Üzerinde durulması gereken bir husus da Türkiye Cumhuriyeti'ndeki kültürizasyonun karakteridir. Anadolu Türk kültür kaynaklarının bilinmesi; Bu kültürün bir bölge, zümre veya zihniyete ait olmadığını gösterecektir. Bu kültürün kaynağını teşkil eden harsın tesbit ve kullanımında tayin edici faktör olan güzidelerin tesbitinde veya kültür politikalarının oluşmasında millî iradenin tecellisi itibari-

le, anti-demokratik bir uygulama var mıdır? gibi hususlardır.

Millî kültürel bütünleşme sürecinde Türk millî varlığına yöneltilen bir tehdidin tahlilinde milletin tanımından başlanılarak konu ele alınabilir.

Milleti meydana getiren unsurlardan bu bölümde "Kültür birliği", "Dil birliği" ile "Kader birliği" üzerinde durulacaktır. "İrk ve kök birliği" konusunda ise, mevcut durumda bölücü iddialara da geniş yer verildiği için zarureten durulacaktır.

Kültür varlığının iki cephesi vardır. Bunlardan biri davranış, diğeri ortaya çıkış şeklidir. Biri saik, öbürü netice; biri yaratma, diğeri eserdir. Biri millî tavır, ikincisi millî mahsuldür. Yani "Kültür" millî davranışın ortaya koyduğu değerlerdir. Kültür de millî davranış, tavır, tutum esas olduğu gibi ortaya bütün biyolojik, sosyal, ruhî ihtiyaçları kaplayan değerler manzumesinin çıkması ve şumüllenmesi de şarttır.

Kültürün Mahiyet ve Vasıfları

1-Kültür millîdir: Her milletin bir kültürü vardır. Yeryüzünde milletlere göre ayrı kültürler vardır. Ayrı ayrı kavimleri ve milletleri içine alan bir kültür yoktur.

2-Kültür orjinaldir: Kültür davranış ve şekil yaratma ve aynı zamanda da eser olduğu için, bir kere ortaya çıkan mahsül o yaratma davranışının damgasını taşır. Ayrıca yaratma ve davranış zaten millîdir. Demek ki kültür cemiyetin kendi tabiatine, kendi yaradılışına bağlıdır. Temelinde millî benlik, millî istikamet ve tarz, millî hususiyet yatar...

3-Kültür tabii ve canlı bir varlıktır. Cemiyetin tabiatından doğar, tabii bir şekilde yaşar ve gelişir.

4-Kültür devamlı ve tarihidir.

5-Kültür cemiyetin müşterek malıdır... Kültür milli ve sosyal müesseseler topluluğudur.

6-Kültür şumüllü ve sarîdir. Bütün millî cemiyet yapısına ve fertlerine müessir olur.

7-Kültür'ün özü değiştirilemez...

Kültür fertlere ve cemiyete hizmet eder. Her millî kültürce bezenen, millî kültürü sağlam bir kimse, mutlaka milliyetçi ve vatansever olur. Vatanseverliğin tek çaresi budur. Onun için, vatanperver olmayan kimselerde umumî olarak görülen başlıca eksiklik, millî kültür noksanlığıdır.

Türk kültürü yeryüzünde mevcut en büyük birkaç beşer kültüründen biridir. Yetiştirdiği insan tipi mükemmeldir. Dünya tarihine istikâmet veren, örnek bir cemiyet şekli ortaya koymuştur. Sayısız yabancı kültür çevrelerine serbest olarak kolaylıkla nüfuz etmiştir. En zalim ve kanlı baskınlara karşı bile bünyesini ısrarla korumuştur. Bütün bunlar Türk kültürünün, yüksek bir hayat cevheri olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Türk kültürünün yetiştirdiği insan tipi mükemmeldir, bu tip hangi kademede olursa olsun, en yüksek, insanî meziyetler ve faziletlerle mücehhezdir. Attila'dan Fatih'e, Kültigin'den Kanunî'ye, Alpraslan'dan Atatürk'e, Barbaros'dan Mareşal Çakmak'a, Kaşgarlı Mahmud'dan Mimar Sinan'a, Yusuf Has Hacıp'den Uluğ Bey'e, Yunus Emre'den Fuzuli'ye, Erzurumlu Emrah'dan Şeyh Galip'e İdris-i Bitlisi'den Sokullu Mehmet Paşaya, Evliya Çelebi'den Nasretin Hoca'ya, Gaspıralı İsmail'den, Ziya Gökalp'e, Ali Şir Nevâli'den Yahya Kemal'e kadar sayısız yüksek insan tipleri Türk kültürünün sinesinden çıkmıştır. Yalnız Mehmetçik tipi insanın ne müstesna bir varlık olduğunu göstermeye kâfidir. Kore harbinde esir düşen müttefik askerlerine, Çinliler, kamplarda çeşitli tazyikler yapmışlar, beyin yıkama metotları tatbik etmişlerdir. Bu muameleler diğer müttefik ve Amerikan askerlerinin kişiliğini millî benliğini ciddi bir sarsıntıya maruz bırakmış, kademe kademe müessir olmuş fakat Türk esirlerine en ufak bir zarar vermemiştir. İşte kültür budur. Türk kültürü budur. O kültürün yetiştireceği insan tipi budur.

Kültür, bir millet için herşeyden önce bir millî güvenlik meselesidir. Millî güvenliği en sade olarak, milleti iç ve dış tehlikelere karşı emniyet altında bulundurmak diye tarif edebiliriz. Millet, kültürü aynı olan fertlerin topluluğu olduğuna göre, onun varlığının korunması demek millî bütünlüğün, siyasi bütünlüğün, devlet bütünlüğünün, vatan bütünlüğünün korunması, milleti millet yapan müşterek değerlerin korunması demektir. Bu ise, "Kültür"ün ta kendisidir.

Bir millet ve devletin varlığını koruması, idame ettirmesi ve geliştirmesi için elinde bulunan kuvvetlerden biri ve birincisi sosyal güçtür. Sosyal gücü, yani millî cemiyet bünyesinin sağlamlığını temin edecek unsur ise, o bünyenin çatısını kuran, o büneyi yapan, o bünyenin hikmeti vücudu olan kültürdür, kültür bütünlüğüdür, kültür birliği ve beraberliği, kültürel entegrasyondur. Kültürel bütünlüşmeden mahrum bir toplulukta âhenkli bir bütün ve uzviyet olan sosyal organizasyon dağılarak yerine sosyal dezorganizasyona, sosyal çözülmeye, karışıklığa ve çürüklüğe bırakır. Yekpare, yek vücut dayanışmalı bir varlık olan cemiyet, sun'î ve insansız bir insan kalabalığı haline gelir. Yıkılacak bir cemiyetin önce dili yıkılır, örf ve adetleri yıkılır, dünya görüşü yıkılır, san'atı yıkılır, tarihi yıkılır, milli şuru yıkılır. Onun için bugün kültürel casusluk ön plana geçmiştir. Eskiden casusluk ve beşinci kol faaliyetleri daha çok askeri, siyasi ve iktisadi sahada cereyan ederdi. Bugün ise düşman önce ve daha çok kültürel beşinci kol kullanmakta yerli ve yabancı ajanlar önce ve planlı olarak cemiyetin kültürünü çöktürmeye çalışmaktadır.

Millî bünye, millî cemiyet, millet ve devlet için gerekli olan ilk şart şüphesiz sosyal sıhhattir. İlk ve büyük kuvvet budur, Askerî kuvvet, siyasi kuvvet, iktisadî kuvvet v.s. hep ondan sonra gelen ve ona bağlı güvenlik vasıta ve şartlarıdır.

Dil, kültürün aslı parçalarındandır. Türk dili de, Türk kültürünün bir parçasıdır. Türk Kültürü, Türk Milletine ait olan kültürdür. Türk Milleti Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran halkın adıdır. Türk dili de Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran halkın dilidir.

Bu anlamda Türk Kültürü; Anadolu'nun içinden ve Balkanlar, Adalar, Kıbrıs, Kırım, Kafkasya, Kerkük vb. gibi yörelerden gelerek Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran halkın kültürüdür. Bu kültüre Anadolu'da sahip çıkmak veya kapsamına girmek için Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna katılmış olmak yeterlidir. Türkiye Cumhuriyeti ve onu kuran halkın kültürü; sadece ve münhasıran herhangi bir Türk boyuna ait olmadığı cihetiyle bir Türk boyu olan Kürt-Türkler'i de bu kültürün aslı unsurlarındandır. Bu anlamda Kürtler'in kullandığı dil de Türk kültürünün bir parçasıdır. Dil entegrasyonu için genel Türkçe'ye kelime verme hakkı vardır. Standart Türkçe'nin sağlanması Türkiye Cumhuriyeti'ne kelime verme hakkı vardır. Standart Türkçe'nin sağlanması Kürtçe gözardı edilemez.

Türk kültürünün hars kaynakları Türk halkıdır. Kürt-Türkleri bu halkın bir parçasıdır. Türk harsından Türk kültürünü Türk münevveri çıkarır. Bu münevverler bütün vatan sathından çıkar. Güzide olabilmenin herhangi bir Türk boyundan olma mecburiyeti yoktur. Türk Milletinde tercihleri millî iradé tayin eder. Millî iradenin tecellisinde boy, yöre ve inanç farklılığı türünden bir taassup yoktur. Seçme ve seçilmede vatandaş kanun önünde eşittir.

Türk millî kültürü bir bütündür. **Türk dili, Türk edebiyatı, Türk tarihi, Türk el sanatları gibi farklı Türk coğrafyalarında değişik Türk boylarının birçok kültür şubelerinde mahalli isimle ürün verebilirler.** Bunlar genel Türk kültürünün alt unsurlarıdır. "Azeri Türk Halk Edebiyatı", "Anadolu Türkmen el sanatları" gibi, Doğu Anadolu Kürt kilimleri de Türk Kültür dünyasının asli unsurlarıdır.

Bu tahlile ulaşamamış Türk kültür adamı, milletimizin hakkı olan kültürel entegrasyon fırsatını kaçırmak noktasındadır. Esasen farklı olmayan Türk kültürünün iki yakası arasında entegrasyon arayışı noktasına gelmesi de Türk aydınının gafleti sonucudur. Bugün özellikle dil ve din ortaklığı olmamasına rağmen Ermeni-Kürt kültürel entegrasyonu üzerinde maalesef durulabilmektedir.

Bütün boyları ile birlikte Kürt boyunun da Türk cemiyeti içerisinde asırlar boyunca kazandığı kültür ve sanat değerlerine, tarih, dini inanç, halk bilimi, halk edebiyatı, etnografya, sosyal teşkilatlanma itibarıyla bakıldığında farklı bir kültürel kimlik görülmemektedir.

Türk millî tarihi, Türk boylarından herhangi birisinin değil, Türk milletinin ortak malıdır. Tarih sahnesine çıkışlarından itibaren Türkler, kültür tarihlerini de ortaklaşa yaratmış, kaderde ve kıvançta bir olmuşlardır. Bu realiteyi; arkeoloji, sanat tarihi, toponomi, numismatik gibi alanlarda da görmek mümkündür. Kürt-Türklerinin yayılma alanı ve tarih sahnelerine çıktıkları coğrafya, muhakkak Türk dünyasının bir parçası olmuştur. Sadece Türk kültürünün yaşadığı bölgelerde Kürtlere veya onların izlerine rastlanılmıştır.

Anadolu'nun Müslüman Türklere Selçuklularla birlikte Malazgirt'de yurt açılması döneminde, İslamiyete doğu ve güneydoğu Anadolu'da giren Türklerin yardımları olmuştur. İslamiyete

Anadolu'da giren Türkler ile Anadolu'ya İslamiyete girdikten sonra gelen Türklerin eski dini inançları tamamen aynıdır. Bu aynılığı; gökle, güneşle, ayla, yıldızlarla, dağ, kaya, yer, su, orman, ev, ocak, ateş, ağb kişiöğlü, Ata ruhu ile ilgili inançlarda görmekteyiz. Bu inançlar hayatın doğum, ad verme, evlenme, kurban, yağmur duası, soy, ölüm, defin, yas gibi safhalarında gözlenebilmektedirler. Bölgedeki; halk ozanlarının şiirleri, efsaneler, destanlar, atasözleri, deyimler, bilmece-ler, halk hikayeleri, ninniler, ağıtlar, maniler, seyirlik oyunlar, giyim-kuşam, mutfak kültürü, el sanatları, halk resmi, halk çalgıları, halk oyunları, aile yapısı gibi kültür vasatları bize bu sürekliliği göstermektedir.

Türk kültürü unsurları arasında, hayatımız ve yaşayışımız üzerinde tarih boyunca dini inançlar ve bunlara dayalı uygulamalar etkili olmuştur ve halen de olmaktadır. Dini inançların insan hayatı ve yaşayışı üzerindeki müessiriyeti, bütün cemiyetler için söz konusudur ve sadece Türklere mahsus bir hal değildir. Eski dinlerin ve inançların tesiri ve kısmî de olsa hayatiyeti, semavî dinler içindeki her cemiyette devam etmiştir.

İslamiyet öncesi Türk hayatı üzerinde araştırma yapan bilim adamları, Türk inançları, dinleri üzerinde de durmuşlardır. Tarih kaynaklarından, etnografik malzemeden gelen bilgilerin ışığı altında yapılan değerlendirmelerde, Türklerin, hayat tarzlarına bağlı olarak tarihi süreç içinde muhtelif dini inançlar içinde yaşayışlarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Farklı zamanlarda oluşan ve hayata karışan bu inançları, yaşandıkları ve hayata geçirildikleri biçimleriyle ifade etmek, yazıya alınmamış olmalarından dolayı, mümkün değildir. Bundan dolayı, biz onları, ancak elimize geçen bilgiler çerçevesinde, sadece tarif ve tasvir etmeye çalışabiliriz. Semavî dinlerden önceki devreye ait Türk inançlarını, bugünkü görüntülerine bakarak, biz, bir "inanç yumağı" şeklinde ifade etmek istiyoruz. Farklı zamanların farklı inançlarından oluşan bu inanç yumağı, tarihin bilinmeyen devrelerinden itibaren Orta Asya Türklerinin, atalarımızın hayatında görülmeye, oluşmaya başlamıştır. Bu inançların kimi öylesine güçlü ve dinamik ve karaktere sahip olmalıydı ki günümüze kadar ve günümüzde, semavî dinlere rağmen, varlıklarını korumaktadırlar.

1. Alkarısı: Türk dünyasının hemen her yerinde görülen ve günümüzde de tüm etkinliğini sürdüren bu iye, adeta Umay koruyucu iyesi-

nin zıttıdır. Üremenin ve çoğalmanın düşmanı gibidir. Daha çok yeni doğum yapan lohusa kadınlara ve yeni doğan çocuklara musallat olduğuna inanılır. Türk dünyasında bu iye, muhtelif adlarla anılır: Albastı, Alkarısı, Al, Albıs, Almış gibi. Kimi Türk boylarında ise, bu iye, Kara Albastı ve Sarı albastı şeklinde, farklı iki iye olarak tasavvur edilir. Bu inanca göre, yeni doğum yapan kadınların ciğerlerini söküp suya götürüp atan Sarı Albastı imiş. Doğum yapan kadının veya yeni doğan çocuğun ciğerlerinin sökülüp suya atılmasını önlemeyi ve geri yerine takılmasını sadece Kamlar ve Ocaklılar başarabilirmiş. Kamlar ve Ocaklılar, bunu (Sarı Albastıyı) korkutarak veya kandırarak gerçekleştirmişlermiş. Kırgız ve Kazak Türkleri, Sarı Albastı'yı sarışın bir kadın şeklinde düşünür. Kara Albastı'nın ağırbaşı Sarı Albastı'nın ise hoppa tabiatlı bir iye olduğuna inanırlar. Bunlar, tüfek sesinden, demircilerden, kamlardan ve ocaklılardan başka, hiç kimseden korkmazlarmış. Kamlar, onları, afsun okuyup koyun ciğeri ile aldatmış ve ellerinden lohusanın veya yeni doğan çocuğun ciğerini alıp dönerlermiş.

Doğu Anadolu yöresinde de Alkarısı ile ilgili inançlar çok yaygındır. Kimi yerlerde Alkarısı, Karakura diye ayrışır. Meselâ, Erzurum ve Erzincan çevresinde alkarısı lohusa kadınlara değil, ahırda yatan atlara musallat olmuştur. Gece ahıra girip atların yelelerini örmekten hoşlanırmış.

Hakkari'de, al basmasın diye, yorgana iğne batırılır. Ayrıca, lohusa yatağı yanına, kırkı çıkıncaya kadar süpürge bırakılır. Böyle yapılırsa, o kişiyi alkarısının basmıyacağına inanılır.

Bitlis'te alkarısının eli bereketli kabul edilir ve buna inanılır. Alkarısını yanında tutmak isteyen, onun yakasını demir iğne takar. Eğer iğne çıkarılırsa, al karısı kaçıp kurtulmuş. Alkarısı, Bitlis çevresinde su perisi şeklinde tasavvur edilir ve akarsu kenarlarında yaşadığına inanılır.

Alkarısından korunmak için yapılan muhtelif işlemlere Elazığ ve Ağrı çevresinde de rastlanır. Alkarısı ile ilgili bir tesbite göre, o, erkek at, çelik ve mavi boncuk gibi üç unsurdan korkup kaçarmış. Yörede bu üç unsur yaygın koruyucu olarak kullanılır.

Yöredeki yaygın inanca göre alkarısı, gözle görülmez. Sadece

basacağı kadının gözüne görünürmüş. Metruk ve viran yerde, ıssız su ve ırmak kenarlarında yaşadıklarına inanılır. Ağrı ve Kars çevresinde bu inançlara rastlanmaktadır .

Ağrı, Van, Hakkari, Muş ve Malatya çevresinde (Alkarısı, al) alkızının ağıl, samanlık, su kenarları ve ıssız yerleri kendine mesken tuttuğuna inanılır ve halk gece buralara destursuz girmeye korkar.

Alkarısının kötü karakterli iye şeklinde Orta Asya, Sibirya ve Anadolu Türkleri arasında yaşamasına rağmen, onun daha önceleri iyi karakterli bir iye/ruh olduğuna dair bazı emareler vardır. Mesela, Uranha-Tuva Türklerinde, kamların, kayalıklarda yaşayan bir iyeye, ruha, "Altı Sarı Albastırım" diye hitap edip yardım istemeleri; Kazak ve Kırgız Türkleri kamlarının/baksılarının da, "tuu, dediği yerde derman olan ey Sarı kız gel" diye, bu iyeye/ ruha yardım çağrılarını yapmaları, akla böyle bir ihtimali getirmektedir. Acaba, Alkarısı, eski zamanlarda gücendirilmiş ve koruyuculuktan ayrılmış bir iye midir? .

Od/adet iyesi ile Alkarısı arasında bir irtibat görenler, bu iyenin eski çağlardan beri bir od/ocak iyesi olduğunu ileri sürerler. Yakut Türkleri, bugün de, ailenin od/ateş ocağına Al ot adını verir. Acaba, bu ad ile Alkarısı arasında bir ilişki var mı ve iye eskiden bir ocak iyesi miydi?

Kars'ta, dikimi gece biten elbise üzerine iğne bırakılır. Böylece onu, gece sessizliğinde cinlerin basmasına mani olunurmuş. Eğer böyle yapılmazsa, o elbiseyi giyenler felakete uğrar, diye inanılır. Alkarısı inancının izleri burada da cin şeklinde ifade edilmektedir.

Alkarısı ile ilgili bir diğer inancı da, Diyarbakır, Muş, Ağrı, Bingöl ve Bitlis çevresinde tesbit ettik. Bu tesbite göre, kâhin (yani kam), bir dağ başında, çocuklara ve lohusalara zarar vermemesi için Alkarısı ile mücadeleye girişmiştir. Lohusa kadın Alkarısı ile mücadele eden kâhinin üzerinde bulunan kuş, çivi veya diğer eşya ve sembollere benzer bir nesneyi taşırsa, kendini onun şerrinden korurmuş.

Göğün iduk/kutsal düşünülmesi, koruyucu iyelik gücüne sahip olduğuna inanılması pek tabiidir. Dediğimiz gibi, Tengri, göğün en üstündedir. Kağan olacak kişiyi Tengri, önce töpüsünden tutup oraya çekmekte, orada kut-küç, ülük ve bilik verip geri göndermekte ve

kağan da, buyruklarınca halkı yönetmektedir. Ayrıca, Türklerin ilk atası sayılan Oğuz'un gökten yere ışık içinde inen kızla evlendiği ve ondan çocukları türediği inancı da, göğün ululanmasını pekiştiren bir başka husustur. Nitekim, göğün, Bengü Taş yazıtlarında sadece maddî biçimde ifade edilmesi ve hatta ıduk sıfatı ile anılmaması bile, Tengri gibi tasavvur edilmediğini açıkça göstermektedir: "Üze kök tengri asra yazız yir kılındukta..." (KT,D 1). "Üze Tengri basmasar asra yir telinmeser.." (KT, D**). Aslında, göğün Tanrı gibi düşünülmesi tercüme hatalarından kaynaklanmış olmalı. Çünkü, Türklerin sadece yaratıcı olana, yeri göğü yaratana Tanrı dedikleri, yukarıda zikredilen belgelerden de açıkça anlaşılmalıdır. Ayrıca, Türk tasavvurunda Tengri'nin yukarıda, göğün en üstünde bulunmasını, göğün bütün kainatı kucaklamasını, kötülüğün kaynağı karanlığı kovan güneş, ay ve yıldızları katlarında bulundurması, onun ululanması için kâfi sebepler, kabul edebiliriz. Bu tasavvur ve düşünüş, Türk inanç sisteminde göğü kutsanacak, ululanacak bir iye mertebesine yükseltmiş olabilir.

Doğu Anadolu yöresinde gök ile ilgili bir iye varlığı inancına rastlanmamıştır. Bununla beraber Kars yöresinde meleklerin bulutlara at gibi bindikleri, istedikleri gibi dolaştırdıkları, Tanrı'dan aldıkları buyruk üzerine şimşekleri kamçı gibi kullanıp, bulutları denize indirip suyu emdirdikleri, sonra gök yüzüne çıkararak yağmur yağdırdıkları inancı vardır. Ancak, "Rahmetin gökten" beklenmesi, el açıp göğe yüz tutup ilenilmesi, veya dua edilmesi, sadece Tanrı'nın yukarıda bulunduğu inancının kalıntıları mıdır, yoksa göğün kutsanmasından kalan izler midir? Ağrıda gök gürleyip şimşek çaktığı zaman, insanlar duvara sırtını dayayıp, ağızlarına demirden bir nesne alıp dişleri arasında sıkarsa, sırtının pek ve dişlerinin sağlam olacağına inanırlar. Bu tür inançların İslâmiyetle ilgisi olabilir mi? Sanırız, bu noktada, Türk inançlarının bir kısmı İslâmiyetle şu veya bu şekilde imtizaç ederek yörede yaşamaktadır.

2. Güneş: Türk inanç sisteminde güneş, koruyucu vasfı itibarıyla gök, ay ve yıldızlar gibi bir iye nevindedir. Hun çağından itibaren atalarımızın güneşi, "Kün" diye adlandırdığı bilinmektedir. Bugün "gün" anlamında kullandığımız kelimenin eski şeklidir. Künün kutsanması, Çin kaynaklarının verdiği bilgilere göre Hun çağına kadar uzanmaktadır. Çin kaynakları, Hun çağında, Türk kağanlarının güneşe hürmetlerinden dolayı otağlarının doğuya, güneşin doğduğu yöne açıl-

dıklarını kaydetmektedir. Bu bilgi, Köktürk çağı Bizans elçisi Simocatta'nın daha önce zikredilen haberi ile de doğrulanmaktadır. Bizanslı elçi, güneşe hürmet gösterildiğini, ancak Tanrı gibi görülmediğini vurgulamaktadır. Zaten, Köktürk yazıtlarında da tek Tengri kavramı dışında iduk ötesi, koruyucu iye olarak Umay adı geçer. Umay için de hiçbir yerde tanrı veya tanrıça sıfatı kullanılmaz. Oysa, güneş yanlış bir biçimde Türk inanç sistemi içinde bunun ötesinde görülmek isteniyor ki, bu yanlıştır. Çünkü, Türkler, onun koruyucu vasfını dikkate alarak, aynı vasfın kendisine Tengri tarafından verildiğine inandıkları kağanlarını güneşe nisbet etmişlerdir. Yani koruyuculukta, kağan güneş gibidir inancıyla her ikisine de hürmet edilmiştir. Kağan da, güneş de, Türk hayatında kötülüklerle mücadele eden, bereketi sağlayan, huzuru temin eden unsurlardır. Kağanın güneşe ve aya nisbeti de aynı koruyuculuk vasfını taşımasından kaynaklanıyor. Güneş ve ay gibi kötülüklerden koruma fonksiyonuna sahiptir. Günümüzde, "güneş girmeyen eve doktor girer" inancı başlangıçtaki inancın yaşayan biçiminden başka birşey değildir. O gün ona kurban sunulması, kendisine tapıldığı anlamı taşımaz. Bunu, yaşayan kurban ayinlerinde, kurbanın daima yaratıcı tek Tengri kayra kan, veya diğer adıyla Bay Ülgen huzuruna kam tarafından çıkarılması da, esas şükran gösterilen, kurban sunulma varlığın Tengri olduğunu açıkça göstermektedir. Buradaki düşünce, tıpkı "yaradılanı severiz, yaradandan ötürü" inancından başka birşey değildir.

Türklerin, güneşe veya diğer nesnelere hürmet göstermesi, ululaması, Tengri'nin onlara verdiği inanan olağanüstü niteliklerden kaynaklanmaktadır. Bunları, başka toplumlarda görülen formalist şablonlara zorlayarak oturtmak doğru olmadığı gibi, bilimden uzak yanıltıcı yaklaşımlardır. Hele bir takım fal kitaplarından yararlanarak bir topluluğun inanç sistemi üzerinde hüküm yürütmek, hangi bilimsel ölçülere uyum gösterebilir, diye düşünmek bile, gerçeğe uzanan yolu bulmada araştırmacıya ışık tutabilir. Ancak, bu noktada "dedi-dedi" kolaycılığının ve hazır şablon alışkanlığının dışına çıkacak araştırmacıya ihtiyaç olduğu açıktır.

Türk inanç sisteminde koruyucu bir iye mevkiinde görülen Güneş ile ilgili pratiklerin değişik biçimlerde de olsa, günümüze kadar devam ettiğini görüyoruz. Meselâ, araştırma yaptığımız yörede, güneş ışınları yer yüzüne değmeden önce kalkmak inancı yaygındır. Güneş ışıkları,

Tanrı'nın yeryüzüne inen nûru ışığı kabul edilir ve buna inanılır. İnanç, Türkler arasında Hun çağından beri sürmektedir. Tunceli yöresinde, güneşin ilk ışıklarının değdiği taş ve kayaların öpülmesi, bu yerlere karşı saygı gösterilmesi de aynı inancın yaşayan biçimidir. Aynı inancın yaşadığı Midyat, Savur ve Nusaybin çevresinde, sabahın ilk ışıklarının değdiği yerlere birer taş dikilir ve buralara saygı gereği basılmaz.

Güneş ile ilgili tesbit edilen diğer pratikler de yine aynı inançtan kaynaklanır. Kars çevresinde, güneşin batma saatlerinde uyumak iyi sayılmaz. Bu saatlerde "gün eşine kavuşuyor" denir. Uyuyan varsa, uyandırılır. Uyandırılmayanların veya kalkmayanların öleceğine inanılır. Erzurum, Sarıkamış ve Malatya çevresinde güneşin ilk ışıkları ile evin veya dükkanın kapısı açılırsa uğur ve bereket olacağı inancı yaşamaktadır.

Güneş tutulması sırasında göğe doğru tüfek, tabanca atılması, davul veya teneke çalınması, gürültü çıkartılması Türk inanç sisteminde görülen kara ve ak iyeler ile ilgili inançtan kaynaklanır. Güneşin yüzünü kara iyelerin kapattığına ve ışığın yeryüzüne engel olduklarına inanılır. Bu yüzden onları korkutup kaçirtmak için adı geçen yollara başvurulurdu. Yörede bu pratiklere sıkça rastladık. Bunu, neden yaptıklarını sorduğumda, verdikleri cevap, genellikle, "onu tutmaktan kurtarmak için.." şeklinde olmuştur. Yine Tunceli'de, güneşin ilk ışıklarına karşı, Hun Türklerinde olduğu gibi, hürmet gösterme anlamında yükünüldüğü tesbit edilmiştir. Başlangıçtan beri Türk hayatında yer alan ve kayıtlara geçen inançlarımızın yörede bunca zaman sonra varlığını sürdürmesi dikkati çekicidir. Bu da, Türklerin intisap ettikleri muhtelif dinlere, hususiyile islâmiyete rağmen, başlangıçtan beri sahip oldukları inançları devam ettirmekte olduğunu göstermektedir.

Erzurum'un Şenkaya ve İspir kazalarında, gelişmemiş, cılız ve hastalıklı çocuklar, anaları tarafından ay'a gösterilerek, "ya al, ya ver" diye yakarılır. Bunun sonucunda, çocuğun ya iyileşeceği, yahut öleceği sanılır. Burada Ay'ın koruyucu gibi düşünülmesi Umay iyisi ile ana gibi düşünülen Ay arasında bir ilişki olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. İnançta, bu ilişki kaybolmuş ve pratiğin yapısında izini sadece muhafaza etmiştir.

Tunceli, Kars ve Bingöl'de, hamile kadınlar da, yine yukardaki ilişkiye dayalı bir inançla olsa gerek, Ay'a bakarlar. Bu sırada karınlarında çocuk oynarsa, erkeğin kahraman; kızın ise bereket getireceğine inanırlar. Umay'ın, çocuklar er adı alıncaya kadar, bir koruyucu iye vazifesi gördüğü ve bunun Bengü Taş yazıtlarına da geçtiği bilinmektedir. Umay, aynı zamanda dölün koruyucusu olmak itibarıyla, bereket iyesi rolü ve fonksiyonunu da yüklenmiştir. Zira, o bütün canlıların çocuklarını korur, tabiattaki üremeyi, çoğalmayı sağlar.

3. Ay ve Yıldızlar: Ay ve yıldızlar da Kün gibi birer koruyucu iye idi. Onlar da, Kün'ün çekildiği anda, yeryüzüne Tanrı'nın insanoğluna gönderdiği ışığı indirmektedir. O yüzden çadırın ortası, tepe noktasında delik bırakılır ve karanlıkların içinden iyiliği taşıyan ışık, Tündük adı verilen bu yerde içeri dolardı. Ay gibi, yıldızlar da kişiöglü için aynı rolü oynayan varlıklardı. Bu koruyucu iyeleri memnun etmek, onların rızasını sağlamak için kendilerine, Hun çağından itibaren kurban kesildiği ve bunun, tabiatın en canlı olduğu yılın beşinci ayında bir merasim ile ifâ edildiğini Çin kaynaklarından öğrenmekteyiz.

Türk inancında, mevsimlerin nasıl olacağı, değişimi, yıldızların hareketine göre tayin edilirdi. Yıldızların hareketine bakarak havanın sıcak mı, soğuk mu olacağını önceden kestirirlerdi. Hunlar bir işe başlamadan önce ayın ve yıldızların durumunu dikkate alırlardı.

Ay tutulması esnasında göğe ok atarak, davul çalarak, silahları birbirine vurarak, bağurarak gürültü çıkaran eski Türkler, böylece, ay'ın yüzünü örten karanlığı, kara iyeleri kovmaya çalışırlardı.

Araştırdığımız yörede, yukarda söylediğimiz inanç ve pratiklerin devam ettiğini tespit ettik. Özellikle, ay tutulması sırasında gürültü çıkarma, yıldızlara göre hava tahmininde bulunma yaygın bir pratik olarak karşımıza çıkar.

Bitlis ve Hakkari çevresinde ay tutulması sırasında havaya silahla ateş edilir. Teneke çalıp gürültü çıkarılır. Buna benzer bir pratiğe Darendede görmekteyiz. Orada da ay tutulduğu zaman teneke çalınır. Çıkarılan bu gürültü ile, Ay'ın kendisini tutanlardan kurtulacağına inanılır.

Kars'ta, ayın ilk hilâlini gören kişi, hemen toprağa ve altına bakarak. Eğer, ilk hilâli gören kişi böyle yaparsa, sonraki günlerinin güzel ve bereketli geçeceğine inanır.

Ağrı'da ay ışığında bekletilmiş ve uğuruna inanılmış dere ve göllerden alınmış sular mahsülün bol olması için tarlayı sulayan suya katılır.

Urfa'da ellerinde siğil bulunanlar yeni doğmuş aya bakarak "ayı gördüm hoş gördüm sigilimin yerini boş gördüm" diyerek ovar ve tedavi olacağına inanır.

Kars'ta, Tunceli'de, Adıyaman'da güneşe ve aya karşı kirli su, çöp kül dökülmez, işenmez, tükürülmez.

Türkler, gökte her insanın bir yıldızı olduğuna inanır. Gökte yıldız kayması olduğunda birinin öleceği düşünülür. Kars'ta, Maraş'ta ve Sivas'ta bir yıldızın kaydığını gören kimsenin öleceğine dair bu inanç yaşamaktadır.

Yer İyeleri

1. Dağ İyesi: Ululuğu, erişilmezliği ile dikkati çeken ve Orta Asya coğrafyasında, hayat tarzı üzerinde mühim rol oynayan dağlar. Türklerin büyük saygı gösterdiği tabiat unsurlarından biridir. Dağ, yükseklik itibariyle, Türkler tarafından, yeryüzünde Tanrı'ya en yakın noktalar olarak tasavvur edilmiştir. Dağın zirvesinde insan, kendini tanrıya daha yakın hisseder ve öyle olduğuna inanır. Çünkü, Türkler, Tanrı'yı yukarda tasavvur etmekteydi. Dağda, ona yeryüzünde en yakın yükseklik idi. Böyle tasavvur edilmesi ve orada kendini Tanrı'ya daha yakın hissetmesi pek tabii bir hal idi. Bu inancın izlerini taşıyan Kao-çı Türklerinin bir efsanesine göre Kağan, kızını Tanrı ile evlendirmek isteyince, onu yüksek bir dağa teslim eder. Kızın bu dağda erkek kurt donuna girmiş olan Tanrı ile evlenip ondan çocukları türediğine inanılır. Talas Türklerinin yaradılışı ile ilgili olan bu efsanenin bir benzeri de Köktürklerle aittir.

Köktürklerin yaradılışı efsanesinde, erkek kurt yerini dişi kurda bırakır. Efsaneye göre, düşmanla yapılan savaşta sağ kalan bir erkek çocuk, bir dişi bozkurt tarafından kurtarılır. Kurt, çocuğu, Turfan'ın kuzeyinde bir dağa götürüp büyütür ve ondan çocukları olur. Bozkurt, dağın içindeki vadiye küçük bir mağara kapısından girip çocuğu kurtarmış, atalarını korumuş olduğu için Köktürklerin hayatında dağa ve mağaraya karşı gösterilen saygı, onları mukaddes görme mertebesine yükseltmiş olabilir.

Türkler, söz konusu yerde çoğalıp yeryüzüne çıkmak isteyince

yine bu mağara önüne gelip demir dağı eritmişler. Ateş yakmışlar, odun yığmışlar. Bu yüzden, Türkler arasında ata mağrasına, dağa, ateşe, demire ve ağaca karşı duyulan saygının kökünde kurtarıcı rolü oynamaları yatıyor, olabilir. Efsanedeki ateşin, Türk hayatındaki rolü düşünüldüğünde, Kafesoğlu'nun ileri sürdüğü faraziyenin kabul edilmesi zorlama olacaktır inancındayız. Ayrıca, Ebulgazi Bahadır Han'ın verdiği malumata göre, Türk kağanlarının yılda bir kez örste demiri çekiçle dövdüğü ve bunun atalardan gelen bir adet olduğu anlaşılmaktadır.

Demirin hastalık ve kötülüklerden koruduğuna inanılırken, Hakan; Kam aynı zamanda demirci olmaktadır. Türkler kutsal bir maden olduğundan en iyi silah olan Kılıç'ın üzerine yemin ederlerdi.

Urfa'daki Bedir Dikme ziyareti. ile Muş'taki Kızıl Ziyareti ve Efsanesi. yörede halkın kutsal olduğuna inanıp ziyaret ettikleri yerlerdir.

Bir Uygur efsanesine göre Uygurlar, gökten dağ üzerine inen bir ışıktan soylarının türediğini inanırlar. Bu inanç, şüphesiz, soyların ululuğunu göstermek ve izah etmek için başvurulan bir tasavvur olarak kabul edilmelidir.

Köktürkler, dünyanın dayağı diye tasavvur ettikleri ulu dağlara Kadir Kan adını verirler. Bu dağlar, dünyayı ayakta tutan direkler gibi düşünülür. Kimi dağlar ise, boylar tarafından kendilerine hususi bir iye veya ata olarak seçilirdi.

Günümüzde, Altay dağlarında yaşayan Beltir Türkleri, dağ tepelerinde yaptıkları ayinlerde dağ iyesine/ruhuna ve ata ruhlarına kurban kesmektedirler.

Dumlu Baba, Hasan Baba, Ak Baba, Çoban Dede, Parmaksız Sarı Baba, Güzel Baba, Kuzucan Baba, Sarı Baba gibi dağ ve tepelere üzerinde bulunan yatırlar ve ziyaret yerleri isimlerini vermişlerdir (94). Erzurum yöresindeki bu özelliği Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Doğu Anadolu'nun hemen her yerinde görmek mümkündür. Eski Türklerin ölen büyüklerini yüksek dağ tepelerine gömdüklerini Altay dağlarında rastlanılan kurganların çoğunun yüksek dağlarda bulunuş sebebinin bu olduğunu biliyoruz.

Türkler arasında göğün direği kabul edilen ve dünyanın merkezinde bulunan Demir Dağ'ın yedi kat olduğuna inanılır. Ayrıca, Altay Türkleri arasında, Altay Dağlarına "kayın babamız" denmesi de, soylarının ana itibariyle bu dağdan türediğine dair bir inancın yaşadığını gösterir. Altay Türkleri, dağ iyeleri/ruhları için dağ tepelerinde düzenledikleri törenlerde, Tanrı'ya daha yakın olduklarını düşünür ve burada O'na tapınmayı üstün tutarlardı.

Türklerin dini inançları ile ilgili tüm araştırmalarda, dağın bir ıduk, yani bir mukaddes yer olduğu hususunda temas edilmiştir. Radlof, Sibirya Türkleri arasında yaptığı seyahat sırasında dağ iyesi ile ilgili bazı tesbitlerde bulunmuştur. Bunlardan tipik gördüğümüz iki tanesini zikretmek istiyoruz. Hadisenin ilki, Zaysan yurdundan ayrıldıktan sonra oluyor. Teletsk gölünün etrafında uzanan Bolkar dağına kayak ile aştıktan sonra, öteki sahile varmak için epey zaman vardı. Her an fırtına çıkabilir ve kayak batabilirdi. Radlof burada, Türk kayakçıların güneye doğru eğilerek havaya bir avuç su serptiklerini ve yavaş sesle bir dua okuduklarını kaydeder. Sorduğunda, Altın Tağ atasından gönderdiği takdirde mahvolabilecekleri cevabını alır. Gölün doğu sahilinde boyunca uzanan dağlara ise Artal Dağları denir. Ondan sonra da orman ve dağ zirveleri bunların en yücesidir. Yörede yaşayan Türkler, Altın Tağ'a, dağ ve göllerin atası diye inanmış. Bu dağa hususî bir saygı gösterirlermiş. Dağa şimdiye kadar çıkan olmamış ve teşebbüs edenler ölmüş. Orada yaşayan Türkler, "Tanrı, Altın Tağ'a çıkılmasını istemiyor" diye inanıyorlarmış. Bu tespit de, Türklerin, Tanrı ile ıduk olan nesnelere, veya ıduk kabul edilen olağanüstü nitelikli varlıklara nasıl baktıklarının yakın zamanlardaki bir tesbitidir. Türkleri, zorlama ile bir inanç şablonuna oturtmağa çalışmak, doğrular karşısında anlamsız kalıyor. Gerek yatay ve gerekse dikey bilgiler, Türkler de tek Tanrı fikrinin Hun çağından itibaren varlığını ortaya koymaktadır.

Hunlardan itibaren Türklerin Tanrı'ya kurbanlarını yüksek dağ tepelerinde sunduğunu biliyoruz. Yörede, tepelerinde yatır olduğuna inanılan dağlara ziyaretçilerin çıkıp kurban kestiği bilinmektedir. Bu pratiklere Erzurum, Tunceli, Adıyaman ve Bingöl çevresinde tanık olduk.

Türklerin yaşadığı Orta Asya ve Sibirya coğrafyasında, dağlara mübarek, mukaddes, ata, büyük ata, büyük kağan anlamlarına gelen

adlar verilmesi de, onlara gösterilen saygının sonucudur. Her boyun ve oymağın kendisine ait bir ıduk dağı vardır. Kurbanlarını burada sunar, burada ayin yaparlardı. Yörede dağların sahiplenilmesi, oraların belli ailelerce korunması da bu inancın devamıdır. Sarıkamış yöresinde, dağın sahiplenilmesi ile ilgili bir pratiğe rastladık. Ağbaba Dağı'nı sahiplenen köylüler, senenin muayyen bir günü burayı ziyaret edip topluca aşağı inerlermiş. Otsuz, taş-topraktan ibaret bu dağ, bize, otsuz ağaçsız ıduk Ötüken dağına hatırlattı. Anlatıldığına göre, yöre dışında olanlar da, Ağbaba'yı ziyaret günü gelip köylülerle beraber dağa çıkar-larmış. Buna benzer bir inanç da Sivas'da yaşamaktadır. Bu yörede yaşayan Tahtacılar yedi yılda bir Kazdağı denen mevkiye çıkar ve bu dağı ziyaret ederler.

2. Kaya-Taş İyesi: Tabiattaki mevcut şekiller arasında taş ve kayalar da, Türklerin muhtelif fonksiyonlar kazandırmak suretiyle inanç yumağına kattığı unsurlardır. Bunlar arasında, "Yada Taşı" diye adlandırılan bir cins taş, Türk hayatında uzun asırlar olağanüstü nite-likleri ile yaşamıştır. Yada Taşı ile ilgili Kaşgarlı Mahmut, daha XI. yüzyılda şu malumatı vermektedir:

*"Ben, bunu, Yağma ülkesinde gözümle gördüm:
Orada bir yangın olmuştu. Mevsim yazdı. O
sıcakta kar yağdırıldı ve Ulu Tanrı'nın
izniyle yangın söndürüldü."*

Eski Türkler, bu taş ile birçok iş yaparlardı. Yağmur, kar yağdır-mak, havayı değiştirmek gibi çeşitli işler için bu taş kullanılmaktaydı.

Ağrı'nın köylerinde, "Çocuk boncuğu" denen bir taş vardır. Bu taş, kayısı büyüklüğünde, şeffaf ve rengarenktir. Bu taşın, çocukların öldü-rülmesinde kullanıldığına inanılır. Taş sahibi, o taşı bir çocuğun başı üstünde sıkması halinde, o çocuk ölmüş. Eğer, çocuğun evinde de o taştan varsa bir tesiri olmazmış. Taşın bu olağanüstü gücü, çocuğa kırkı çıkıncaya kadar tesir edermiş. Kırkı çıkınca tesiri kalmazmış. Bu yüzden, Ağrı'da, kimse kırkı çıkmış çocuğu konu/komşuya göster-memiş.

Sivas'ın Zara kasabasında, ölen kişiyi yıkarken yatağına da toplayıp yerine taş koyarlar. Bunun koruyucu bir tedbir olarak yapıldığı anla-şılmaktadır. Amaç, kötü ruhların/cinlerin yapacağı herhangi bir kötü-lüğü anlamak, ruhun tekrar yatağına dönerek, evdekileri korkutmasını

veya taciz etmesini önlemektir. Bu inanç ata kültürüne bağlı eski inançlarımızın kalıntısıdır.

Elazığ'da çakmak taşı ile yüzdeki yaraların tedavi edildiğine inanılır. Yüzünde yara olan kişinin ilgili yerine üç kez çakmak taşı çakılır ve taşı çakan kişi üç kez, "Ben Karadenizi görmüşüm" demesi gerekir. Bu işi yapacak kişinin deniz görmüş olması şarttır. Eğer böyle biri çakmak taşını yaralı yüze çakar ve o sözleri söylerse yaranın iyi olacağına inanılır.

Gaziantep'de Seyhan camii'ndeki Karataş, kadınlar tarafından başağrısı tedavisi için ziyaret edilmektedir. Bu yörede kadınların çıkınlarında taşıdıkları ve korku taşı olarak bilinen kırmızı taşı beyaz bir taşa sürerek suyunu içmek suretiyle korkularının geçeceğine inanırlar. Öksürüklü çocukların tedavisi için ise, hasta çocuk Cünûdün Dağındaki delikli taştan geçirilir. Sıtmalı çocukların tedavisi için Pınar ziyaretindeki ağacın altına taş atılır. Sivas Yıldızeli'nde sarılık tedavisi için hastanın boynuna sarılık taşı olarak bilinen sarı bir taş asılır. İbn Fazlan Türkistan'da sancıyı kesen taş, kanamayı durduran taş, etrafı aydınlatan taş ve Yada taşı olmak üzere farklı özellikli taşların varlığını tesbit etmiştir. Elazığ'da eskiden "sabır taşı" denen bir taş, belirli kişilerin elinde bulunurdu. Bu taş yumurta büyüklüğündeymiş. Bir kişi, birine derdini, sırrını anlatmak yerine, ona anlatırmış. Bu taşa içini döken kişiler sabır ve direnç kazandıklarına inanırmış. "Sabır taşı çatlar" tabiri de, bu inancın pratiğinden kaynaklanmıştır. Yumurta büyüklüğündeki bu sabır taşlarına, tahammül edilmez derecedeki dert ve sırlar anlatılınca, onlar bile dayanamaz ve çatlarmış. Bugün, "Sabır taşı olsa çatlar" şeklindeki ifadelerde, acının veya derdin dayanılmaz, katlanılmaz derece de ağır olduğu söylenmek istenir.

Adıyaman'da, gelinin eve gelmesi uğurlu ve bereketli olsun, diye eşikten içeri girmeden önce, oğlan tarafı başının üstünden taş duvara gelecek şekilde yumurta fırlatıp atar.

Saçı cinsinden kuyulara dilek için taş atmak kuyu ve su birikintilerine göl vesair yerlere taş, para atıp dilek dileme Kars'ta da mevcuttur. Burada su iyesine saç sunma inancı da vardır. Bu inanç günümüzde, havuzlara para atmak şeklinde, şehirlerimizde de devam etmektedir.

Sarıkamış'ta genç kızlar, kısmetleri açılır inancı ile şehitliğe bir taş bırakır.

Yörede taş ile ilgili daha pek çok pratiğe rastlanmıştır. Ancak, hepsinin fonksiyonu yukarda sıraladıklarımızdan farklı değildir. Ayrıca incelenilen yörenin Bek Taşı inançlı halkında da; Hacı Bektaş Taşı, 12 Köşeli Teslim taşı, muhafaza edilip saygıyla taşınmaktadır.

3. Yer İyesi: Türk inanç yapısında yer/yir, yani yeryüzü mühim bir mevkii işgal eder. Tengri'nin yarattığı kök Tengri mavi gök) ile yağız yir (kara yer) arasındadır. Üzerinde, "kişioğlu" yaratılmıştır. Gök gibi, o da, insanı koruyucu, besleyici bir karakter taşır. Aslında, Türk inancında, tüm yeryüzü iduk değildir; fakat, yeryüzünde iduk yir ve sub'lar vardır. Koruyucu iye/ige/ıs kabul edilen sadece bunlardır. Köktürk yazıtlarındaki ifadelerden de bu durum açıkça anlaşılmaktadır. Bu iduk yerler ve sular, Türk'ün elinden çıkmasın, sahipsiz kalmasın diye, çoğu zaman Türk Teğrisi'nin müdahalede bulunduğu, kağan tayin ettiği, yine yazıtlarda vurgulanır. İduk Ötüken Yiş da, bütün ili ve halkı koruyan iğe/iyenin bulunduğu ve kağanın oturması gerektiği mevki olarak mukaddestir; bunlara saygı gösterilmesi, düşmana karşı savunulması esastır. Yoksa, besleyici ve koruyucu bir Tanrı anlamında kendisine ne kurban sunulmaktadır, ne de hürmet gösterilmektedir. Türk inanç hayatında, bunun böyle cereyan ettiğini yine bir Çin kaydından açıkça anlayabiliriz: "Hun/askerleri general Li Kuang-li'nin Yer'in koruyucu ruhlarına (bize göre bunlar iye/iğe'lerdir) kurban verilmesi için and içmiş ve söz vermişlerdir." Bu ifade, yerin sadece bir iye mevkiinde olduğunu teyid etmektedir. İnsan kurbanı ise, and ile ilgili şartın yerine getirilmesidir. Çünkü, Türklerin yer, gök iyelerine ve diğerlerine sunulan kurbanlar at ve koyun cinsi hayvanlardır. Kaldı ki, bu kurbanlar, etnografik bilgilerden de anlaşıldığına göre, kamlar tarafından Tengri katına çıkarılıp önce onun kabulü sağlanıyordu. Bundan da, sunulan şükran kurbanları ile önce Tengri'nin rızası kazanılmaya, onun vasıtası ile de birer koruyucu olduklarına inanılan iye/iğelerin yardımlarının temini sağlanmaya çalışılıyordu. And ile insan kurban etme, islama göre, Tanrı buyruğu ile sonradan yasak edilmiştir.

Yerüstü ile ilgili koruyucu iyelerin varlığı inancı yanı sıra, eski Türkler, yerin/toprağın altın da kötülüklerin yaratıcısı, sebebi olan iyelerin yaşadığı bir yer olarak tasavvur etmiştir. Altay Türkleri yer altının dokuz kat olduğuna inanır. Beltir, Soyot ve Karagas Türkleri ise yer altını üç kat kabul eder. Yeryüzü gibi, buranın da güneşi vardır. Ancak, bu güneş, korkunç yakıcı ışıklar saçır. İnsanlara kötülük eden

iyeler, burada Erlik Han idaresinde yaşar.

Eski Türklerde bir de Yir ana iyesinin varlığından sözedilmektedir. Bu iye, yerin ve toprağın sahibi olarak tasavvur edilir. Acaba, Anavatan, Anayurt inancı ile bunun bir bağı olabilir mi? Yakut Türkleri, "Dipsiz Dünya" tabiri ile yerin derinliğini ifade ederlerdi. Onlara göre, yir/yer iyeleri, dışı idi.

Kars'ta, ıssız ve belli yerlerde bir hareket yapılacak, bir iş görülecekse, "destur" diye seslenilir. Böylece oranın iyesi kim ise, ondan izin istenmiş, onun gönlü hoş edilmiş, yanlış bir durumla karşılaşılması önlenmiş olurdu. Hususiyle akşam karanlığından sonra buna çok dikkat edilir. Kars yöresinde çocukların düştüğü yerlere büyükler "su" döker, veya üç kere tükürürler. Bu işin özellikle gece düşülen yerlere yapılır. Böylece, ora iyesi tarafından daha büyük bir kötülükten, çarpılmaktan korunmuş olduğumuza inanırlardı. Kimi zaman da geçirdiğimiz kaza büyükse, kazanın geçtiği yere, ya tuz, ya şeker, ya da bir kaç kuruş atılırdı. Böylece geçirilen kazanın belasını aldıklarına inanırlardı. Bu da bir cins saçı ile, kazanın geçtiği yerin iyesini memnun etmeye, belasından korunmaya karşı alınan bir tedbir idi. Saçı niyetiyle yerlere atılan bu tür kuruşları kimse almaz, evine götürmez ve onlara dokunmazdı.

Yer ile ilgili yaşayan inançlardan biri de "yerin kulağı var" şeklinde ifade edilir. Söylenmemesi, konuşulmaması istenen şeylerin, kimse olmasa bile, konuşulduğunda yerin kulağı vasıtasıyla etraftan duyulabileceğine dair inanç, Kars, Erzurum ve Van çevrelerinde yaşamaktadır. Türk hayatında yeri dinlemek suretiyle, uzaklardan hareket eden orduları veya gelenleri yolcu adı verilen kişilerin tesbit ettiğini, kamların her türlü canlı ve cansız varlıkla haber aldığını bilmekteyiz. Başlangıçtan beri yerin bir haber taşıyıcısı olduğu inancı Türkler arasında varlığını sürdürmektedir. Bu inanç, ölenlerle ilgili konuşmalar yapıldığı zaman, "toprağı haber götürmesin ama..." şeklinde söze başlanır. Bu inanç da sıkça görülür. Yine, Kars ve Iğdır çevresinde kaybolan şeyleri toprağın saklayabileceği inancı da tesbit edilmiştir. Bu inanç, Kars'ta, "yer yarıldı içine girdi"; Iğdır'da ise, "yer apardı" şeklinde ortaya çıkar.

4- Su İyesi: Eski Türk inançlarında yir gibi, su da bir ıduk/mukaddes idi. Ancak, bu kavramın içine, "çağnam, çağnam akan" ve

"akıntılı" olan bütün sular, ırmaklar, dereler ve pınarlar dahil idi. Köktürk çağı kitabelerinde "yir-sub" sahihsiz kalmasını diye, Türk Tengrisi kağan gönderdi denirken, kastedilen, ıduk Türk yurdu ve bütün ıduk sularıdır. Su, onların hayat kaynağı ve yaşama gücüdür. Hayvancılıkla uğraşan bir topluluk için bu son derece tabiidir. Onların olmadığı ve korunmadığı yerde açlık ve kıtlık olması mukadderdir. Kıpçak ve Kimek Türkleri, İrtiş ırmağının cennetten çıktığına inanır.

Türkler, her suyun bir iyisi olduğuna inanırdı. Eski Türklerde, çocuksuz kadınlar, kurumuş ırmaklara süci/şarap salmak suretiyle, o ırmakların iyelerini memnun etmeye çalışır. onların yardımıyla çocuk sahibi olacaklarına inanırlardı. Suyun hayat bahşedici, yaşatıcı bir mukaddes gibi telakki edilmesi inancı. Günümüzde "zemzem suyu" ile devam etmektedir. Ayrıca eski hayatımızı anlatan destanlarda görülen sudan çıkan atlar inancı da, bugün Doğu Anadolu efsanelerinde yaşamaktadır.

Günümüz Yakut Türklerinin de, her ırmağın, gölün, pınarın ayrı bir iyisi olduğuna inandıkları bilinmektedir. Karagas Türkleri su iyisine suğ ezi adını verirler. Bol balık avlanmak isteyen bir balıkçı, balığa çıkmadan önce bir kayın ağacına onun adına renkli bir kumaş parçaları bağlamak suretiyle kendisini memnun etmeye çalışır. Bu kumaş parçalarına coloma adı verilir. Ayrıca, kayın ağacının yanında yakılan ateşin üstüne de çay ve süt dökmek yoluyla ümitler pekiştirilmeye, bereketli bir av olmasına uğraşılır. Bu av öncesi ayinde de, ağaç, su ve ateşin bir araya geldiğini görmekteyiz. Bunların bir kısmı biraz değişmiş olmakla beraber, günümüz Anadolu'sunda saç olarak yaşamaktadır. Tekman'daki Hur Baba, Karayazı'daki Uryan Baba, Horasan'daki Horasan Baba, Hasankale'deki Baldızı gibi bölgede bir çok yataın ziyaretçileri çeşitli dilekleri ile çaput bağlarlar.

Yakut Türkleri, ilkbaharda balık avına çıkmadan önce, doğurmuş bir ineği su iççite adlı su iyisine kurban ederler, içki ve balık sunarlar. Su iyisinin bir diğeri ise, Ukula Toyon'dur. Ukula Toyon, suların kirletilmesine kızar. Sular temiz tutulmazsa, kirletilirse kaynakları kurur, o insanları susuz bırakır.

Bingöl ve Tunceli çevrelerinde de gelin eve getirilirken mutlaka ırmak veya dere üstüne kurulu köprüden geçirilir. Dere veya ırmak kurumuş olsa da, bu hareket yerine getirilir. Böylece eve gelen gelinin,

kötülüklerden korunacağına ve eve bereket getireceğine inanılır. Ayrıca, Diyarbakır ve Urfa çevresinde kuruyan veya kurumaya yüz tutan su kuyularına ve ırmaklara kurban kanı akıtılır. Böylece, onların kurumaması temine çalışılır. Bu pratiklerin izlerine Dede Korkut hikâyelerinde de rastlanmıştır. Bir nevi saçı olan süci'nin yerini burada kurban kanı almıştır. Su iyesine sunulan bu saçı ile onun rızasını kazanıp, kuruyan derenin veya kuyunun canlanması istendiği anlaşılıyor.

Buryatlar, su iyesine Uhun ecen adını verir ve bunun o suda boğulmuş insanın ruhu olduğuna inanırlar.

Yaratılış efsanelerimizin çoğunda yeryüzü, başlangıçta sonsuz bir sudan ibarettir. Dünyayı yaratan Tanrı Ülgen, bu suyu seyrederken, yeryüzünü, onun üstüne yerleştirmiştir, diye inanılır.

Anadolu Türkleri arasında suyun temiz tutulması inancı hala mevcuttur. Hava karardıktan sonra evin dışına su dökülmemesi, suyun akıp geçtiği yerlere tükürülmemesi ve işenmemesi, bu tür kirlenmeler yapıldığında çarpılacağı inancı ve cezalandırılma korkusu, Türk inançlarının yaşayan son biçimidir. Araştırdığımız Doğu Anadolu yöresinde su ile ilgili bu türde inançlara ve su ile ilgili muhtelif pratiklere sıkça rastlanmaktadır.

Ağrı ve Kars'ta, ilkbaharda, yıkanmak için akarsuya ilk defa girilirken, "ağrılığım, kirliliğim, kelliğim, keçelliğim bu suya" diye söylenirse ve bu üç kez tekrarlanırsa, o yılın sağlık ve huzur içinde geçeceğine inanılır.

Kars'ta, yedi ayrı çeşmeden su toplayıp sabah ezanından sonra, bu su ile banyo yapan genç kızın kısmetinin açılacağına inanılır.

Mardin'de nisan ayının ilk yağmuru bir kaba konur. Bu su, eve gelen misafirlere ikram edilir. Bu sudan içenin hiçbir zaman yılan tarafından ısırılmayacağına inanılır.

Elazığ'da, dolu yağması kesilsin diye ailenin ilk kız çocuğuna bir dolu tanesi yedirirler veya bıçakla kestirirler. Her iki halde de dolu yağmasının kesileceğine inanılır.

Elazığ'da, yapılan bir büyüün bozulması için, Harput'ta, eski Tabakhane'ye gidilir. Büyük, Tabakhane suyundan oluşan üç ayrı su birikintisine üçer kere daldırılıp çıkarılır. Böylece büyüün bozulmuş

olduğuna, tesirinin ortadan kalktığına inanılır.

Bölgede birçok yerde, bu arada Kars ve Ağrı'da su ayakta içilmez, adeta suya saygı olmak üzere diz çökölüp bir el başa konulur, içilmeden önce bir iki yudumluk kısmı saçı niyetine yere serpilir.

Kars'ta suyun fazla kaynaması uğursuzluğa delalet eder. Fazla kaynayan suyun cinleri azdıracağına inanılır.

Bitlis'de cenaze çıkan evin bütün suları o gün dışarı dökölür. Bu uygulamanın ölü evinin hayrına olacağına inanılır.

Arpaçay'da evlenmek isteyen gençler niyetlenerek akar suya aynı anda taş atarlar.

Elazığ'ın Gülmez tepesinde Sarılır Pınarı'nın suyunun Sarılık hastalığına iyi geldiğine inanılır. Yel pınarı olarak bilinen bir diğer su da, Elazığ'ın Değirmenönü köyündedir. Felçli ve romatizmalılar yıkanmak suretiyle, şifa ummaktadır. Kars'ta büyü yapıldığına inanan kişi deniz yolculuğu yapar. Erzurum'da Kars'ta Muş'ta, Ağrı'da, Bitlis'te muska ile büyü yapılmasında ve büyü bozulmasında muskanın suyu ile yıkanılır ve muska okunur suya atılır. Kars'ta ve Muş'ta rüyada su, akarsu ve deniz görülmesi başarıya, berekete, işlerin iyi gideceğine delalet eder.

Malatya'da doğuran kadının sonu suya atılırsa, çocuğunun kısmetini, bulunduğu yerde uzaklarda arayacağına ve huyunun su gibi temiz olacağına inanılır.

Su ile ilgili, Kars'ta ve Arpaçay'daki bir pratiğe göre birbirini seven kız ve delikanlı, aynı anda ırmağa taş atarlarsa evleneceklerine veya dileklerinin gerçekleşeceğine inanırlar. Sarıkamış'ta rastlanan bir pratik de, geceleri su kaplarının açık tutulmamasıdır. İnanca göre, cinler geceleri rastladıkları her suya girip yıkanılmış. Suyun kirlenmemesi için kapların ağızlarını bu yörede kaparlar.

Yörede tespit edilen su ile ilgili birkaç örnek pratik daha sunarak konuyu bağlamak istiyoruz. Mesela Urfa yöresinde, sabah erken kapı önüne su dökölürse evin rızkının artacağına inanılır. Erzurum ve Bingöl çevresinde çocuk yürüyemiyorsa başına su dökölür ve sıkça yıkanır. İnanca göre, çocuğun yürüyemeyişi, ananın zamanında bu işi

yapmadığına bağlanır. Kars ve çevresinde rüya, akan suya anlatılır. İnanca göre, su sıkıntıları alıp götürürmüş. Dersim'de de, su kutsanır ve aziz telakki edilir. Munzur çayı, Hercik suyuna kadar çevrede yaşayanlar tarafından kutsal sayılır. Suyun çıktığı göze başında halk toplanıp kurban keser. Bu yörede, Zel dağının altından geçen Kutu deresi de mukaddes ırmaklar arasında sayılır. Bütün bu örnekler, bize, su ile ilgili başlangıçtaki Türk inanç ve pratiklerinin çeşitli biçimlerde, günümüzde de halkımız arasında yaşadığını göstermektedir.

5. Ağaç/Orman/Bitki İyesi: Eski Türk hayatında ağaç ve orman insan hayatı üzerinde tesiri olan mukaddes varlıklardır. Onları, yani onların iyelerini memnun ettikçe saadetin artacağına, bolluk ve bereket olacağına ve huzurlu yaşayacaklarına inanırlardı. Türklerin bu inancı Köktürk çağı kitabelerine kazınmıştır. Bu kitabelerde, Türklerin, Ötüken Yiş'dan uzaklaşmaları halinde başlarına türlü belaların geldiğine ve geleceğine; burada yaşarlarsa huzur içinde ömür süreceklerine, sıkıntıya düşmeyeceklerine işaret edilir. Ve şöyle denir: "Ötüken yir olurup arkış tirkiş isa neng bungug yok. Ötüken yiş olursar bengü ile tuta olurtaç sen."

Orman iyesinin varlığına ve gücüne inanan Türkler, bu iyeiy muhtelif adlarla çağırırlar. Kazan Türkleri orman öyesi/orman iyesi, Yahut Türkleri tıa iççite der. Buryat ve Karagas Türkleri arasında da orman iyesi inancı mevcuttur. Sibiry Türkleri bu iyeiy aksakallı koca bir ihtiyar şeklinde tasavvur eder.

Yakut Türkleri, güz avına çıkmadan önce, orman iyesine sundukları yağı ve eti ateşe atarlar. Onu, çeşitli hediyelerle memnun etmeye çalışırlar. Böyle yaparlarsa, avlarının bereketli geçeceğine inanırlar. Bu yüzden, ağaçlara renkli çaputlar, bezler ve kıymetli kürkleri bağlayıp, ilk avın şeklini de ağaç gövdelerine çizerlerdi. Avcıların koruyucu diye inanılan orman iyesine Yakut Türkleri Boyanap adını vermişlerdir. Bu iye, ormanda avcılıkla yaşayan ve orada ölen dokuz erkek ve iki kız kardeşin ruhlarından oluşmuş bir iye diye inanılır.

Türk hayatında ki ağaç ve ormana bağlı inançlar, anayurttan Anadolu'ya gelen atalarımız tarafından, her yerleşim alanına kadar yayılmış görünüyor. Yayılmanın varlığını, onların günümüzde de kendilerini yaşatmalarından anlıyoruz. Mesela Siirt'te, kayın ağaçlarının kutsal sayılıp çaput bağlanır. Kız evliya tepesinde, dilek sahipleri

bu ağaçları sık sık ziyaret eder. Diyarbakır'da, Sin ve Sidaş (sindaş) adlı iki kardeşin türbesi çevresinde bulunan ağaçlara dokunulmaz. Dallarından kıranların öküz gibi böğürerek öleceğine inanılır. Keban çevresinde bulunan Taşkesen köyünde tek ağacın bulunduğu bir tepe vardır. Köylüler, bu ağaca mukaddes göziyle bakar. Siirt, Elazığ, Tunceli ve Adıyaman illerinde, şuraya buraya serpilmiş, tek tük görülen ardıç ve meşe ağaçları kutsanır, onlara dokunulması kınanır. Hoş karşılanmaz.

Sibirya Türkleri arasında, arzın tam ortasından göğe doğru uzanan ulu bir ağaç vardır. Bu ulu çam ağacı, Tengri Ülgen'in bulunduğu yere kadar uzanır. Türk inancında, dünyanın merkezi Ötüken Yış olduğuna göre, atalarımızın tasavvurunda da bu ağaç orada idi. Ulu ağaçların (çam, ardıç, kayın gibi) bu ağaca nisbetle iduk sayılıp hürmet görmesi, aynı zamanda Tengri'ye gösterilen hürmetin de bir işareti sayılsa gerek, Ulu ağaçlara karşı Anadolu'da duyulan hürmet örneklerde görüleceği üzere devam etmektedir. Sivas yöresinde de, dağ tepelerinde olan ulu ağaçlar, diğer örneklerde olduğu gibi ziyaret edilip çaput bağlanmaktadır.

Malatya'nın Onan köyünde, Onar Dede ve Sakız Dede türbelerinde kuru koca bir ağaç vardır. Bu ağacın gövdesinden kuru yonga çıkarılıp kaynatılır ve hasta hayvanlara içirilirse şifa bulurlarmış.

Çuvaş Türkleri arasında da, ormanda yaşayan Obıda adlı bir iyenin yaşadığına inanılır. Uzun saçlı ve iri memeli ve çıplak dolaşan bir iye (ruh) olarak tasavvur edilir. Ayakları arkaya çevrili imiş. Hayvanlara ters binip yürütürmüş. Ormana giren insanlara yollarını şaşkırtmış, onları yere yıkıncaya kadar didiklayıp oynatmış.

Ağrı ve çevresinde meralarda, kırlarda, Şureli adlı koca memeli bir iyenin yaşadığına inanılır. Bu iye yörenin sahibi tarafından memnun edilmezse, o kızar ve öfkelenirmiş. Böyle durumlarda insanların nefes almasını önleyerek onları boğarmış ve atları ters binip koşturmak suretiyle takatten düşürmüştü.

Bu iyenin saldırısına uğrayan kişi veya canlı, kendini, ancak suya atmak suretiyle kurtulabilirmiş. Çünkü bu iye, sadece su vasıtasıyla çözüleceği inancına yörede rastlanmaktadır. Yöredeki özellikle Kars'taki tespitlerimize göre, kişi hasımların yaptığı büyüden kurtul-

mak için, ya sudan geçmeli, ya denizde seyahat etmelidir.

Türkler arasında, içinde yaşadıkları, yatıp kalktıkları "kiyiz üy'ün/ çadırın da bir iyesi olduğuna inanıldığı tespit edilmiştir. Bu iyenin, orada yaşayanları, dış tehlikeler karşı koruduğuna inanılır. Volga Türkleri bu iyei. Öy Öyesi adını verir. Tesir gücü, evin veya çadırın hudutları dahilindedir. Yakut Türkleri, çadır iyesi için kurban keserek onu memnun etmeye çalışmışlar. Kurbanın kanını, çadır direklerine sürmek suretiyle, iyei bundan haberdar ederlermiş. Anadolunun muhtelif yerlerinde de, buna benzer pratikler göze çarpar. Adına dışarda kurban kesilen çocuk veya hastanın alınına kurban kanı sürülür, kokusu eve sinsin diye kurban eti getirilir. Diyarbakır ve Sarıkamış çevresinde tas içindeki su ile fala bakılır ve bu su evin muhtelif yerlerine saç şeklinde serpilir. Amaç yani ev iyesini memnun etmek ve yardımını sağlamaktır. Rize çevresinde ev iyesi bir karayılan şeklinde tasavvur edilir. Evin temelinde yaşar. Başka yılanların eve girmesini önlediğine inanılır.

Ev iyesinin yılan şeklinde olduğu inancına Kars ilinde de rastladık. İnanca göre bu yılan, evin zemininde bir yerde yaşamış ve ev halkına dokunmamış. Ev halkı, onun evde olduğunu bilir ve ona iyi davranır-mış. Bu iye, evin her ferdine görünmezmiş.

Diyarbakır'da bağ ve bahçeleri koruduğuna inanılan bir yılan nevi vardır. Her ailenin bağını koruyan yılan ise farklıdır. Bu yılan kimseye dokunmaz. Halk onu rahatsız etmeyi doğru bulmaz ona iyi davranır. Bu yılanı iyi davranmanın bağdaki mahsulün ve bağ sahibinin hayırına olacağına inanılır.

Topkapı sarayında bulunan bir Oğuz-name parçasına göre, "Yer Evreni Yılan"dır. Altay Efsanelerine göre "Yer altının hakanı" yedi kat yerin altında yaşayan çılan-Mongus" idi. Altay Türkçesi'nde çılan, yılan demektir.

Tunceli'de, eski inançlarımıza bağlı olarak ev iyesi ile ilgili inanç-lar yaşamaktadır. Eşikte oturmak, eşığe basmak iyi karşılanmaz, uğur-suzluk getireceğine inanılır. Çünkü eşik, evin içine giriş izni veren ve aynı zamanda giriş sırasında gelene bir eve girmekte olduğunu hatırla-tan ilk duraktır. Ev iyesi eşikte olabilir. Oni incitmeden içeri girmek gerekir. Aksi halde onun hışmına uğranır. Eve gelin girerken, onun

eşiğe basmamasına çok dikkat edilir. Tunceli'de, gelin oğlan evine girerken eşikten atlatılır ve öyle içeri alınır. Bu inanç, Kazak ve Kırgız Türkleri arasında yaşamaktadır. Onlar da, gelini eşiğe basmadan içeri almak için, onu bir keçe/kilim üstüne oturtup çadıra sokarlar.

Erlik oğullarından; Karuş Kerey, Kaan, Padis Piy ve Pay Mottir kapı bekçiliği yaparlar onlara saygı göstermek ve gazaplarından korunmak gerekir.

Muş çevresinde gelin kapıdan içeri gireceği zaman kaynana içi su dolu bir küpü yere atarak kırar, su yere dökülür. Su aydınlığı temsil eder. Gürültü ise, gelinin korkuluğunu kaldırır. Suyun yere dökülmesi ile evlilerin hayatını saadet içinde geçeceğine inanılır. Gelin kapıdan sağ ayağını atarken kurban kesilir. Bu hareket, gelinin başına bir kötülük gelmesini önlemek, eve uğur getirmesini sağlamak için yapılır. Bu hareketlerin arkasında da ev iyesini memnun etmek fikrinin ve inancının yattığını açıklar.

Gaziantep çevresinde de, gelinin eve girerken eşiğe basması iyi sayılmaz. Geline eşik atlatılır. Eğer gelin eşiğe basarak içeri girerse, cinlerin hücumuna uğrarmış ve bu da gelinin bağlanmasına sebep olmuş.

6. Ocak, Od/Ateş İyesi: Od, ocak iye veya iyeleri, Türk hayatında mevki işgal eder. Ergenekon'dan çıkmak için demir dağı ateş yakıp eriterek yeryüzene çıkan Türkler. Bu hatırayı günümüze kadar yaşata gelmişlerdir. Eski zamanlarda ayin yaparak ateş etrafında toplanan eski Türkler, demir parçasını ocaktaki ateşte kızdırıp örs üzerinde döverlerdi. Türkler, bu hareketleri kendilerini tekrar yeryüzüne kavuşturan ateşe, şükranlarını sunarlardı. Ocaktaki ateşi söndürmeyerek, bu tazimi ömür boyu sürdürürlerdi.

Ateş, ocak içinde külü gömülerek uyutulurdu. Kül, ateşin koruyucusu, belki de koruyucu iyesi kabul ediliyordu. Külde saklanan, yeniden ateş yakmağa hazır halde saklanan korlara nisbetle, ailede son çocuğa "kül" adının verildiği sanılmaktadır. "Kül Tigin" ve "Od Çingın" adlarının da son çocuk oldukları inancı ile ad olarak verildikleri ileri sürülmektedir.

Türkler, od ve ocak iyesine bir saygı işareti olarak üstüne pis ve kötü şeyler atmaz, bundan sakınırlardı. Söndürmez ve üstüne su dökmezlerdi. Ateş bir bereket ve hayat kaynağı olarak görülürdü.

Türkler ocaktan dışarı ateş vermeyi uğursuzluk kabul ederlerdi ve başka boydan kişilere asla ateş vermezlerdi.

Kırgız Türkleri, ateş iyesinin sınırsız bir kudrete sahip olduğuna inanır ve ona saygısızlık etmekten kaçınırlardı. Onlar, çıkan yangınların sebebini, ateş iyesinin kızmış olmasına bağlarlardı.

Kırgızlar lambanın gazının bitmesini bekler, onu söndürmezlerdi. Ölünün yakılması halinde temizleneceğine inanırlar.

Türk ve Moğol kavimlerinde od iyesi kutsandır. Altay Türklerinin özi adını verdikleri ateş iyesi, Yakut Türklerinin inancına göre, gökten inen od/ateş içinde oturur. Bu ateş, Tanrı Ülgen tarafından yeryüzüne gönderilmiştir.

Bizans kaynaklarına göre, Türk kağanını ziyarete gelen elçi huzura çıkmadan önce, İrtiş'in başında iki ateş arasında geçirilmiş ve temizlenmiştir. Çünkü Türkler ateşe bir koruyucu iye olarak itibar ederdi. Elçinin verdiği bilgilerden, Türklerin ateşe bakarak geleceği öğrenmeye çalıştıkları, ateş ile fal baktıklarını öğreniyoruz. Fala bakılırken kağan adına yakılan ateş önünde kurbanlar kesilir, çıkan alevlerin şekillerine bakarak gelecek yorumlanırdı. Arap kaynaklarına göre bu ateşe, alevin yeşil renkte olma yağmur yağacağına ve yılın bereketli geçeceğine işaret edermiş. Parlak yanması, kuraklık olacağına, kırmızı alev çıkarması harbe, sarı alev çıkarması hastalığa, kağanın öleceğine, yolculuğa çıkacağına işaret sayılmış.

Orta Asya, Altay ve Sibiry Türkleri arasında, yeni evlenen çiftlerin mesut bir hayat sürmek için ateşe yağ döktükleri görülür. Altay ve Yakut Türkleri yemekten ve içkiden, yerken veya içerken pay verirler. Altay Türkleri ateşe koyun kurban eder. Her kurban kemikleri ve derisini ateşte yakarlar. Yakut Türkleri'nin inancına göre, ateş, Tanrıların kurbanları kabul ettikleri bir kapıdır. Altay Türkleri ateş iyesinin/ ruhunun dişi ve otuz ayaklı bir varlık olduğuna inanır. Teleüt Türkleri, Ateş iyesine "ot ene" ateş ana adını verirler. Çuvaşlarda ateş iyesi, erkek ve dişi olarak iki tane tasavvur edilir ve inanılır. Birine ateş ana, diğerine ateş baba denir.

Araştırma yaptığımız yörede, ocağa, oda/ateşe bağlı pek çok pratik vardır. Bunlar, çoğunlukla ya yukarıda zikrettiklerimizin yaşayan benzerleri, yahut değişerek devam eden şekilleridir. Biz, burada, bazılarını örnek olarak vermek istiyoruz. Mesela Tunceli çevresinde ocağa

karşı and içilir, kurban kesilir ve nezir edilir.

Diyarbakır'da ateş, ocağa su dökülerek söndürülmez. Erzincan'daki bir pratik temizlik ve koruyuculukla ilgilidir. Gözdeğmesine uğradığına inanılan kişi için ateşe tuz atılır. Yedi kez tekrarlanan bu olayda gözü o kişiye dokunanların adları sayılır ve yedincisinde tüm kötü gözler kargınır.

Hakkari'de evin herhangi bir tarafına kül dökmek iyi karşılanmaz; o eve uğursuzluk geleceğine ve felakete uğrayacağına inanılır. Gaziantep'te, ateşe atılan kağıt ve paçavralar ile bazı hastalara tütsü yapıldığı söylenmektedir. Burada da ateşin bir temizleyici, kötülüklerden koruyucu olduğu inancı varlığı sürdürmektedir.

Erzurum ve Şenkaya çevresinde, ocağın üzerinde duran sacayağının ayaklarından yukarı kıvılcımlar yükselirse, ertesi gün havanın güzel olacağına inanılır. Ayrıca, buralarda, ocağın üzerinde saçayağı boş bekletilmez. Çünkü, boş kalırsa, ocağın ölü suyu kaynatmak için beklediğini söylerler. Bir başka inanç da ilk gelen geline bağlı. Eve ilk defa ayak basan gelin, o an ocağa doğru bakarsa kaynanası ölmüş.

Kars ve Sarıkamış çevresinde, ocak üstünde kaynayan sütü gelinler taşıyıp ateşe dökülünce, kaynanaları, onlara üzülmelerini söyler. Çünkü, dökülen kısmın "meleklerin" hakkı olduğuna inanılır. Burada ocak ve od iyesinin melek ile değiştiğini görmekteyiz. Ancak, inanç devam etmektedir. Ocakta yemek pişirmeden önce, ateşe saçı olarak tuz ve şeker atılması gerektiği inancı, Kars ve çevresinde yaşamaktadır.

7. Ağıl/Ahır İyesi: Eski Türk hayatında hayvancılık, koyun ve at besleme önemli bir yer tutardı. Çobanların ve sürülerin koruyucuları olduğuna inanılırdı. Koruyucu iyeler inancı, Türkler arasında günümüze kadar ulaşmıştır. Türklerin yaşadığı hemen her yerde bu inancın izlerine rastlamak mümkündür. Volga Türkleri arasında bu iyeeye, Abzar Öyesi adı verilir. Bu iye, ağılın koruyucusudur. Her ağılın bir koruyucusu vardır. Evin sahipleri veya ağılın sahipleri, onu memnun etmezlerse hayvan sürülerinin başına her türlü felaket gelebilir, diye inanılır. Anadolu yöresinde ve araştırma sahamızda da buna benzer inanç pratiklere rastlanmıştır. Bu iyelere, benzer kurban kesildiği, süt saçıldığı tesbit edilmiştir. Anadolu'da bu iye memnun edilmezse,

ahırda bulunan hayvanları rahatsız edeceğine, zarar vereceğine inanılır.

Rize çevresinde ahır iyesinin bir taçlı karayılan olduğuna inanılır ve bir tas içinde onun için ahır duvarına süt bırakılır. Böylece onun, ne kendisinin ve ne de başka yılanların hayvanları rahatsız etmeyeceğine inanılır. Çünkü, memnun kalan yılan, yabancı yılanların ahıra girmesine mani olurmuş.

Yakut Türkleri, ağıl iyesini memnun etmek için kurban keserlermiş. Onu memnun etmek için kurban kesildiğini bildirmek amacıyla, kesilen hayvanın postu, ağılın/ahırın içine gömülmüş. Kars'ta özel hallerde kesilen kurbanın postu, ahırın kapısına içten gerilerek çivilenir.

İnsanın can/tın ve etöz'den olduğu inancı, onun aynı zamanda bir iye gibi bir bedene, bir dona girdiği inancını da beraberinde getirmektedir. Ata ruhu inancı da bunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu iye, kimi zaman azıyor, yoldan çıkıyor; Tengri'nin gönderdiği buyruklar yerine, Erlik'e/şeytana uyuyor ve kara iyelerin buyruğuna giriyor. Bu durumda, o, her türlü kötülüğü yapabiliyor. Kişi, kimi zaman tın'ının Erlik tarafından buyruk altına alındığını farketmez; kimi zaman farkeder. Göz dokunması, göz değmesi, uğur ve uğursuzluk gibi inançların kaynağında başlangıçtaki bu tür inanç rol oynamaktadır. Bu yüzden koruyucu tedbirler alınır. Göz değmesinden Tanrı'ya sığınıldığını sembolize eden mavi boncuk, kamların koruyucu iyelerini sembolize eden kurt dişi, derisi vesair kullanılır. Kimi insanlar, gözlerinin insanlara dokunduğunun farkındadırlar.

Bu yüzden, beğendikleri canlı veya cansız bir şeye baktıkları zaman, "tü, tü, tü..." diye üç kez o yöne doğru tükürür gibi yaparlar. Hareket, içinde varlığını bildiği kara iyeyi şaşırtmaya yönelik bir davranıştır.

Yörede göz değmesi ile ilgili pratikler, nazar değmesi şeklinde yaygındır. Özellikle çocukları korumak için pek çok nazarlık uygulaması yörede gözlenmiştir. Çalışmamızın doğum ile ilgili kısmında bu konuda gerekli örnekler verilmiştir. Burada, insanın uğurlu veya uğursuz olduğu inancıyla ilgili, yörede gördüğümüz birkaç pratiği sunmak istiyoruz.

Araştırma yaptığımız yörede yaygın olan bu örneklerden. Kara çevresinde cereyan edenlerine bizzat tanık olmuşumdur. Burada, kadınlar bir işe başlayacakları zaman üzerlerine dışardan gelenler olursa, o gün işlerinin gidişine göre, gelen kimseleri uğurlu veya uğursuz şeklinde sınırlar. Kadınlar, el örgüsü örerken, oda kapısından içeri giren kadının ayağı uğurlu ise, işlemenin veya örgünün çabuk biteceğine inanılır. Erzurumda ise, ayağı yeğın kimselerin işe başladıklarında eve uğramaları temenni edilir. Böyle birinin eve uğraması ile işin çabuk biteceği sanılır. Malatya'da ise, yukarda adı geçen tipler 4 eve uğrarsa, işin vaktinden önce tamamlanacağı inancı mevcuttur.

Muş'ta, eve koşarak gelen ve içeri giren, başlanan bir iş üstüne misafir olmuşsa, o işin tez biteceğine inanılır. Aksi halde o kişinin ayağı uğursuz sayılmıştır. Kars'ta, tesadüfen eve giren erkeklerin ayağının, kadınlardan daha uğurlu geldiğine inanılır. Erzincan ve Van çevresinde bir işe başlayacak kişi, eğer bir çocuğu üç kere koşturup kendisine her defasında "kolay gelsin" dedirtirse, mesela, örgüsüne tez bitireceğine veya açtığı hamurun çabuk mayalanacağına inanılır. Bu tür kadın ve erkeğe dayalı uğur inancı hayatın her safhasında yer alan faaliyetler için aynıdır. Ticaret, tarım ve benzeri işler gibi.. İmece yoluyla hazırlanan işlerde de insanlar, uğur veya bereket getirdiğine inanılan kimseleri, başlanan işin içine katmak veya en azından onların da ellerinin işe değmesini sağlamak isterler.

Bu tür inanca Iğdır, Kars, Ağrı, Sivas, Van ve Erzurum çevrelerinde bu inançla ilgili pratiklere sıkça tesadüf edilir.

8. Apa/Ata ve Arvak/Arbak: Eski Türklerde, atalara karşı saygı duyulur, sözlerine kulak verilir ve tecrübelerine güvenilirdi. Aile düzeninde ata/baba, otoriteyi, gücü ve koruyuculuğu ile soyun çoğalmasını ve büyümesini sağlardı. Devlet hayatında babanın rolünü Kağan yüklenirdi. Nitekim, Bengü Taş kitabelerinde bunu açıkça görmekteyiz. Orada, kağanların az milleti, çok; açtıkları sıkça vurgulanır.

Ataya karşı duyulan saygının bir başka sebebi de insan yapısının tasavvurlarından kaynaklanıyordu. Türkler, insanı beden ve tin olarak düşünüyorlardı. Tin, yani ata ruhu sonsuza kadar yaşıyordu. Bu sebeple eski Türkler, hayatta olduğu gibi, ölümden sonra da onları memnun edecek, yardımlarını sağlayacak işler yapmaya çalışıyorlardı.

ölmüşse, "atanın ruhu için" şeklinde, insanlar birbirinden bir şeyin yapılmasını veya yerine getirilmesini isteyince, buna uyarlar. Bu pratiklerde de, ata ruhuna olan inancın etkinliği açıkça görülmektedir. Yörede de bu inancın yaygın olduğu gözlenmiştir.

Ata ruhlarına Türkler muhtelif adlar vermiştir. Arvak, Arbak, Töz bunlardan bir kaçıdır. Ata ruhlarını bu adlardan biri ile anarak, tazim gösterirlerdi.

Altay Türklerine göre, her insanın bir "tın"ı vardır. Bu tın/ruh, ölüm sırasında ağızdan çıkıp gider. Kimi zaman bu tının, insan vücudundan, bedeni yırtarak çıkıp gittiğine ve bunu yaparken çıkardığı seslerin işitildiğine inanılır.

Kimi araştırmacılar, Türk inancında tın ile canın farklı kavramları ifade ettiğini ileri sürer. Onlara göre bu iki kavram, daha sonraki zamanlarda birleşmiştir.

Buryat Türkleri, sağaltılan hastanın titremelerini, bedenden daha önce ayrılmış olan ruhun geriye dönüşüne bağlarlar. Ruh, bedene tekrar girdiği zaman, kişi bu cins titremelere uğramış Ruhu beden ayırma, veya ayrılması sırasında da vücut yine bu tür titremeler geçirmiş.

Erzurum'da tedavi için yatırın yanında yatırılan saralı hasta titreyerek kendine gelir. Kars'ta trans halindeki büyü bozucular bayılarak büyüü bozarlar. Titreyerek kendilerine gelirler.

Altay Türkleri uyuyan insanları uyandırmaz, uyurken uyandırmayı da tehlikeli sayarlar. Uyuyan kişi, kendisi uyanmalıdır. Çünkü, uyku sırasında bedenden ayrılan ruh, dışardan uyandırma sırasında, tekrar bedene girebilme fırsatı bulamayabilir. Böyle bir durum, o kişi için tehlikeli olabilir, ölebilir. Onun için, ruha rahatça bedene geri dönme fırsatı sağlamak için, uyuyanın uyanmasını beklemek en doğru davranış diye inanılır.

Kars yöresinde mezar, mezarlık ve türbe türünden mekanlar, parmak uzatarak gösterilmez. Bunu yapanın çarpılacağına inanılır, çocuklara, parmak ile bu tür yerleri göstermeleri halinde, parmaklarını ısırıp, ayakları ile hafif ezmek suretiyle acı çekmeleri telkin edilir.

Ruh/tın yeryüzüne don değiştirerek dönebilirdi. Bu inanç, Türkler'in soylarını muhtelif canlılara bağlamalarına yol açmıştır. Daha önce de temas ettiğimiz gibi, Türkler'in kurttan türemesi inancı bunun bir tezahürüdür. Bu yüzden kurda karşı Türkler, tarih boyunca büyük hürmet göstermişlerdir. Bu hürmet, son zamanlara kadar, Anadolu Türkleri arasında da devam etmiştir. Kars'ta uyuyan veya dalgın insanın aniden uyarılması halinde birşeye uğrayacağına, çarpılacağına inanılır. Aynı şekilde Kayın ağacından türediklerine inanan Uygur Türkleri de bu ağaca karşı büyük hürmet beslemişlerdir. Ata ruhlarını temsil eden canlılar, ağaç (veya bitki) ve hayvanlar, parmakla gösterilmez. Böyle yapılırsa ata ruhlarının incineceği, öfkeleneyeceği düşünülür ve bundan korkulur. Bu yüzden, onları memnun etmek için varlıklarını sürdürdükleri canlılara kimse dokunmaz, kurban kesmez ve etinden yemez.

Yakut Türkleri, kartalı yaralamayı veya öldürmeyi büyük günâh kabul ederler. Eğer bir kartal tesadüfen bir av tuzağına düşmüşse, ona ataları gibi hürmet ederler. Ölmüşse, ölülerine yaptıkları gibi, onu kayın ağacının kabuğuna sarıp bir ağaca asarlardı. Böylece, cesedinin ayak altında kalmamasını sağlayarak ruhunun rahat etmesini sağlardı. Ata ruhunun gazabından bu şekilde korunacaklarına inanırlardı.

Türk inancına göre çiftbaşı Kartal göğün direği üzerinde tünemekteydi. Kartal, daha önce de ifade edildiği gibi, Türk inanç sisteminde hem ilk kamlı, hem de ulu yaratıcıyı sembolize etmektedir. Anadolu Selçuklu Türkleri zamanında pek çok mimari esere bu motif işlenmiştir. Ayrıca, kam'ın yaptığı ayın sırasındaki kartal'a bağlı hareketlerin, yörede rastlanan kartal oyunu ile yaşadığı görülmektedir. Kartal oyunu veya dansı, Siirt'te, "Harahuşa", Şanlıurfa, Adıyaman ve Bingöl çevrelerinde "Karakuşane" şeklinde ifade edilir. Uygur Türkleri Kartala Hara Huş, yani kara kuş demektedir. Kara kuş, kartalın bir diğer adıdır.

Hayvan benzetmeli halk oyunları ile eski dini merasimler arasındaki müşterekliği gösteren tesbitlerimiz, araştırma planımızın dışında tutulmuştur. Biz bu çalışmamızda bazı kaynakların zikredilmesi ile yetineceğiz.

Ata ruhlarına gösterilen saygının bir-nişanesi de onlara muayyen zamanlarda kurbanlar sunmak, onların yaşadığına inanılan ata mağara-

larını ziyaret etmek şeklinde görülür. Bu tür hareketlerle onların ruhları memnun edilmeye, rızaları kazanılmaya çalışılır. Bu davranışların, Türkler arasında, değişik kalıplar ve renkler içinde görünseler bile, İslamiyet'ten sonra devam ettiğini görmekteyiz.

Bazı Türk boylarında, ölülerin kızma, kıskanma halinde veya başka bir sebeple, dostlarını ve hayattayken sevdiklerini beraberinde götürmek istediklerine inanılır. Bunu dışında da ölülerin ruhlarının bir takım işler yaptığına inanılır. Mesela, Teleütler, ölünün ölümü sırasında çevresinde olup biteni işittiğine, gördüğüne inanır; dolayısıyla, öleni yakınları, onu memnun etmek için, kendisinden övgü ile söz eder ve bu şekilde onu memnun etmeye çalışır. Sibiryalı Türkleri ölü görmesini diye, gözlerine veya yüzüne bir post veya balık derisi yahut bez parçası örterlermiş. Yörede de bu pratiğe rastlanır. Kars ve Ağrı çevresinde ölünün gözleri açıksa, elle kapatılır. Erzurum'da ise, bu durumda bir bez örtülür. Göz açık ölmenin sebebi, bu çevrede, ölünün görmek istediği birine hasret gittiğine yorulur.

Kazak-Kırgızlar, ölü ruhunun takibinden kurtulmak ve ondan korunmak için, onu şaşırtmaya çalışırlar. Bunun için, bir cenaze görülmez hemen atlarına binip koştururlar ve süratle geri dönüş hareketleri yaparlar ve bu yolla onu şaşırttıklarını sanırlar.

Kars'da ve Muş'ta bir ölünün aleyhinde konuşulunca "toprak haber götürmesin" denilmesine ihtiyaç duyulur. Genç bir kimse kaybettiği bir yakından bahsedince onu dinleyen büyükleri "toprakları kadar yaşasın" derler. Erzurum, Kars ve Malatya'da bir ölüden bahsederken "Rahmetli sağ iken beni çok severdi, artık sevmesin" denir. Ölünün sevgisinin devam ettiği kişinin de öleceğine inanılır. Böyle söylenilerek korunmuş olunur.

Ölü ruhlarından korunmak isteyen Yakut Türkleri, mezardan dönerken yol üstünde ateş yakıp üzerinden atarlar. Ateşi, ölü ruhuna karşı bir koruyucu kabul eden Yakut Türkleri, böylece onun takibinden kurtulabileceklerine inanırlar.

Türkler, ayrıca mezara ölüyü götürdükleri vasıtaların kullanılması hususunda da muhtelif davranışlar gösterirler. Mesela Teleütler ve Yakutlar, ölüyü taşıdıkları aracı/kayık, araba, kızak/mezarlıkta hemen yakarlar. Beltir ve Sagay Türkleri, aracı üç gün yaşadıkları mahallin

dışında tutarlar. Ayrıca, ölünün yanına konan silahlar, Yakut Türkleri'nde parçalanır. Böylece, onun bu silahlarla geri gelip zarar vermesi önlenmiş olur.

Trabzon'da cenazeyi definden dönen cemaat evlerine mezarlığa gittikleri yoldan değil, başka yolları takip ederek dönerler. Sarıkamış'ta ise cenaze defninden dönen kimse, evine girmeden ellerine muhakkak su döker.

Kam/Şaman/Oyun/Ozan

Türk inanç sisteminde Tanrı, yardımcı iyeler, yer ve gök ile yeraltı iyeleri, arbak/ruhlar insanların hayatı üzerinde yaşayışlarında mühim rol oynarlar. İnsanlarla bu olağanüstü varlıklar arasında köprü görevi yapar, onlardan haber getiren ve insanların onlarla arasını iyileştiren kişilere, eski Türkler muhtelif adlar vermiştir. Kam, Ozan, Oyun, Baksı gibi adlar, bunların bir kısmıdır.

Kam/Şaman kavramlarının ihtiva ettiği fonksiyonlar araştırıldığında, bunların birden çok olduğu dikkati çekmiştir. Büyücü, dinî pratiklerin uygulayıcısı, doktor/hekim, arabulucu, şair ve müzisyen gibi çeşitli fonksiyonları kişiliğinde birleştiren bu tip, iyeler vasıtasıyla gizli ve olağanüstü güçlerle irtibat kuracak bir kapasiteye sahip, diye kabul edilirdi. Tengri ile temasa geçebilecek derecede güçlü kişiler olduklarına inanılan Kamlar, kimi zaman Tanrı'dan insanlara mesajlar da getirirlerdi. A.Ocak, onların bu teması gerçekleştirirken inzivaya çekilme halleri ile, İslâm verilerinin riyazata çekilirken yaptıkları arasında görülen benzerliğe dikkati çeker.

Kam tipi, zaman içinde ve İslamiyet'le birlikte fonksiyon dağılımına uğradı ve yeni çevrede asli karakterini muhafaza edemedi. Fonksiyonların dağılımı ile, onun görevlerini yüklenen yeni tipler ortaya çıktı. Dini fonksiyonun derviş, aşık, şeyh, veli gibi İslami karakterli tipler temsil etti. Hekimlik, doktorluk fonksiyonunu Ocaklılar Emçi Kadınlar, Kırık/Çıkkıçılar aldı. Gelecekte ve geçmişten söz etme fonksiyonunu falcılar, büyücüler ve cinci veya cinli tipler paylaştı. Bu dağılımdan ortaya çıkan yeni tipler, İslâmî inançların hakim olduğu Doğu Anadolu yöresinde bütün canlılığı ve etkinliğiyle yaşamaktadır. Sarıkamış'ta, yaşamış bir aşık hakkındaki rivayet, eski kam-tipinin bir fonksiyonunu taşıması bakımından ilgi çekicidir. Rivayete göre,

Durmuş Hoca adlı aşık, saz çalarak kaybolmuş eşyaları bulup ortaya çıkarırmiş. Buna inanmayan bazı delikanlılar, onu şaşırtmak için mendillerinin yerlerini değiştirmişler ve âşığa, bulmasını söylemişler. Aşık Durmuş Hoca, sazını eline alıp, delikanlının gizlediği yeri dost doğru bulup söyleyince, onlar da, onun bu yönüne inanmışlardır. Biz, bu rivayeti Sarıkamış'ın Hamamlı köyünde tespit ettik. İnsanlarımız, İslâmiyet'e rağmen onlara devam eden inançlarını sürdürmekte, farkında olmadan başlangıçtaki Türk inançlarının yok olup gitmesini önlemektedirler.

Bölgede yaşayan ve hayvan motifi ile ilgili olan diğer tesbitlerimiz çalışmamızın kapsamını genişletmemek bakımından metine alınmamıştır.

Kars çevresinde dudaklarda kimi zaman meydana gelen uçukların, şeytanın o ağız yalaması sonunda ortaya çıktığına inanılır. Bunun yok edilmesi için Emçi kadın veya Ocaklı kadınlar bir paçavrayı tutuşturur ve hastanın başı üzerinde dolandırıp tekrar onu ocağa atar. Ardından ekmek parçalarını uçuk üzerine dokundurup köpeğe yedirir, böylece, dudakta meydana gelen uçğun yok olacağına inanılır. Söz konusu inanç, Orta Asya Türkleri arasında mevcut eski bir inancın aynen günümüzde devamıdır. Hastalıkların kötü ruhların insan vücuduna girmesi ile meydana geldiğine inanılan Kam/Şaman pratiklerine göre, bu işlemler/tütsüler vasıtasıyla onun bedeni terk etmesine, hastanın iyi olmasına çalışılır.

Ağrı ve Hakkari çevresinde, korkan çocuğun korkusunun kaldırılması için, biri avucuna bir taş alıp yumruğunu sıkarak ve çocuğun kasıklarını ovar. Böylece, çocuğun korkaklığının kalkmış olacağına inanılır.

a. Doğum Öncesi: Başlangıçta, Türkler, çocukları koruma görevinin ve üremeyi sağlama işinin Umay'a verildiğine inanmışlardır. "Umayka tapınsa oğul bolur" atasözünde de yer almıştır. Anlamı, birisi ona, hizmet eder, hürmet gösterirse oğul evlat edinir, şeklindedir. Bu inanç yörede yaşamakla beraber, İslâmileşmiştir. Umay'ın yerini Fadime Ana almıştır. Umay'ın koruyuculuğu yörede bu şekilde devam ediyor. Çocuk sahibi olmak isteyen analar, ata mezarlarını, evliya türbelerini ziyaret edip, onlara adak adar, dilek diler ve kendilerinden himmet beklenir. Eskiden de mukaddes kabul

edilen ağaçlara, ata mezarlarına, kam mezarlarına çaput bağlayarak, saç ve kurban sunarak çocuk dilemek ve yardım istemek Türkler arasında yaygın bir inançtı.

Türkler'in hayatında çocuk sahibi olmak isteyenler, Tanrı'nın rızasını kazanmak için, açları doyurur, çıplakları giydirir ve ağzı kutlu kişilerin alkışını/duasını dilerlerdi. Dede Korkut boylarında da bu inancın örnekleri vardır. O zamanda, Oğuz beyleri, göğe el açıp yün tutarak alkış tuttuklarında, Tanrı dileklerini geri çevirmemiş ve çocuğu olmayanların bu şekilde dilekleri yerine gelmiş. Yine bu boylarda, çocuk sahibi olmak isteyen anaların saçları olarak, "kuru çaylara" su saldığını görmekteyiz. Kimi destanlarımızda, çocuk sahibi olmak isteyenlerin elmali yerlerde, kutlu pınar başlarında, ata mezarlarında yatması gerektiği vurgulanır.

Yöremizde de, buna benzer adak, dilek ve ziyaret yerleri vardır. İslâmi renge bürünmüş olan "hayır duası" kazanmak da, çocuk sahibi olmak için mühim bir unsurdur. Malatya ilinde, çocuğu olmayan kadınlar, Battal Gazi'nin türbesini ziyaret edip dilek diler. Türbe başındaki fanusa eşarbını saran kadın, eğer o, orada durursa çocuğu olacağına inanır. Diyarbakır ilinde de buna benzer ziyaretler arasında Sultan Şeymus, Sultan Süleyman, gibi yatırlar sayılır.

Tercan'ın Gökçe köyünde, Karayakup adlı yatırı çocuğu olmayan veya yaşamayanlar ziyaret edip dilekte bulunur. Dileklerinin olması için, horoz keser, mum yakar ve lokma dağıtılır. Oğul isteyenler burada bulunan oğlan veren yatırı ziyaret ederler. Tercan'ın Elaltı köyünde, Temiroğlu türbesi de çocuksuzlar tarafından ziyaret edilir. Işıkpınar köyünde Üzeyir Baba'ya kurban kesilip çocuk dilenir ve ağaçlara elbise parçaları bağlanır.

Divriği'de hiç çocuğu olmayan kadınlar Seyit Baba, Hasan Paşa Ocağı, Koca Haydar, Garip Musa, Fadıl Baba ve Ocağı, Değnekli Dağı eteğinde bulunan Değnekli havuzu, Hz.Ali'nin Kılıcıyla kestiği inanılan Ali Taş, ağaçları mukaddes kabul edilen Dört Ardıç gibi yerleri ziyaret ederek, dileklerinin gerçekleşmesi için dua eder, adakta bulunurlar. Varto'nun Karlıova yöresindeki Kartalık Şehidi diye bilinen yatıra çocuk sahibi olmak isteyen anneler de giderler. Burada, Değnekli Havuz, Ali Taş ve Dört Ardıç ziyaretleri ile, eski su, ağaç ve dağ kültlerinin yaşadığını açıkca görmekteyiz. Tabiat kültürü-

ne paralel inançların yanı sıra, Arbak veya Ata ruhu adı verilen ced mezarlarının ziyaretinin de yatur, evliya mezarı ziyaretine edönüştüğünü görüyoruz.

Tortum'da, çocuğu olmayanlar Güvüt ziyareti mevkiinde dilek dilerler. Tortum'un Uzundere bucağı Dikyey Köy'ünde Bacı Kardeş ziyareti denen ve Kılı Dağ'nın yamacında bulunan bir kaya vardır. Bu kayanın ortasından su çıkmaktadır. Kayanın yanında bulunan ceviz ağacının gövdesindeki delikten geçen kadınlar, hamile kalacaklarına inanırlar. Ziyaretlerinde, dilek sahipleri kurban kesip, etini dağıtırlar.

Karayazi'nin yücelik köyü mevkiinde, köyün koruluğunun yükseldiği tepede bulunan Güzelbaba ziyaretine, çocuğu olmayan ve erkek çocuk isteyenler gider ve adak adayıp kurban keserler.

Erzurum'un Tekman İlçesinde Ziyaret Tepe mevkiinde bulunan Gökbeler'i, çocuksuz kadınlar ziyaret edip, iki rekat namaz kılıp dilekleri için dua ederler ve kurban keserler. Sonra da Gökbeler'in toprağından alıp, hem bunu içer, hem de yıkanılır. Böylece çocuk sahibi olacaklarına inanırlar. Narman'da ise, hamile kadınların ziyaret ettiği Arap Dede'yi çocuksuzlar da ziyaret eder. Ancak, hamile kadınların ziyaret sırasında ellerini yüzlerine sürmemeleri gerekir. Aksi halde, doğacak çocukların yüzlerinin benekli olacağı sanılır. Ziyaretçiler, dileklerinin olacağını, oradaki kaya üstüne sürdükleri taşın tutmasından anırlarmış.

Doğu Anadolu'da, doğum sırasında, anayı kötü ruh olan Al, Alkarısı, Albasması'na karşı daima korumaya, onu böyle bir durumla karşı karşıya bırakmamak için geceleri yanında bulunmaya çalışırlar. Erzurum, Kars, Ağrı ve Muş illeri çevresinde doğum yapan kadınlar, geceleri, albasması tehlikesine karşı yalnız bırakılmazlar. Doğum için gelen kadınlar ve giren hiçbir eşya dışarı çıkarılmaz. Ayrılmak zorunda kalan kadınlar, gündüz dışarı çıkabilir ama, güneş batmadan yine geri dönmek mecburiyetindedir. Aksi yapılırsa, doğum yapan kadını al basması tehlikesi vardır. Buna dikkat edilmeyen yörelerde, doğumdan sonra al karısı bebeği ve anayı öldürürmüş. Al karısından korunmak için, yine bu çevrede, doğum yapan kadının yanında gece ocak veya ışık söndürülmez, sabah gün ışıyınca kadar yanık tutulur. Türk inançları arasında yaşayan Al veya Alkarısı'ndan hamile kadınları, doğum öncesi ve doğum sırasında ve hatta doğum sonrasında korumak

yolunda muhtelif tedbirler alınır.

Erzurum ve çevresinde, doğum sırasında kadını al basmasın diye yastığının altına bir parça kurt derisi konur. Kadını ve çocuğu koruyacağına inanılan bu pratiğin, izleri, Ata ruhu inancına dayanır. Türk inançları arasında, onu bir koruyucu kabul etme ve inanma yaygındır.

Çocuğun göbek bağı Kars İli'nde çakı ile kesilir. Bu çakı yıkanmadan doğum yapan ananın yastığı altına konur. Çocuğun göbeği kuruyunca o çakı açılır ve yıkanır. Bu inancın altında da koruyucu ruhu memnun etme sözkonusudur. Demir çakı hem çocuk, hem de doğum yapan ana için alkanısı basmasına karşı alınan bir tedbirdir. Onları bu kötü ruhun fenalık yapmasından koruyacağı ile çakı yastık altına konur.

Kars ve Erzurum çevresinde, çocuğun çıkan ilk dişini kim ilk defa görürse, o, çocuğun gömleğini yırtar ve böylece acının geçeceğine inanılır. O kişi, aileye demir veya bir madeni nesne hediye verirse, çocuğun dişlerinin demir gibi sağlam olacağına inanılır.

Muş'ta çocuğu doğurup da çocuğu yaşamayanlar, çocuklarının yaşaması için, yedi yaşını alıncaya kadar her yıl kurban keserler. Yedi yaşına kadar çocuğa yeni elbise giydirmezler. Yedi evden toplanan bez parçalarından elbise yapıp çocuğa giydirirler. Çocukların elbiselelerine yedi delikli mavi boncuk, hamayıl, nazarlık takarlar.

Bu inançlara göre, çocuk ölümden, kem gözlerden, cinlerden korunmuş olur. Sarıkamış ve Ardahan'da, çocuğu doğup da yaşamayanlar, yedi yıl üst üstü kurban keserler ve etini eve sokmazlar, konu komşuya dağıtırlar. Kurbanın kemiklerini eksiksiz bir araya getirip gömerler. Yedinci yıl sonunda dilekleri gerçekleşmiş. Bu inanç, kamlı ayinlerde kurbanla ilgili görülmektedir. Burada da, kemikler bir araya getirilir ve o hayvanın yeniden dirileceğine inanılır. Bununla ilgili efsaneler, Türkler arasında yaygındır.

Muş'ta, ilk çocuktan sonra doğanlar yaşamıyorsa, ilkinin ayakları yeni doğanın eşi üzerine bastırılır. Buradaki inançla da, ilkinin koruyan iyi ruhun, onu da koruması dileği, inancı saklıdır. Doğan çocuk ilk defa beşiğe konurken, beşiğe çerez ve meyve konur. O gün kız ve erkek tarafı toplanıp eğlenti yapar. Bu adet, çocuğun hayatının bere-

ketli ve güzel geçmesi inancı ile yapılır.

Çocuk, Muş'ta kırkı çıkmadan dışarı çıkarılmaz. Kırkı dolunca, ebesi gelir ve onu usulünce yıkar. Ondan sonra sokağa çıkarılır. Aksi halde çocuğun başına bir felaket geleceğine inanılır. Kırkı çıkmamış bir çocukla kırklı bir çocuk karşılaşır, "kırk bastı" diye inanılır. Böyle çocukları kırk bastıdan hemen kurtarmak için, iki ana birbirine iğne verir. Böylece çocuklarının kötü akibetlerden kurtarılması olunduğuna inanırlar.

Tırnağı ilk kesilecek çocuğun parmakları un çuvalına sokulur ve böylece hırsız olmayacağına inanılır.

Çocuğun ilk saç fakire kestirilir. Muş'ta, ilk kesilen saç altınla tartılır ve karşılığın para, fakirlere dağıtılır. Bu, çocuğun başına ağrı saplanmasını önler diye inanılır.

b.Doğum Sonrasında: Çocuğun doğumdan kırkı çıkıncaya kadar geçen zaman, hem anne ve hem de çocuk için çok önemlidir. Doğumdan sonra, ana karnından çıkan eş, kimi yerde ayak basmayacak bir yere gömülür. Gaziantep çevresinde eş, akıntılı bir suya atılır. Burada suyun temizleyici, arındırıcı ve koruyucu vasfı eski inançlarla bütünleşir.

Gaziantep yöresinde, doğumdan sonra anaya musallat olan al karısının, gür kızıl saçlı, iri-yarı bir kadın olduğuna inanılır. Al karısı gafletten bastığı yeni ananın ciğerini alıp götürürmüş.

Çocuk ve ananın gözdeğmesine karşı korunmaları için çeşitli nazarlık ve üzerlikler takarlar. Urfa'da nazar için hamayıl, göz boncuğu takılır. Göz boncuğu çocuğun kundağına ve beşiğine iliştilir. Nazar için kullanılan yedi delikli gök boncuğu, bize gök ile ilgili koruyucu iyeleri ve yedi sayısı ile koruyucu iyelerin bulunduğu semavi mertebeleri hatırlatmaktadır. Kam ayınlarında, üzerlik, kullanılan mukaddes eşyalar arasındadır.

Urfa'da altını ıslatan çocuklar için süpürge uçları üzerlik olarak yakılır ve ona her sabah karatavuk yumurtası içirilir. Böylece çocuğun, o işi tekrarlamayacağına inanılır. Kekeme çocuklara Kurban Bayramı sırasında yedi inek memesi yedirilirse, dillerinin çözüleceğine inanılır.

Sivas'da kekeme ve dilsiz çocuklar, Semmas Pir denen yatıra götürülür. Bu yatırı Türkler ve Hristiyanlar ziyaret eder. Yatır yanında yatıp görülecek rüyaya göre bir tedavi yolu bulunur.

Çocuk doğduktan sonra, olur olmaz şeylerle, veya uygun düşmeyen nesnelere altı temizlenmez. Bu iş için, höllük denen bir cins toprak hazırlanır ve o kullanılır. Rivayete göre, Diyarbakır'dan geçip giden bir gelin adayında, bir anne çocuğunun altını temizlemek için birşey bulamamış ve bu işi yufka ile yapmış. Onun bu hareketi Tanrı'yı gazaba getirmiş ve düğün alayını orda taşa çevirmiş. "Gelincik Dağı" adı bundan kaynaklanmış. Taş/kaya inancı ile ilgili bu husus, edebiyatımızda görülen sayısız taş kesilme motiflerinden biridir. Yasağı ihlal veya ora iyesini kızdırmak sonucunda karşılaşılan tipik bir cezalandırma.

Hakkari'de çocuğu dünyaya gelen aile, fakir fukaraya sadaka dağıtır, hediye verir. Tebrike gelenlere, çocuk sahibi aile, hediye verir. Buna, Bakut adı verilmektedir. Dede Korkut boylarında, ad verme toyuna katılanlara bir nev'i dişkirası hoş tutma bedeli gibi dağıtılan paylara benzer bir işleme benziyor. Söz konusu bu kelime, beg kuti veya bağ kuti gibi iki kelimenin bozulmuş şekli olabilir.

Ağrı ve çevresinde çocukları yaşamayan aileler, doğan çocukları yaşasın diye/özellikle erkek çocuğu yaşamayanlar/onlara, erkekse kız elbisesi; kız ise, erkek elbisesi; giydirip büyütürler. Erkek çocukların saçları uzatılır, entari giydirilir. Amaç yine, çocuğu kötü veya kara iyelerden korumak, ona dokunmamasını, onu aldatarak erkek çocuğun hayatta kalmasını sağlamaktır.

Ad Verme

Türk hayatının hemen bütün safhalarında/tarihimiz boyunca, ad alma, ad kazanma, ad verme işlemleri mühim bir mevki işgal eder. Kaynağında hayat tarzından ortaya çıkan anlayışların inançların davranış biçimlerinin yarattığı bu işlemlerin büyük bir kısmı, yakın zamanlara kadar hayatımızı yönlendirmiştir.

Eski Türk hayatında, çocuklar ad alıncaya kadar, "adsız" yaşarlardı. Ad alıncaya kadar adsız diye çağırılan çocuk, 13/14 yaşlarına gelinceye kadar, eğer ad verilmeye uygun bir iş başaramamışsa, ömür boyu

"Adsız" diye anılırdı. Ancak, tarihimizde, sık sık rastladığımız atsız, big gibi isimlerin sahiplerinin tamamını bu şekilde değerlendirmek mümkün değildir. Bu, doğrudan doğruya kötü ruhlardan, kıskanç gözlerden oğulu korumak amacıyla konmuş bir ad olmalıdır. Yani, bu oğlu adsız, işe yaramaz, ruhunu alıp götürmeye değmez, şeklindeki davranışla, kötü ruh veya arvak'ın çocuğa yaklaştırılmayacağına inanılır. Türk inançlarında, çocukları kötü ruhlardan korumak amacıyla verilen bu tür adlar arasında Satuk, Satılmış, Duran, Dursun, Yaşar, Durmuş, Durdu... sayılabilir. Tamamen Türk inançlarına dayalı olarak verilen bu isimlerin, İslamiyet'le imtizaç ettirilerek günümüzde yaşadığı bir vakı'adır.

Kazak ve Kırgız Türkleri arasında, çocukları kötü ruhlardan, nazardağmesinden korumak için, onlara Ödemiş, Satılmış, Satılğan gibi adlar yanı sıra, it, köpek gibi hayvan; bokbay ve tezektbay gibi pislik adları da verilmektedir. Bunların yanı sıra karga, çakal, tilki, kurt, kurtcebe gibi geçici ve koruyucu isimlerin de çocuklara ad verilmesi Türkler arasında görülür.

Dede Korkut boylarında, çocuğun ad kazanması için ya bir olağanüstü iş başarması, yahut düşmana karşı baş kesip kan dökmesi, yani bir kahramanlık göstermesi gerekir.

Kimi isimler, doğan çocuğun rengine göre de verilir. Karaoğlan, Karacaoğlan, Sarı Saltık, Sarı Efe.. gibi. Doğu Anadolu'da da bu tür adlara rastlanır. Kars, Erzurum, Ağrı, Muş, Malatya çevresinde Karakız, Akkız, Karaoğlan, Yağız, Sarıkız, Pembe gibi adlara rastlanmıştır. Yine bu verilen isimlerin de, kötü ruhlarla, al karısı ile/ki al karısı iki tanedir: Biri kara, diğeri sarıdır/ ilgisi vardır. Yani bu adlar, çocuklara gelişi güzel takılmış sanılmamalıdır. Güneş, ay, yıldız, dağ, deniz, yıldırım, şimşek, çınar, gök gibi isimlerin de yine başlangıçtaki Türk inançlarını aksettirdiklerini ve koruyucu iyeleri temsil eden unsurlar olduklarını unutmamak gerekir. Araştırma yaptığımız Doğu Anadolu sahasında, yukarda belirtilen isimlere sıkça rastlandığı gibi, bahar, yağmur, tufan, bora, yaprak, çiçek, gülçiçek, gülbeden, gülseren, gibi adlara da tesadüf edilmiştir. Bütün bu isimlere baktığımızda, sahamızda çocuklara verilen adların ya yer, ya ata, ya gök ile ilgili inançların izlerini taşıdığını görürüz.

Kişilere isimle hitap etmek, saygının bir işaretidir. Kars'ta buna

dikkat edilir. Ancak, muhatap aşağılanmak istenirse, o zaman, ad kullanılmaz ve "hey, ula, bana baksana.." diye istihza edilir. Hitap edilen kişi çoğu zaman "benim adım var" diye buna tepki gösterir. Bunun yanı sıra, tıpkı eskilerde veya günümüz Kazak ve Kırgızlarda, olduğu gibi çocuklara kel diye hitap edilir. Aslında aşağılamak için kullanılan bu ad ile, aynı zamanda çocuk, kötü ruhlardan ve gözdeğmesinden korunmak istenir.

Gaziantep çevresinde, çocuğu olmayanlar, Dermanlı-Değirmenli Ali Dede, Memik Dede, Ökkeş gibi yatırları ziyaret eder ve çocukları doğarsa, adlarını adak ederler. Çocuk doğunca ona, hangi yatıra gidilmişse ve adanmışsa onun adı verilir ve çocuk bir ve yedi yaşlarına girdiğinde ziyarete götürülür. Şükran ifadesi olarak kurban kesilir. Bu yüzden Gaziantep'te Ökkeş ve Memik adları yaygındır.

Hakkari'de, çocuğun yakınları, doğum sırasında bir araya toplanır ve ona isim bulmaya çalışırlar. Verilecek adı, ailenin en yaşlısı, tespit edilen adlar arasından seçer.

Bitlis ve Erzurum çevresinde, çocuklara bazı isimlerin verilmesinden çekinilir. O isimlerin çocuklara ağır geleceğine, o isimleri taşırlarsa başlarına olmadık işler açılacağına inanılır Bu isimler değiştirilmezse, ölüme, delirmeye varan felaketlerle karşılaşabilirler. Böyle bir durumla karşı karşıya gelen çocuğun adının başına yeni ad ilavesi, veya tamamen yeni ad konması ile kurtulacağına inanılır.. Burada da yine, ata adının uygun görülmeyen veya uygun olmayan bir çocuğa verilmesiyle onları incitme söz konusudur. Onların öfkesini ve gazabını önlemek için çocuğun adı değiştirilir. Bu inanç, yörede İslamî renkleri de taşır. Mesela, Muhammed adı verilen çocuk, böyle bir olay ile karşılaşarsa adını Mehmet'e veya Ahmet Ali'ye çevirirler.

Ağrı'da, eskiden yaşamayı ümitsiz olan çocuklara büyüyünceye kadar İslamî isimler vermezlerdi. İslamî olmayan isimler takarlardı veya bunların kısaltılmış şekilleri lakap gibi kullanılırdı. Çocukların bu şekilde korunacağına inanılır. Bu inanç da, tipik bir Türk inancıdır. Amaç, çocuğu fenalıktan gizlemektir.

Kars, Muş ve Bitlis'de yaşayan çocuklara ailedeki sosyal statüden isimler verilir. Mesela, yaşamayan kız çocuklarına, anakız anakadın, anahanım, anahatun, ana, karaana isimleri ve yaşayan erkek çocukları-

na da; ağabey, ağa, baba, ata, dede gibi isimler konulur. Böylece bu isimli çocukların o yaşlara kadar yaşabileceklerine inanılır. Çok kere bu tür isimler ikinci ad durumundadırlar.

Doğu Anadolu bölgesinde, çocuklara gök ve gökyüzü ile ilgili isimler verilir. Nazardan korumak için verilen bu isimler arasında Ayhan, yıldızhan, güneş, yıldız, seher, gündüz, gün, güneş, güner, aykız, aybana, ayça, gökçen, gibileri sayılabilir. Sarıkamış, Muş, Ahlat ve Bitlis çevresinde, çocuklara içinde demir ve çelik geçen isimler verilirse/demir, özdemir, kandemir, kurtdemir, özçelik, çelik, gökdemir, demirdah, demiral, demirci gibi/ uzun ömürlü ve sağlam olacaklarına inanılır.

Evlenme/Düğün

Türk hayatında ev ve evlilik, çocuk sahibi olmak en mühim kaidelere biridir. İnsan, ev-bark sahibi olunca, bulunduğu toplulukta itibar kazanır. Çocuk sahibi olunca da itibarı yükselir. Türk hayatının her safhasında yaşayışımıza hareketlerimize yön veren inançlarımızın burada da, rolü devam etmektedir. İyi ve kötü karakterli iyeler, ev iyeleri, ata ruhları, eş bulmada, iyi bir yuva kurmada, çocuk sahibi olmada, doğan çocukların hayatta kalmasında etkili olduğu inancı günümüzde de varlığını korumaktadır.

Tekman'da İnektepe; Karayazı'da Çarpi; Erzurum'da Recep Baba; Tortum'da Şallı; Oltu'da Güllübağdat; Şenkaya'da Allahuekber; Hınıs'da Güzelbaba; Başkil'de Hasan Baba, Marif Baba; Harput'da Arap Baba; Palu'da Cemsit Bey; Adıyamanda Abuzer Gafferî, Mahmut El Ensari gibi ziyaret yerleri bahatlarının açılması için evlenmek isteyen kızlar tarafından ziyaret edilir.

Doğu Anadolu'da evlenmek isteyen ve fakat buna bir türlü eremeyen genç kız ve erkekler, kismetlerinin kapalı veya bağlı olmasına inanır ve bunu çözmek, kismetlerini açmak için bir takım yollara başvururlar: Yatır/türbe, kutlu yerleri ziyaret edip adak adarlar; büyü ve benzeri yollara başvururlar; kilit açma, hıdırellezde niyet ve dilek ile kismetini açmak bunlar arasında sayılabilir. Bu gençler, bu yollardan biri ile kismetlerinin açılacağına, sevdiklerine kavuşabileceklerine inanırlar. Ayrıca yeni evlenen gelinin ayağı altına isim yazmak, gelinin arkasına süpürge bağlamak, saçından bir parça kesip almak, kına

gecesi duvağı gelinden kapıp başa takmak gibi birçok benzeri yol ile de bahtlarının açılacağına, evleneceklerine inanırlar.

Hıdırellez'de, evlenmek için, kismetlerin açılması için dileklerini ifade eden ve bu maksatla çekilen, veya niyet tutularak söylenen manilere Erciş civarında "çiçek ölçen", Erzurum'da ise "mani çekme" denir.

Muş'ta, evlenme çağı geçen kız, kismetinin bağlı olduğuna inanır. Eğer bu kız, arka arkaya üç çarşamba bir oklava alıp, oklavayı ata biner gibi bacağı arasına alarak minareye çıkar ve orada şerefeden, üç kere "kınavnır, adetiz batsın, it babaliler" diye devir yaparsa o kızın kismetini hemen açılmış ve istemeye gelirler, diye inanılır. Bu pratikte genç kızların oklavaya at gibi binmeleri kamların ayın sırasında kullandıkları sembolik tahta ata benzemektedir. Her iki harekette de göge doğru bir çıkış olması da dikkat çekicidir.

Gelin eve, Malatya ve Kahramanmaraş'ta kaynananın kolu altından geçerek girer. Diyarbakır'da, gelin ve güvey kaynananın bacağı altından birlikte geçer. Bu inanç evlat edinme ile ilgilidir. Gelin, evin diğer fertleri gibi, kaynana için bir evlattır. Ona, o gözle bakılacağı, kaynana gözünde, diğer evlatlarından bir farkı olmadığı ifade edilmiş olur. Bu şekilde evlat edinme inancı Türklerde çok eski bir inançtır. Köroğlu Destanında, Nigar Hanım, Ayvaz'ı bu şekilde evlatlığa alır.

Malatya'da, kismetini kapalı kızların kismetinin açılması için hiç kullanılmamış bir kilidin, Cuma namazından ilk çıkan kişiye açtırılması ile gerçekleşir. Böylece kismetini açılacağına inanılır.

Hakkari'de, kismetini kapalı bir genç kızın kismetini açmak için, kendisine bir gelinlik genç kızın, gelinlik yorganı çarşaflandırılır. Yorganın dört köşesine şeker konur. Kız, her köşeye gelince şekerleri yer. Bunu yapan kızın, kismetini açılır ve evlenmiştir.

Ağrı'da, Hıdırellez'de, gülağacına testi koyarlar. Bunun içine gelinler yüzüklerini atarlar. Mani söylerler ve kismetini kapalı olanların kismetlerinin açılacağına inanılır.

Diyarbakır'da, Sultan Şeyhmuz'u Cuma günleri ziyaret eden evlenmeye niyetli gençler, dua edip dilek dilerler. Daha sonra, türbe yanındaki çubuğa, fuar ve eğlence yerlerinde gördüğümüz şekilde, halka atarlar. Aday, türbe dışındaki çubuğa attığı halkayı geçirirse, dileğinin

gerçekleşeceğine inanır.

Gaziantep'de, Karababa türbesini evlenmek maksadıyla ziyaret eden adaylar, mezar yanındaki incir ağacına çaput bağlayıp dilekte bulunur. Sonra, oradaki pınardan üç yudum su içip yüzlerini Kabe'ye dönerek dileklerinin gerçekleşmesi için dua ederler.

Sivas'da, Abdülvahab Gazi'yi evlenmek isteyen kızlar ziyaret eder. Gece karanlığında olan bu ziyaret sırasında evlenmek isteyen dilek sahibi kızlar, türbe yanında şöyle seslenir: "Ey, talihim: Dağda mısın, taşta mısın, suda mısın, çölde misin? Nerede isen, bu gece gelesin, beni burada bulasın:" aynı maksat ile Urfa da Zeve ziyaretine varan evlenme adayları da, "Zeve sana mum adadım; benim şu müşkülümü hallet:" diye dilekte bulunurlar.

Yukarıda örneklerini sıraladığımız pratiklerle evlenme şansının artacağına inanan aday, başlangıçtaki inançlarımızı yaşatmaya devam etmekte ve onlarla geçmiş ve günümüz arasında bir manevi köprü, bir organik bütünlük bağı kurmaktadır. Demir, ağaç çubuk veya halkalar, incir ağacına çaput bağlamak, dağdan, taştan, sudan çölden, kırdan gelecek yardımla dertlerin biteceği umudu, başlangıçtaki inançlarımızın geride kalan izlerinden başka birşey değildir. Ata mezarlarının ve ruhlarının yerini alan evliyalara, güneşin doğduğu istikamete yüz dönmenin yerini alan Kabe gibi örnekler İslamiyet ile inançların imtiazını sağlayan köprü davranışlardır.

Kurban, Adak, Saçı ve Bereket Törenleri

a. Kurban, Adak ve Saçı: Türkler, ata ruhlarını, muhtelif fonksiyonları yüklenen iyeleri, Tengri'yi memnun etmek, onun rızasını kazanmak, yardımını sağlamak, isteklerini ona kabul ettirmek için kurban keserler ve saçtı yaparlardı. Bu inançların izlerine ve yeni renklere boyanmış şekillerine Doğu Anadolu yöresinde, hemen her yerde rastlanır.

Kurban ve adak için seçilen hayvanlar için Türk hayatında iduk denirdi. Adak için seçilen iduk hayvanının yünü kırılmaz, yüke koşulmaz, sütü sağılmaz, başı boş bırakılırdı. İduk için seçilen ve bu şekilde kurban edileceği ana kadar muhafaza edilirdi. Yörede, kurban için seçilen hayvanların beslenmesine, incinmemesine itina gösterilmesi, süslenip, bezek vurulup gezdirilmesi, sevilmesi, ekine girse bile

hoş karşılanması, başlangıçtaki inançların bir devamından başka bir şey değildir. Dün olduğu gibi, bugün de Tanrı'ya bir "şükran" niteliğinde kesilen kurbanların yanı sıra, idlek ve adak için de kurban kesmek, yörede yaygındır.

Saçı da, eskiden muhtelif olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan iye ve ruhlara sunulan veya onlar adına, onların rızasını ve yardımını kazanmak için dağıtılan cansız nesnelere/yiyecek, içecek, bez vs. Verilen addır. Saçılar, öz itibarıyla bir cins kurban niteliği taşıır.

Çocuğu olmayanlar, çoğunlukla adak kurbanlar keserler. Bu tür adak kurbanlar, ziyaret edilen bir yatır için, yardımcı olması inancı ile kesilir. Tunceli'de Üryan Hızır, Malatya'da Abdülvahab Gazi, bu maksatla ziyaret edilir ve kurban adanır.

Tunceli'de, grup vaktinden sonra, Allah'ın emri ile yerin mühürlendiğine, dolayısıyla artık kurban kesilemeyeceğine inanırlar. Kesenlere iyi gözle bakmazlar, günaha girmiş kişi olarak görürler.

Hakkari'de, Bitlis'te, hususî bir ekmek yapılır ve içine para konur. Konu/komşu, akrabalar eve çağırılır. Ekmek dilimlenir ve yemek sofrasına konur. Paralı hisse kime çıkarsa, tepeden tımağa, o evin çocuğunu giydirir. Bunun uğruna çok inanılır.

b. Yağmur Duası: Doğu Anadolu yöresinde rastlanan başlangıçtaki inançların izlerinden bir tanesi de, yağmur duası ile bağlıdır. Orta Asya ve Sibiry'a'dan Anadolu yaylalarına, köy ve kasaba gibi yerleşme alanlarına taşınan bu inanç, varlığını göçebe ve yerleşik Türk hayatında hala korumaktadır.

Türk hayatında su ve yağmur, hayatın ve bereketin kaynağıdır. Bu yüzden, su mukaddesler arasında kabul edilir. Bunun bir ifadesi de, onun, bugün de Türk hayatında "rahmet" sıfatı ile anılmasıdır. İncelediğimiz yörede olduğu gibi, Türk dünyasının hemen her yerinde yağmur yağıyor, yerine, "rahmet yağıyor" denir. Böylece onun Tanrı'nın bir iyilik bağıışı olduğu vurgulanır.

Eskiden yağmurun yağmadığı zamanlarda, Kam adı verilen (116) kimseler, Yada Taşa adı verilen bir taş vasıtasıyla istedikleri zaman yağmur yağdırırlar, bulutları hareket ettirirler ve gökten kar sağarlarmış. Kaşgarlı Mahmut, ünlü eserlerinde, yaz günü böyle bir olaya

tanık olduğunu kaydetmiştir. Bu inanç, Türkler arasında son derece yaygın bir biçimde günümüze kadar yaşamıştır.

Yörede, muhtelif zamanlarda yağın yağmur suyunun da kutsiyeti-ne dair ayrıca bir inanç vardır. Mesela ilk Nisan yağmurları ile yıkan-mak, bundan içmek, yoğurt mayalamak, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, sirke yapımında kullanmak, yiyeceklerin üzerine serpmek, uğur ve bereket getireceği inancına bağlıdır. Bugün bu inançlara; Elazığ, Sivas, Kilis, Tortum ve yörenin birçok yerlerinde rastlanmıştır. Trabzon, Rize ve Bayburt illerinde de Nisanın ilk yağmuru ile yoğurt mayalarlar. Bereketi, canlılığı, hayatı taşıdığına inanılan bu ilk yağmu-run bir saçı niteliğinde yiyeceklerin üzerine serpilmesi de, su iyisi olan ruhu memnun etme amacını taşır.

Urfa ilinde kuraklık olduğu zamanlarda kırk küçük taş okunup Halil İbrahim gölüne atılırsa, yağmur yağacağına inanılır. Urfada, bu tür bir pratikle yağmur yağdırıldığı söylenir.

Mardin'de de yine taşın Tanrı'ya saçı kılınması ile yağmur yağaca-ğı inancı mevcuttur. Burada halk, yağmur duasına imam ile çıkar. Önce kabristanı ziyaret ederler. Bu ziyarette, ata ruhlarından yardım gelmesi inancı, onların da kendileriyle olması dileği saklıdır. Burada, kırk taş yerine, saçı olarak yedi bin küçük taş toplanır ve imam bunla-rın üzerine Tanrı'ya yağmur yağdırması için dua eder ve yağmurun yağacağına inanılır.

Yağmur yağdırma inancı içinde Yada Taşı kadar dikkati çeken bir diğer unsur da, Çömçe Gelin çıkarıp kapı kapı gezdirmektir. Yörede, hususiyet Kars ilinde yağmur yağmadığı zamanlar, Çömçe Gelin, gezdirili. Yağmur yağmasını sağlayan, diye inanılan Çömçe Gelin, bu tür bir çocuk oyununa dönüşmüş olarak yörede varlığını sürdürmekte-dir. Çuvaşlarda da yağmur duasına çıkan çocukların un, darı, tereyağı ve yumurta toplayıp daha sonra pişirip yedikleri bilinmektedir.

Kars çevresinde çocuklar, bezden yapılmış ve kolları sopadan bir bebeği Çömçe Gelin'in sıfatına sokup ev ev dolaştırıp yiyecek isterler. Yiyecek verecekler, "Godi"adının da verildiğini bu bebeği ıslattıktan sonra, çocukların dileğini yerine getirirdi. Çocuklar, isteklerini şöyle bir tekerleme ile ifade ederlerdi:

*Godi Godiyi gördün mü?
Godiye selam verdin mi?
Godi buradan geçerken,
Bir tas suyun verdin mi?
Ver Allahım ver, bir sürü yağmur...*

Buna benzer bir tekerlemeyi yine aynı oyun sırasında Mardin'de söylenirken tespit etmekteyiz. Burada, Çömçe Gelin, Kars'taki "Godi"nin bir varyantı olan "Dodu" şeklinde ifade edilir:

*Dodu Dodu neden oldu?
Bir kaşıkçık sudan oldu.
Verin Dodunun hakkını,
Gitsin ardına bakını.*

Adıyaman ve Urfa ilimizde de, çocuklar yağmur yağmadığı, kuraklık olduğu zamanlar, Çömçe Gelin dolaştırırlar. Elazığ, Keban, Beskil ve Ağın çevresinde Çömçe gelin dolaştırma sırasında, Çömçe gelin için "Dodi Dodi"; "Mulla" ve "Polik" gibi ifadeler kullanılır. Bu ilde evlerde evlerden toplanılan yiyecekler, daha sonra bir yatır veya benzeri kutlu bir ağaç altına toplanmak suretiyle pişirilip topluca yenir. Yemeğin ardından küçük-büyük herkes birbirini ıslatır. Bunun yağmur yağmasına sebep olacağına inanırlar.

Bitlis ili içinde çocuklar, yağmur yağması için Çömçe Gelin dolaştırırken, evlerden yağ, un ve benzeri yiyecek maddelerini toplarlar. Burada, çocuklar "Çömçe Gelin"i "Çepçe Gelin" şeklinde ifade ederler ki, "Kepçe Gelin" anlamına gelirmiş. Çocuklar, onunla ev ev dolaşırken şu tekerlemeyi söylerler:

*Çömçö gelin cem ister:
Allah'tan yağmur ister,
Verene oğlan ister,
Vermeyene kız ister...*

Hediyeleri verilmeden önce ev sahibi üstlerine su döker ve sonra çocukların isteğini yerine getirir. Bitlis'te, bu hareketle yağmur yağacağına inanılır.

Sarıkamış'ta, kuraklık olduğu zaman, halk Ağbaba Dağına çıkar, orada yatan Ağbaba'ya dilekte bulunurlar. Ağbaba'nın böylece onlara

yağmur yağması için yardım ettiğine inanırlar.

Fırat yöresinde çocuklar suyla çok oynarsa çeşme altında ıslanan çocuklara, "yağmur mu yağdıracaksınız?" diye çıkışır. Aynı inanç Kars ilinde de mevcuttur. Tunceli, Bingöl ve Adıyaman çevresinde yağmur yağması için köyün kadınları, köyün çobanını, akar suya atarlar. Bazı yerlerde de çobanın sadece sopası suya atılır. Yağmur yağması için kimi köyde muhtarın çeşmede ıslatırlar.

Erzurum ve çevresinde Ay'ın gökte donuk gözükmesi halinde o gece yağmur yağacağına inanılır. Güneşli havada yağmur yağarsa o sırada kurdun doğduğuna inanılır. Bu çevrede, yağış çok olur ve zarar verirse, onun, o yağmurdan oluşan çamurdan yapılacak bir kurbağa ile duracağına inanılır. Kurbağa, Kibleye bakan bir duvar deliğine konursa, yağmur kesilir, yağmazmış. Urfa'da, böyle durumlar da şemsiyeyi açıp kapamak suretiyle yağmurun kesileceğine inanılır.

Elazığ'da, yağmur yağması için, "Godi Godi" dolaştırdıktan sonra, gençler ateş yakar ve ateşin etrafında halka olurlar. Yağmur duasını bir kişi yapar. Bunun, komik bir cübbesi vardır. Diğerleri, toplu halde onun dediklerini tekrar ederler. Elazığ'da yağmur duasına Harput Kalesi'ne giderler ve orada yaparlar.

Erzurum, Mardin ve Sivas'ta çobanlar sürülerini de yağmur duasına çıkarırlar. Dua esnasında eller toprağa döndürülür. Koyunların melemeleri sağlanarak merhamet celbedilmeye çalışılır. Böylece yağmurun yağacağına inanırlar.

c. Saya: Saya, koyunların döl lenmesi günü yapılan şenliğe verilen addır. O gün, kuzular, ana karnında canlanmış, hayat bulmuş kabul edilir. Bereket ile ilgili bu şenlikler bayram niteliği taşır. Bu bayram, Kars ve civarında "Koç Katılımı" adıyla da kutlanır. Doğu Anadolu yöresinde, hayvancılıkla uğraşan hemen her ilde döl almayla ilgili şenliklerin yapıldığı, o günün kutlandığı görülmektedir. Döl almanın bereketli olması için yapılan şenlikler, şüphesiz başlangıçtaki inançlarda görülen iyeleri memnun etmek için yapılan merasimlerin kalıntılarıdır. Onları memnun etmek suretiyle, döl almanın bereketli geçeceğine inanılırdı.

Kars'ta Koç katılımından önce, koçlara kız ve gelinler, koç bezeği adı verilen süslü başlıklar takar.

Bu çevrede, sürüye katılan ilk koç, karakoyun ile ilgilenirse o yılın hafif geçeceğine, akkoyun ile ilgilenirse karın erken yağacağına ve kışın ağır geçeceğine inanılır. Ayrıca, bu ilde, koç katılımı sırasında yürüyen sürüyü ikiye ayırıp geçmek veya sürü içinden boş bir kapla geçmek, doğum günleri içinde evden tuz ve ateş çıkarmak, dışarı vermek uğursuzluk ve günah sayılır. Bu hareketlerle, dölün bereketinin kaçacağına inanan Kars ili insanları, o günlerde dikkatli davranırlar.

Kars ve Muş illerinde, sağımdan sonra süt kabına nazar değmesin diye içine sönmüş kömür atılır. Böylece sağılan sütün nazardan korunacağına, göz değmesinin önleneceğine inanılır.

Kars ve çevresinde, koçkatımı, sırasında eve gelen ilk gelin koça bindirilir ise, doğacak çocuğunun erkek olacağına inanılır.

Saya, koçkatımı veya başka adlar altında döl ve dölün bereketi ile ilgili yörede pek çok pratiğe rastlanır. Bunlar, birbirinden nüans ile ayrılır ama, altlarında yatan inanç aynıdır.

Erzurum'un Bardız ilçesinde, koyunların süttten kesilmeden önceki son alınan sütleri tarlalara saçı olarak serpilir. Bu süt tarlalara serpilindiğinde, o yıl ekin bol ve bereketli olurmuş, diye inanılır. Yine bu ilde, Şenkaya çevresinde, koçkatımından sonra, büyük bir kap içine doldurulan su, koyun sürüsünün üzerine dökülür. Bunun adına "Çiçek suyu" denir. Çiçek suyu koyunların üzerine döküldüğü zaman dölün bol ve bereketli olacağı inancı yaygındır. Tözün, koçkatımı sırasında da, boynuzlar boyanır ve dölün bereketli geçmesi için her birine birer kırmızı elma bağlanır.

M.Kutlu'nun bir tespitine göre, Şavak Türkmenleri arasında koçkatımı, mevsimlerin başlangıcına işaret eder. "Koçtu, kıştır; döldür, yazdır." denirmiş ve bununla, döl dökülünce yazın başladığını, koç katılınca da, kışın başladığını vurgularlarmış. Koç katımı ile ilgili yörede pek çok tespit yapılmış ve yayınlanmıştır. Dolayısıyla bütün örnekleri sıralamak yerine, tipik örnekleri ve tespitlerimizi sunmakla yetiniyoruz.

Ölüm-Mezar, Yas ve Yuğ Töreni

a. **Ölüm ve Mezar:** Orta Asya Hun Türkleri, ölen atalarını, boy

beylerini mezara gömerken, altın sırmalı elbiseler giydirip tabuta koyarlardı. Tabut daha sonra bir sanduka içine yerleştirildikten sonra mezara yerleştirilirdi. İki katlı olan Hun mezarlarında bir oda bulunurdu. Ve bu odada tabut/sanduka Güney-Kuzey istikametine göre yerleştirilir de. Bu mezar tipleri yöremizde de tespit edilmiştir. Söz konusu mezarlardan anlaşılacağına göre, Türkler Hun çağında itibaren görülen bu mezar şekillerini Anadolu'ya geldikten sonra da kullanmaya devam etmişlerdir.

Batı Hun Türklerinin efsanevi kağanı Atilla, ölümünden sonra altın, gümüş ve demirden bir tabut ve sanduka içine yerleştirildikten sonra, geceleyin gizlice bir yere gömülmüştür. Bu gizlilik, ata ruhunun düşman eline geçmemesi, ona bir fenalık edilmemesi endişesi ve inancından kaynaklanmaktaydı. Atilla'nın mezarına düşmandan aldığı silahlar, kıymetli taşlarla süslü at takımları konmuştur. Görüldüğü yeri kimse bilmesin diye, onu gömen köleler de, hemen öldürülmüştür.

Kars'ta ölenler, mezara götürülürken, atları varsa, bu atlar süslenir, ölenin giydiği elbiseler üstüne bağlanır ve heybesi boynuna asılır. Onlar da, mezara götürülür. At, cenazenin önünde gider. Bu inancın, ata ruhu ile bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Muş, Iğdır, Kars ve Bulanık çevresi ile Arpaçay köylerinde rastlanılan ata mezarları ile ilgili inanç, Hun çağından beri sürüp gelmektedir. Bu çevrede, ata mezarlarının düşman elinde olması, yahut çiğnenmesi hoş karşılanmaz ve böyle haller, hakaret kabul edilir ve kavga sebebi olur. Bu sebepten, düşman toprağında kalan mezarları alıp götürmek ve emin bir yere taşımak yörede yaygın bir pratiktir. Kimi insanlar, mezarları sahipsiz kalmasın diye, buldukları yeri terk edip gidemezler ve gidenleri ayıplarlar.

Atilla ilgili bir başka rivayete göre, o bir ırmağa gömülmüştür. Bu adetin Hazar ve Oğuz Türklerinde de görüldüğü söylenir. Bu tür mezarlar için, önce ırmak yatağı değiştirilir. Sonra ölü, bu ırmak yatağında açılan mezara sular altına bırakılırdı.

Asya Hunları, öleni ve atını, eşyaları ile beraber yakarlardı. Bu hareket, ateşin temizleyici olma inancından ileri geliyordu. Ünlü kişiler, alplar için ölünce, anısını yaşatmak için adına bir park yapılır ve bir heykeli dikilirdi. Köktürk kitabelerinde olduğu gibi, adına bir kita-

be yazmak ve yaptırdığı işleri anlatmak bir gelenek idi. Ayrıca, onun savaşlarda öldürdüğü düşman sayısı, mezarına dikilen "balbal" denilen sembolik taşlarla ifade edilirdi. Altay ve Sibiryaya Türk mezarlarının kiminde bu taşların kilometreye varan uzunlukta sıralandığına rastlanmıştır.

Orta Asya Türklerinin ölen büyükleri, ataları için yaptıkları mezarlar, Anadolu Türk mimarisinde kümbet adı verilen bir tarz da bir sırığa veya kapı üstüne iliştilirdi .

Erzurum ve Kars köylerinde At'ın kafa kemiği ambarların kapı başına çakılır. Değirmen ve ambarların üzerine sırığa geçirilmiş olarak dikilir. Evlerin ve ahırların kapı başlarına koç kafası çakılır.

Uygur Türkleri, ölen kişiyi silahları ile teçhiz ettikten sonra mezarın ortasına yerleştirirdi. Bu ölenin, öbür dünyada da onlara ihtiyacı olacağı, gerektiğinde yapacakları savaşlara onların da bir koruyucu olarak katılacağına inancından kaynaklanıyordu . Bu mezarların yapısı, taşların dik dizilişi Ahlat mezarlarında rastladığımız üslupla benzerlik gösterir.

Bey veya daha yüksek dereceli kişiler ölünce, onlar çadırda oturup buyruk verdikleri pozisyonda mezara yerleştirilip gömülürlerdi. Mezarın üstüne Baydara denilen içi doldurulmuş at dikerlerdi. Türkler, Mezara konan diğer eşyalar gibi, ölenin gerektiğinde de ata binip istediği yere gideceğine inanırlardı.

Ata mağaraları, ata mezarları, yani ölenlerin defnedildiği yerler, Türkler için mukaddestir. Oralar kirletilmez, yabancıların ayak basmasına izin verilmez. Ata mezarları muayyen zamanlarda ziyaret edilir ve bu mezarlarda ataların ruhlarını memnun edecek şekilde ayinler yapılır, kurban kesilirdi.

Doğu Anadolu yöresinde, mezarlık olan yerlere karşı da büyük saygı gösterilir. Buraların kirletilmemesine dikkat edilir. Yukarda da belirtildiği gibi Türkler mezarlara ölenin, savaşlarda öldürdüğü veya öbür dünyada hizmetinde olmasını istediği insanları sembolize eden, "balbal" adı verilen taşlar dikerlerdi. O insanların bu şekilde ölünün ruhuna öbür dünyada da hizmet edeceklerine inanırlardı. Bugün Elazığ yöresinde Kocaköy'de "balbal" taşlarının mevcudiyeti tesbit edilmiştir. Yine inançlara göre, koruyucu ruhları temsil eden kutlu hayvan

heykellerinde mezar etrafına dikilirdi. Bunlardan bir tanesi de koç/koyun heykelleridir. Bu heykellerin doğu Anadolu sahası mezarlarında yaygın biçimde kullanılmış olduğunu görmekteyiz. Bingöl, Bitlis, Erzincan, Erzurum, Diyarbakır, Kars, Van, Tunceli ve Malatya illerinde koç ve koyun heykeli mezarlara sık sık rastlanır. Başlangıçtaki Türk inancının yörede, İslama bir renkle imtizaç etmiş bir biçimde hala yaşadığı tespit edilmiştir. Koyunun yanı sıra at heykellerine de hem Orta Asya Türk mezarlarında hem de Doğu Anadolu'da rastlanır. Doğu Anadolu'da araştırma yapan B.Nikitin, bu mezarlardan söz ederken, bu anıtların bir, iki ay veya bir yıl sonunda dikildiğine işaretler, bunların, Bozlu, Doşlu, Karakışlağ ve Seyyidler köyünde rastlanan Kürt mezarları olduğunu dikkati çeker. Orta asya Türklerinin inançlarını taşıyan ve bu inançlara göre yapılan mezarların çok eski bir maziye sahip olduğunu düşünürsek, yöre halkının ve bu mezar sahiplerinin de geleneği oradan buraya taşıyanların torunları olduğu açıkça anlaşılır. Burada, sanırız Nikitin, Kürt sözü ile bir etnik grubu değil, Doğu Anadolu'da yaşayan göçebe veya yarı göçebe Türkleri kastetmiş olması icab eder. Koç/koyun, at heykellerinin Türk inanç sisteminin ve ata ruhu inancının en bariz göstergelerinden biri olduğunu Nikitin'in bilmemesi düşünülemez.

Orta Asya Türklerinde olduğu gibi, ortadan Anadolu'ya akıp gelen ve buraları yurt tutan atalarımız, inançlarını, geleneklerini törelerini, göreneklerini, sanatlarını, müzik ve türkülerini, yer adlarını da beraberlerinde götürmüşlerdir. Mezar ve mezar taşları ile mezarlara dikilen heykeller de inançlarının taşındığını gösteren en sağlam belgelerdir. Bu belgeler ve onlara bağlı inançla hâlâ insanlarımız arasında hayat buluyorsa, Türklüğün ayrılmaz parçaları haline dönüşmüş olmalarından kaynaklanıyor, demektir. Onlar, Türklüğün hafızası gibidir. Yahudi milletini de yeniden diriltiren bu şuurları değil mi? Hafıza ve şuur kaybına uğramamak için, Doğu Anadolu insanımızın yaşattığı eski Türk hafızasını ve şuurunu çok iyi değerlendirmek gerekir. Dili kaybolan Türk'ün, hafızası ve şuru da kaybolunca, eriyeceği ve başka kimliklerde yok olacağı tarihen sabittir. Çin örneğinde veya Orta Avrupa ve Rusya'da/Uralların batısı/eriyip yok olan Türkler gibi. Bengü Taş kitabelerinde de şuur kaybı sırasında uğranılan felaketler hatırlatılır.

Doğu Anadolu'da rastlanan koç/koyun heykelli mezar taşlarına ayna da konmuştur. Gök ile bağlı inançlarda ayna, güneş ve ayı

sembolize eder. Orta Asya Hun Türklerinin mezarlarında ayna bulunması da bunun bir neticesidir. Aynı inanç yörede de yaşamaktadır .

Tunceli'de gece ayna ile ilgili hiçbir işlem yapılmaz. Aynaya bakılmaz, traş olunmaz, saç ve sakal kesilmez. Gece aynaya bakmak, Kars yöresinde de yaşlılar tarafından uygun bulunmazdı.

Tunceli'de ata mezarlarında Orta Asya'da olduğu gibi büyük saygı gösterilir. Mezarlar ya orman içinde, ya dağ tepelerindedir. Halk bu mezarları ziyaret edip kurbanlar keser ve saz çalıp ağıt yakarlar. Bu da, eski Türk hayatında ata ruhlarını memnun etme inancının, Tunceli'de görülen izleridir. Muş'ta özellikle Varto yöresinde buna benzer inançlar mevcuttur. Burada bir de "mezar kaldırma" adı altında ata mezarı ziyaret edilmektedir. Bugün Rumi takvime göre Haziran'ın üçüne isabet eden gün köy ve civar köy halkı mezar başına davet edilir. Gelenler beraberinde söğüş kapama, helva, peynir getirir. Delikanlı ve kızlar en güzel elbiselerini giyip gelir, mezarın başına çiçek bırakırlar. Sonra, hazin bir hava ile mezarın üstü sökülür, mezar düzeltilir ve taşlarla etrafı tanzim edilir, daha önce hazırlanmış mezartaşları dikilir. Dua edilir. Kurulan sofralarda yemekler yenir ve Fatıha ile tören bitmiş olur. Bu adet, atalarımızın definden bir yıl sonra düzenledikleri Orta Asya yoğ törenlerinin bir bakiyesi görünümündedir. Doğu Anadolu'da mezartaşlarına yapılan hayvan, kuş, silah, bitki ve benzeri resimler ve hayat sahnelerini gösteren kabartmalar, yine eski Türk inançlarının şuuraltı devamından başka birşey değildir. Bunların bir kısmı, asıl anlamları ve fonksiyonları unutulmuş yapılmış olsa bile, onlar ata ruhlarını memnun etmek, yardıma çağırarak, düşmanla mücadeleye giderken silahlarını yanında bulundurmaları inancından kaynaklanan semboller olarak yapılmışlardır. Ata ruhu inancının izleri bu yörede güçlü bir biçimde yaşamakta ve Türk inanç sisteminin bir kısmını bu şekilde diri tutmaktadır.

b.Yas ve Yuğ Törenleri: Türklerde ölümlerin defni sırasında yaptıkları merasimlere yuğ töreni adı verilirdi. Bu törenlere, yuğcı, sıgıtçı adı verilen hususi kişiler katılırdı. Bunların ilki, ölenin maceralarını hikaye edip anlatır, ikincisi ağlayıcılık görevini yerine getirirdi. Kırgız Türkleri, biri ölünce ölünün etrafında üç kere dolaşır tavaf ederler, ağlar ve sonra ölüyü yakarlardı. Kalan kemiklerini bir araya getirip toplar ve bir yıl geçtikten sonra bu kemikleri mezara gömerlerdi. Ölü ardından ağlama, gerçek anlamda bu sırada cereyan ederdi.

Atila'nın ölümü sırasında yapılan yuğ töreninde, onun macerasını anlatan ağıtlar söylenirken, dinleyenlerin yüzlerini yırtıp kanattıkları atlarıyla ölünün etrafında dolaştıkları, düdüğü, davul, çalan, ozanların ağıtları ile acılarını ve göz yaşlarını içlerine akıttıkları söylenmektedir.

Türklerle ilgili bir yuğ törenini anlatan Stanislas Julien, bize gördüğü tören hakkında şu malumatı vermektedir:

"..Bir adam ölünce cesedini çadırına koyarlar. Oğulları, yeğenleri, ana, baba cihetinden akrabası hepsi birer koyun, yahut birer at, yahut çok sayıda sığırlar ve atlar öldürerek ona kurban ettiklerini göstermek üzere çadırın önüne uzatırlar. Sonra onun etrafında acıklı feryatlar kopararak atla yedi defa dönerler ve çadırın kapısına gelince bir bıçakla yüzlerini çizerler: O çiziklerden çıkan kanın göz yaşlarıyla karışarak aktığı görülür. Bu yedi defa dönmek bitince artık dururlar ve uğurlu birgün intihap ederek ölünün bindiği atı, kullandığı bütün eşyayı yakarlar. Bunların külleri toplanır ve ölü muayyen zamanlarda gömülür. Mesela bir adam ilkbaharda veya yaz mevsiminde ölürse, yaprakların çıkması ve ağaçların çiçeklenmesi zamanına kadar bekletilir. Muayyen zaman gelince, bir çukur açılarak ceset oraya gömülür. Cenaze merasiminin icrası gününde, ölünün, ilk vefat gününde olduğu gibi, ana, baba ve akrabası bir kurban keserek atla koşarlar ve yüzlerini çizerler. Gömülme merasiminden sonra mezarın yakınına taşlar konulur ve bir kitâbe dikilir. Dikilen taşların adedi, ölünün hayatı boyunca öldürdüğü düşman sayısına eşittir. Eğer bir kişi öldürmüştü bir taş dikilir. Kendilerine yüz veya bir taş dikilenler dahi çok değildir. Bir babanın, bir büyük kardeşin, yahut bir mucanın vefatından sonra, oğul küçük kardeş ve yeğenler, ölenin dulları, veya kız kardeşleri ile evlenirler.

Hunların hayatında görülen bu yuğ merasimlerinin daha sonra Köktürklerde de görüldüğü ve devam ettiği bilinmektedir. Kitabelerde, Kül Tigin öldüğünde bu yuğ töreni için geçen ifadelerde, yuğçı, sığıtçı, bark edici, bitig taş edici, bedizçi geldiğini öğreniyoruz. Burada, Kül Tigin'in yuğ töreninin ölümünden uzun bir süre sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. Yani ilk törenden sonra, asıl yuğ töreni yapılmıştır ki, bu da eski törenin devam ettiğini göstermektedir ve Hazar ötesi Türklerinde de bunu görmekteyiz.

Kazaklarda ölünün gömüldüğü zaman, arkada bıraktığı dul zevce-

sinin kızlarının saçlarını kesmesi âdettir. Bunlar (kesilen saçlar), ölü ile beraber ve diğer eşyaları ile birlikte mezara gömülür. İnsan saçı gibi, ölenin atının kuyruğunu kesmek de bir mâtem alemeti idi. Matemde, yasda olmanın bir işareti olarak Türkler, yas sırasında beyaz renkli elbise giyinirdi. Kırgız ve Kazak Türkleri arasında ölenin karısı bir yıl boyunca karalar giyinirdi. Buna mukabil kızlar, ak giyer, kırmızı başörtüsü sarınırlardı.

Türklerin, ölüleri ardından yaptıkları yuğ merasimleri muhtelif asırlar içinde bir takım değişmelere uğramakla beraber, başlangıçtan itibaren var olan adetlerin esaslarını muhafaza etmişlerdir. Ölünün ardından aş vermek mezarı ev/oda şeklinde tertip etmek, tabut kullanmak, atı varsa kuyruğunu bağlamak.. gibi.. ağlamak, ağıt düzmek de devam eden unsurlar arasındadır. Ölen için yapılan ilk yuğ töreni ile asıl tören olan bir sene sonundaki yuğ töreni, bugün ölüm merasimi ile ondan sonra ölünün kırkında yapılan ikinci tören arasında bir paralellik mevcuttur.

Türklerde ata ruhlarına, ata mezarlarına karşı büyük saygı beslenir ve onları kızdıracak hareketleri yapmaktan korkarlardı. Kendilerine yardımcı olmalarını sağlamak, hiddetlerini üzerlerine çekmemek, sevdiklerini beraberlerinde alıp götürmelerini önlemek için, onları memnun edecek hareketler yapmaya dikkat ederlerdi. Ölüm sırasında, bunu üzüntülerini göstermek yolu ile ortaya koyarlardı. Yüz yırtmak, yaka yırtmak, saç yolmak ağlamak ve dövünmek gibi hareketler, bu üzüntünün derinliğini ve ondan ayrılmanın verdiği ızdırabı ölene anlatmak, onu buna inandırmak için yapılırdı. Onların da, kalanların kendileri için büyük üzüntü duyduklarına inanacaklarına ve yardım edici ata ruhu olacaklarına inanırlardı. Araştırma yaptığımız yörede buna benzer bir pratik tespit edilmiştir. Buna göre, Midyad, Savur ve Nusaybin çevresinde ölenin kıymetli eşyaları bir ağaç parçasına giydirilip süslenir. Etrafına dönülür; davul, zurna çalınır; ölünün yaptığı işlerden söz edilir ve üst-başlarını yırtarak üzüntülerini ifade ederler.

Orta Asya Türkleri arasında ata ruhlarının mensup oldukları aile fertlerini, boy ve kabile mensuplarını kötülöklere, düşmanlara karşı koruduklarına inanırlardı. Bu inanca göre, ata ruhlar düşmana karşı, bir güç olarak savaşlara iştirak eder, düşman ordusunun yenilmesine yardımcı olurlardı. Türkler arasında bu inanç İslamî devrede de, yeni

bir renk kazanarak devam etmiştir. Şehitlerin, yeşil sarıklı gazilerin, evliyaların, gayb erenlerin, tıpkı ata ruhları gibi düşmanla savaşılan orduya yardım ettiğine inanılır.

Türkler, ölenin sağlığında nice iyi insan olduğunu, nice kahramanlıklar, iyilikler yaptığını terennüm ederek ifade ederlerdi. Bu tür yakılan ağıtlara sabu denilmektedir. Söz konusu kelime Sağıudan bozulmadır. Ölü için yakılan ağıtlara eskiden verilen addır. Amaç, yine bu ağıt yolu ile ölenin ruhuna üzüntülerinin derinliğini anlatmak ve buna onu inandırmaktır. Bu inançlar, Doğu Anadolu yöresinde de muhtelif şekillerde izlerini sürdürmektedir. Kars ilinde Azeri ve Karapapaklar, Ağrı'nın Tutak, Taşlıçay kasabalarında, Muş'un Bulank, Van'ın Bahçesaray çevrelerinde olduğu kadar, Bitlis, Hakkari, Malatya, Adıyaman, Tunceli, Urfa, Gaziantep, Elazığ, Sivas, Maraş, illerinde de aynı inancın izlerini taşıyan ağıt yakma mevcuttur. Kimi yörelerde ölenin ardından aile fertleri arasında ağıt yakma kabiliyetine sahip kimse çıkmazsa, bunu onlar adına yapacak kimseler bulunur. Para ile tutulan bu ağlayıcı ve ağıt yakıcılar, geride kalanların adına duyulan acıyı, ayrılıktan çekilen üzüntüyü ağıt yakarak terennüm ederler ve aralarda "oy oy, vay vay, ah ah" gibi çılgınlıklar atarak ortalığı göz yaşına boğarlar. Geride kalanlara başsağlığı dilemeye gelenler için de bu çılgınlıklar devam eder.

Fırat/Elazığ çevresinde ölenin ardından kırk gün yas tutarlar. Ölenin ardından daha çok kadınlar ağlar. Kadınlar ve kızlar, acılarını ifade etmek için saçlarını/başlarını yolar, başlarını taşlara vururlar. Ölen kimse çok sevilen biri ise, ardından ağıt da yakılır.

Ölenin ardından, definden sonra unutulmadığını ve hatırlandığını öbür dünyada rahat etmesi için arandığını, anıldığını göstermek için, ölümünün üçünde, yedisinde, dokuzunda, kırkında ve ölümünün yıl dönümlerinde merasim yapılır ve ziyafetler verilir. Bunlar arasında kırk ekmeği, kazma takırtısı, kırk yemeği, can aşısı, kazma kürek hakkı hayat yemeği gibi isimler sayılabilir. Bu aşısı çokça insan çağırır. Kars ilinde ölü aşısı için hayvan kesilir. Bunu yapamayacak derecede imkanları kısıtlı olan ölü sahibine, akrabalarına ve komşularına yardım eder; veya koç/koyun verir. Böylece, ölenin memnuniyet duyacağına, ruhunun rahat edeceğine inanılır.

Kars çevresinde, ölenin yakınları, ardından ağlarken, dövünürler,

üstlerini, başlarını yırtarlar. Göğüslerini döverler ve elbiselerinin bu kısmını yırtmaya çalışırlar. Ağlayanlar arasında yüzünü tırmalayan, başını duvara vuran da olur.

Kars ilinde, yaşlı/yani evinden ölü çıkan ailenin erkekleri, yapılacak ilk topa/düğüne, yakın akrabaları tarafından götürülür. Aynı şekilde, yaşlı evin hamımları da ilk hamama, yakın hanım akrabaları tarafından götürülür. Aslında bu hareketlerin altında da koruyucu ruhların, veya ölenin ruhunun hiddetini üstüne çekmeme inancı yatar. Bu sebeple, düğüne veya hamama kendi istekleri ile değil akrabalarının ısrarı ile gittiklerini göstermek isterler.

Van'ın Karahan köyünde, ölü çıkan evin kadınları, kızları elbiselerini ters giyinirler. Bu, ölenin ruhunun, geride kalanları beraberinde alıp götürmemesi için alınan bir tedbirdir. Türk inancına göre, ölen, kimi zaman çok sevdiği veya kötülük etmek istediği kişileri de beraberinde alıp götürür. Söz konusu inancın bir neticesi olarak, ölenin ruhu şaşırtılmak amacıyla, elbise ters çevrilir. Van'da bu yas süresi, üç ile yedi gün arasında sürer. Yas tutma bitince, köyün ileri gelenlerinden biri, yas evi mensuplarını yemeğe çağırır. Yemeğe başlanmadan önce, elbiselerini ters giyen kadın ve kızlar, bunları düzeltirler Başlarından kara yazmaları çıkarıp, al ve ak renkli yazmaları bağlarlar. O ana kadar traş olmayan yas evi erkekleri de traş olur. Buna "yas kaldırma" adı verilir. Yemeğin yenmesi ile ilgili aile yas'tan çıkmış olur. Bu sanırım, "ölü aşı", "aş dökmek" gibi, ölenin ruhunu memnun etmek için verilen ziyafetler zincirini tamamlayan ve "yas kaldırma" adıyla anılan üzüntülerin sonsuza kadar devam etmemesi gerektiğini, hayatın sürdüğünü vurgulayan yemektir. Ancak, yine burada da, tıpkı düğüne ve hamama gitmede olduğu gibi, ölünün ruhuna da, "bize kalsaydı yasımız devam edecekti, ama büyükler bundan fazlasına müsaade etmiyor, bizi yanlış anlama" demek istediği, onun hiddetini önleme inancından kaynaklandığı açıktır.

Siverek kasabasında ölü çıkan evin mensupları ve akrabaları ile yakın komşuları da yas alemeti olarak kara giyinirler. Üç gün süren yas sonunda, akraba ve komşular, kara elbiseleri çıkarıp renkli giyinirler ve yas evine de renkli elbiseler götürüp, oradakilere giydirirler. Böylece ölü çıkan evde "yas kaldırma" yapılmış olur ve hane halkı normal hayatına dönmek imkanı bulur.

Erzincan civarında, yas evinin kadın ve kızları, yasin yedinci günü hamama çağrılır. Komşular, burada onlara aş döker. Yemek yenir. Birlikte yıkanılır. Böylece, yas bitmiş olur. Aynı işlem, Erzurum'da üçüncü veya yedinci günde yapılır. Ancak, burada hamama, komşu kadınları, ölenin sahipleri tarafından davet edilir ve aş verilir.

Doğu Anadolu'da cenaze törenin üçüncü günü semini denilen özel bir ekmek pişirilir ve ikram edilir.

Urfa ve yöresinde, hamama ölü evi mensupları gider. Kadınlar tarafından düzenlenen hamamda aş vermeye, entarilik, mendil, kına ve çorak gibi şeyler gönderilmek suretiyle bütün akrabalar davet edilir. Yemekler yenir, temizlenip hamamdan çıkılır ve böylece yastan çıkılmış olur. Sivas'ta, ölümün onbeşinci günü, ölü evi mensupları hamama götürülür.

Doğu Anadolu'nun hemen her tarafında, karalar giyilmesi yas tutulduğunu gösterir. "Yastan çıkmak" karaları çıkarmak, demektir. Misalinde, ölenin evinde yas tutma haftalarca sürer. Bu zaman içinde, ağıtlar, ağıtıcılar, ağıtıcılar, ölenin ardından acıları dile getirir, terennüm eder. Yas sırasında ölü evi badana edilmez. Hamama gidilmez, kına yakılmaz, takı takılmaz. Başsağlığına gelenler de buna uyarlar. Ayrıca, bu süre içinde ne düğüne gidilir ve ne de evde ocak yakıp yemek pişirilir. Yastan sonraki bayram'a "Kara bayram" adı verilir. Yastan çıkma, ancak bu bayram geçince olur. Bütün bu hareket ve davranışların altında da, yine ölenin ruhunu memnun etme, onun gazabına uğramama inancı ve korkusu vardır. Mahiyeti itibariyle bütün bu pratikler Türklerdeki yas tutma inancının zengin izlerini taşımaktadır.

Türk inançlarında ıduk aynı zamanda ölenin ardından dökülen aş, onun adına dağıtılan yiyecekleri ifade eder. Yani, ölenin ruhu için adanmış, onun ruhunu memnun etmek için verilen yiyeceklerdir. Bu inanç Doğu Anadolu'da yaşamaktadır. Urfa yöresinde, ölü çıkan evin mensupları, onun adına komşu ve akrabalara helva ve tuz ağıtlarlar. Tuz ve ekmek/tatlıda un olması/hakkı inancı, Türklerde çok eski bir inançtır ve buna büyük saygı duyulur. Bu hareket ile, ölen ile dargın akrabalar barıştırılmış, dostlukları kuvvetlendirilmiş olur. Bu yolla, ölen kişinin ruhu huzura kavuşturulmuş olur. Tatlı yenince tatlı konuşulacağı, ölenin ardından kötü söz söylenmemesi de gerektiği inancı burada açıkça görülmektedir. Ayrıca, Doğu Anadolu'nun hemen her yerinde,

aynı inançtan kaynaklanan bir adet vardı. Her cuma akşamı helva kavurmak, helva kavurma sırasında çıkan tatlı koku ile ruhların memnun olacağına, kokuyu duyanların helvadan yemesi halinde seva-ba gireceğine inanılır.

Van'ın Karahan köyünde, bir ölen varsa, yapılan eğlenceler o an kesilir, düğünler türküsüz, davulsuz yapılır, oyun oynanmaz. Yas aylarca sürer. Erkekler sakallarını, yas bitinceye kadar kesmez ve kadınlar yas boyunca elbiselerini ters giyer, başlarına kara yazma bağlarlar. Kadın ve kızlar yüzlerini tırmalayıp kanatır, yanaklarına kömür karası çalarlar.

Ters giyinme çeşitli dini törenlerde Altay ve Oğuz Türklerinde de görülmektedir.

Radloff. Altay ve Türk boylarında ölüm münasebetiyle yakılan ağıtları anlatırken genç ölülerin ellerine kına yakıldığını belirtmektedir. Orhun Abideleri 11, Güney Tarafı 12. satırda; yasadaki milletin saçını kulağını kestiğini belirtilmektedir.

Diyarbakır'da ölenin ardından kırk gün yas tutulur. Ölenin, öldüğü-nün yıl dönümünde, ruhunun evini ziyarete geldiğine inanılır.

Diyarbakır'da Cuma günleri ikinci namazından sonra mezarlığa gidilip, su ve sadaka dağıtılır, def çalınarak ilahi okunur. Böylece mezarlıktaki ruhların, bundan memnun kalacağına inanılır. Bu inanç da yine ata ruhlarını memnun etme inancının devamıdır.

Hakkari'de, başsağlığına giderler, ölü evine değil, yakın komşulara gider ve yedi kapı dolaşırlar. Bunun altında, kötü ruhu şaşırtmak, insanların ruhunu alıp götüren iyeyi atlatmak, aynı durumla karşılaşmamak inancı yatar. Orta Asya Türk inançlarında yer alan bu hareket de, mahiyeti unutulmuş olmakla beraber devam etmektedir. Cizre'de, başsağlığı camide kabul edilir, eve gidilmez, evde başsağlığına gidilmesi uğursuzluk ve daha büyük felaket getireceği inancı ile hoş karşılanmaz. Amaç, önceki pratiğe benzer.

Ağrı, Bitlis ve Hakkari çevresinde yas, Cuma gününe kadar sürer. Buna "Cumaya teslim etmek" denir. Bundan sonra, yas tutanların yas tutmaması, yastan çıkması gerekir. Aksi halde günaha girileceğine inanılır. Bu inanç ve pratikte, Türk inançları arasında yer alan küçük

aş'ın izi görülmektedir. Cuma namazı, burada merasimin yerini alır.

Ağrı köylerinde yasta olan kadın, kara renkli elbise giyer. Zülüflerini toplayıp kimseye göstermez. Yüzünü yırtar, kanatır. Elbiselerini ters giyer. Kırk gün yas tutar. Bunu yapmayanlar hem ayıplanır ve hem de o kişinin başına felaketlerin geleceğine inanılır. Ayrıca, ölenin ruhunun da eziyet çekeceğine, huzursuz olacağına inanılır.

Bitlis'te, ağıtçı kadınlar ağlayıp acınır ve ölen için methiye niteliğinde sözler söylerken yaşlı ailenin kadınları da saçlarını keserler. Bu şekilde ölene saygı gösterildiğine, duyulan acıyı iade ettiklerine inanırlar.

Malatya'nın Darende kasabasında, ölenin ardından tutulan yas kırk gün sürer. Bununla beraber, aile ilk bayrama kadar da yaslı sayılır. İlk kırk günlük yas içinde, erkekler traş olmaz. Ölü aş ölenin evinde yenir. Komşular, bu eve yedi gün yemek taşır. Yedi gün sonra ocak yakılır ve ölü evinin ocağında helva pişer. Helva kokusunun etrafı sarması sağlanır. Helva konu/komşuya dağıtılır. Yas'ın kırkinci günü, yine aş verilir ve mevlüt okunur ve fakirlere para dağıtılır. İlk bayram ile yas'tan tamamen çıkmış olur. Başlangıçtaki inançlarımızın kalıntısı olan bu işlemler, Darende'de hala yaşamaktadır.

Tunceli'de ölenin mezara defnedilmesinden bir yıl sonra öldüğünde, mezarlıkta ziyafet verilir. Bu ziyafete akrabalar ve bütün komşular çağılır. Ölenin ruhunun bundan memnun kalacağına inanılır. Bu bir cins, aş dökme, ölü aş dökme veya büyük yoğ diye bilinen, atalardan kalma inancın devamıdır. Amaç, ata ruhlarını memnun etme onların rızasını kazanma inancına dayanır.

Bitlis'te yas evi ilgilenen komşu sıralamasında yedinci günde sıra kime gelmişse, o kişi yaşlı aile erkeklerini alıp traşa götürür. Böylece o ailenin acısının paylaşılmış olduğuna inanılır. Bu bir nevi "yas kaldırma"dır. Yedinci günde bu hareket ile yastan çıkmış olur. Sakalın kesilmesi de yeni bir günün başladığına, yeniden doğulmuş olduğuna işaret eder. Yeniden dirilmek, sembolik biçimde de olsa bir inanç olarak bu şekilde kendini burada göstermektedir.

Elazığ, Kars, Ağrı ve Hakkari'de, Malatya ve Sivas'ta, ölen karde-

şin eşini alma veya ölen gelinin kız kardeşiyle evlenme ile, ölenin ruhunun rahat edeceğine, huzur bulacağına inanılır.

Malatya'nın Darende kasabasında, ölünün defnedilmesinden itibaren üç gün mezarı başında ateş yakılır. Bunun bir dini vecibe olduğuna inanılır.

Kader Birliği

Türk Milleti çağdaş alanda millet olarak sahneye çıkmadan bir iki bin yıl evvel varlığı bilinen bir topluluktu. Ona ait tek yazılı kayıt VII. yy'a ait olmakla beraber bu tarihten 2.000 yıl evveline ait Türklere dair bilgilerin mevcudiyetinde tarihçilik birleşmektedir.

Türklerin ilk yurdu Altay Dağları veya 90. boylamın doğusu iken M.Ö.1700 den itibaren başlayarak gelişim göçlerle Türklerin muhtelif coğrafyaya yayıldıklarını bu arada Misakı Millî içerisindeki toprakları da kendilerine yurt tuttıklarını biliyoruz. İlkın Kimmerler ve daha sonra proto Türkler saka ile devam eder bu dönem Hun Türkleri ile Anadolu'da el değiştirmiştir.

Bu dönemi Anadolu'ya, Avar, Bulgar, Uz, Peçenek, Açoçeri Türk boylarının gayri nizami gelişleri izlenmiştir. Aralarında çok kere siyasi birlik olmayan bu Türk unsurlar tarihin o döneminin özelliklerinden olan kabile şuurunu yenip millet olma şuuruna uzun süre ulaşamamışlardır. Kader birliği bilincinin yeterince gelişmemiş oluşu bu Türk boylarının daha sonraki yıllarda ayrı ayrı Bizans politikalarına yem olmalarına yol açmıştır. Aralarında din birliği de olmayan kaganlıklar ve teşkilatsız bu soydaş toplumlar Hıristiyan kilisesinin inhisarında bir anlamda eriyip gitmişlerdir. Bu dönemde Anadolu'daki Türk iskan olayını anlatırken Prof. M.Doğan şu önemli açıklamaları yapamaktadırlar.

Türk topluluklarının kader birliği konusunda yeterince şuurlu olmayışlarının günümüzde de görmekteyiz. SSCB.'deki 5 Sovyet Türk Cumhuriyetine rağmen aynı birlikteki Ermenistan Sovyet Cumhuriyetinin bu denli etkin olması bunun kanıtıdır. Günümüzde bütün Ermeni diasparasındaki Ermeni miktarı kadar bünyesinde en az Türk azınlığı bulunan ülkelerde bile Türk nüfusu vardır. Bünyesinde

Ermeni bulunduran komşu ülkelerin bir çoğunda Türk azınlık Ermenilerin birkaç mislidir. Kader birliği şuurunun yeterince geliştirilmemiş oluşu buldukları ülkede tabi tutuldukları haksızlıklara seyirci kalınmasına yol açmıştır Çağdaş Türk Milli kader birliğe birliği yorumla ele alındığında bu olgu muhakkak Türk Kültür birliği çıkışı olmalıdır. Böylece Türk boylarının; Slavlaştırılması, Farslaştırılması, Çinleştirilemesi, Araplaştırılması, Rumlaştırılması vb. önlenilecektir. Bugün Kuzey Anadolu, Güney Anadolu gibi milletiyle vatandaş, vatan sınırları dışında kalmış Türk ellerinin herhangi bir parçası vatan dışında millet mesajını verir, Üsküp, Selanik için duyduklarımızı hissettirir bize.

Kader birliği motifi dış Türklere büyük çapta ihmal edilmiş iken Anadolu Türk Milli Birliğinde durum tamamen farklıdır. Anadolu'da kader birliği şuru Türkler arasında çok daha önce uyanmış çağdaş Türk Anayasası tarafından bu şuur su yüzüne çıkarılmıştır. Ancak Şark meselesinin bir başka görünümü olan Anadolu Türk Milli birliğini sarsma girişimi yurt dışındaki Anadolu Türkleri için de kardeş kavgasına dönüştürülemez, bölge inaç ve ideoloji savaşına itilmiştir. Meselenin konumuzla ilgili ve en önemli yanı burasıdır. Anadolu Türkünün bin yıllık kader birliği şuurunun mevcudiyeti anlatılamaz ise bu birliği hasım bozmakla başarıya ulaşabilir. Bu birlik kurulamaz ise yurt dışındaki vatandaş ve soydaş Türklerin kültürel kader birliğinde de bir varlık göstermemiz mümkün olmaz. "Vatan dışında millet" tanımının anlamı budur.

Anadolu Türkünde siyasi birlik ilkin Malazgirt Savaşında dikkati çekmiştir. Roman Diojen'in saflarında harbe giren hıristiyan Türkler karşılarında dil, harp tekniği ve diğer alışkanlıkları ile soydaş bir toplumla karşılaşınca Alp Aslan'ın tarafına geçmişler böylece Uz ve Peçenek Türkleri Bizans'a karşı Türkmenlerle birleşmiştir. Bu savaşta önemli olan diğer bir olay da Yüzbaşı Şadi olayıdır. Olayın mahiyeti şudur. Şadi Anadolu'ya Selçuklu Türklerinden evvel gelip yerleşmiş ve belki de İslamiyeti Anadolu Toprağında kabullenmiş çok eski bir Türk aşiretinin beyidir. Alpaslan'ın safında Bizans Ordusu'na karşı 200 işaret süvarisi ile yer alır.

Romen Diyojen'i esir almak ona nasip olur. Erzincan ve yöresinde idaresini Alpaslan adına yürüten Emir Salık'a yardımcı olarak atanır

daha sonra kendisine de Selçuklu İmparatorluğu'na bağlı beylik verir. Gürcü Prensleri'nin Tunceli'ne başlattığı bir seferde Hıran ve Alan Türk aşiret bölgeleri arasında şehit olur. Halen bölge halkı mezarını ziyaret etmektedir.

Sonra Anadolu Türkü'nün kader birliği Türklük genelinde 6-7 asırlık Osmanlı Türk Devleti döneminde de devam etmiştir. İmparatorluğun cephesinden cephesine koşan Anadolu Türklüğü parçalanan imparatorluğun işgal edilen topraklarındaki soydaşlarına da kucak açmış ve açmaktadır. Balkanlar, Adalar, Kırım, Kafkasya Azerbaycan, Türkistan'da Kuzey Irak'da sıkıntıya düşen her Türk'ün Anadolu baba ocağı olmuş ve gelen her Türk boyuna bu milletin Anadolu'daki her evi, kapısını ve kucagını açmıştır.

Tamamen aydın ve subaylarımızın savaşı olarak tanımlanan Çanakkale ve Sakarya Savaşlarında şehit olan binlerce vatan evladı bu toprağın bağlarına sadece bu milletin evladı olmanın şuur ve gururu ile gömülmüştür. Bunu Kore ve Kıbrıs destanları izlemiştir.

Dil Birliği

Dil sadece millî kültürün incelenmesi, derlenilmesi ve yayılması ile millî duyguların gelişmesi ve korunmasında önemli bir faktör olmakla kalmaz aynı zamanda dil bir milleti oluşturan kişilerin birbirlerini kolayca anlaması millî bütünlüğün korunması için de hayati önemî haizdir. Millî bütünlük ve toplumsal barışın sağlanıp korunmasında; dilin sade, anlaşılır ve zengin olması kadar bütünlük arzemesi, bölgelerde birbirinden farklı olmaması zarureti de vardır. Dilimiz, Türkçe milliyetimizi meydana getiren faktörlerin başında gelir. Türk milleti Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran halktan meydana gelirken bu milletin millî dili olan Türkçe'nin her Türk tarafından bilinmesi hem hakkı hem de görevidir.

Atatürk'ün millet tanımında "Millet dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirlerine bağlı olan vatandaşların oluşturduğu siyasi ve sosyal toplumdur" der ki kültür ve ülkü birliğinin yanı sıra dil'in önemli sadece üçüncü büyük faktör oluşu ile kalmaz aynı zamanda kültür ve ülkü birliği için ayrıca da önemlidir. Ortak millî dil olmadan millî

kültür bütünlük arzeteceği gibi, milli ölkü birliğinin yolu da milli olan tek dilden geçer. İki veya daha fazla dilli Türk milleti düşünülemez. Bu tür bir düşünce Türk milletini iki veya daha fazla parçalı düşünmek olur. Türk dili tektir.

Atatürk Türk kültürünün geçmişi ile günümüz arasındaki köprüünün kurulması ve yaşayan Türk ellerindeki kültürümüzün birbirleri ile tanış olmaları için Türkçeye özel önem vermiştir. Dilini yitiren Türk topluluklarının milliyetlerinin de zarar uğrayacağını biliyorlardı. Kültür temelleri üzerine inşa edilmiş bir milliyetçiliğin başka izah şekli de olamazdı. Bu nedenle Atatürk Anadolu Türklüğünün yaşayan, tek Türkçede birleşmesine çok önem vermekteydi. Millet, yazı ve konuşma dilinin farklılık gösterdiği yakın geçmişten çok çekmiş, millet içerisinde; iki dil, iki edebiyat, iki estetik vb. gelişmiştir. Bu nedenle olmalı ki Atatürk "milletin çok belirgin niteliklerinden biri de dildir. Türk milletindenim diyen insan her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk kültürüne, topluluğuna bağlılığını iddia ederse buna inanmak doğru olmaz demektedir.

Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay anlaşılabilir bir dildir... Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milletinin geçirdiği sayısız felaketler için de ahlakını, geleneklerinin hatıralarını, çıkarlarını kısaca bugün kendi milletini yapan her şeyi dili sayesinde koruduğunu görüyoruz. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir diyerek bu gerçeği açıklamıştır.

Dili kullanacak sanatkar şüphesiz yeni kelimeler doğuran kimse değildir. Kelimelere yeni kullanım ve mânâlar kazandıran, halk arasındaki kelimeleri edebî dile sokan kimsedir. Biz inanıyoruz ki Aşiretlerimizdeki yazı diline geçmemiş Edebi dilimize sokabilecek sanatkarlarımızın yetişmeleri suni olarak yaratılmak isteyen bölgeler arası dil farklılığını giderecektir. Bilindiği gibi Sovyetler Birliği'ndeki Türk lehceleri arasındaki bağ ve birlik sistemli bir uygulama sonucunda bozulmuştur. "Arı Azerice" "Arı Özbekçe" vb. yapma dil girişimleri bir çok kelimenin atılıp yerlerine Rusca uyduruk kelimelerin yerleştirilmeleri ile Türk dili birliğimizin yıkılması amaçlanmıştır. Esasen esefle belirtmek gerekir ki dilimizin memur bir gramer ve sözlüğü bile meydana getirilememiştir. Dil konusu gündeme gelince

ilk ele alınması gereken husus Türkçe gramer ve sözlük olmalı.

İrk ve Köken Birliği

Türk Kültür tarihinin bu konuyu da inceleyen bilim adamlarından Prof. Dr. İ. Kafesoğlu'nun yaptığı açıklamada etnik kimliğin mahiyetine dair sosyolojik bilgi verirken irkî mahiyetini de açıklamış olmaktadır. Kafesoğlu Kürt boylarının isim alışlarında ölçü alınan hususları belirlerken, hal ve tavır veya hava hadisesini bildiren kelimelerin de Türk boylarına isim vermede esas alındığını belirtmektedir. Bu tür Türk boyları için Argu, Argın, Çavaş, Karluk, Boran ve Kürt'ü misal olarak vermektedir.

Kürt kelimesinin Türkçe Kar anlamına geldiğini belirttikten sonra Kafesoğlu; Rassony, Nemeth, Eberhard'a da atıflar yaparak şu açıklamayı yapmaktadır.

"Kürt" denilince konunun üzerinde hassasiyetle durmak gerekmektedir. Bugün Anadolu'nun doğu vilayetleri halkına genel olarak Kürt denilmeye başlanmıştır.

Doğu Karadeniz halkının bazı kesimlerine atfen, tüm Karadeniz halkına hatalı olarak Laz denilmesi nasıl genelleşmiş ise Doğu Anadolu halkına da Kürt denilmesi aynı derecede hatalıdır. Zira L. Rasony'nin belirttiği Göktürk siyasi organizasyonu bünyesindeki Kürt isimli Türk oynağının bu kadar geniş coğrafyaya yayılmış ve bölge halkına homojen bir yapı arz ederek kendi ismini vermiş olması mümkün değildir. Bu isimler bir devletin tarih sahnesine çıkmamış oluşu da bu izahı doğrulamaktadır. Genel ad olarak kullanılmaya başlanılan Kürt kelime ile tanımlanan mezkur toplumun ilk nüvesini Kürt adlı Türk kabilesi teşkil etmiş olabilir. Ancak bugün Kürt diye karşımıza çıkan toplumun içerisinde daha birçok Türk aşireti vardır. Ki bu genel isim altında toplanmışlardır. Osmanlı tahrir defterleri de birçok göçebe ve yarı göçebe Türkmen aşiretinin bu kayıtlara Ekrad Kürtler adıyla geçtiğini göstermektedir. Türk aslından bir kabile olan Kürtler zamanla diğer Türk kabilelerini de içine alarak doğu bölgemizdeki bugünkü yapıyı meydana getirmişlerdir. Şüphesiz zaman içerisinde bu Türk aşiretleri arasında Arap, Fars veya başka milliyetlerden

oba ve oymakların karıştıkları da olmuştur.

Kürt isimli Türk asıllı kabile Türkleri'nin yaşadıkları diğer coğrafyalardan Türkistan'da Altaylar'da, Macaristan'da da izler bırakmışlardır. Macaristan'da, başlarında Hazar Hakanlığı'nın tayin ettiği birer "Ur" bulunan yedi kabileden kurulu birlik teşkil ettikleri anlaşılan Macarlarla Türkler'in büsbütün karıştıklarını kabile adları göstermektedir. Tarjan (tarkan). Yenö (Türkçe unvan "mak"dan). Küll Gyarmat. (yorulmaz). Ker (büyük iri). Keszi (kesik parça). Diğer iki kabile Fin.Ugor; Nyék ve Magyal. Bunlardan Orta Asya'da Türk aslından bir boy olarak görünen Kürt kabilesinin Göktürkler çağında gelerek Macarlara katıldığı sanılıyor. Bununla beraber "Macaristan Kürt Bölgesi" tabiri doğru değildir. Bu abartıma olur, "Kürtlerin diğer Türk boyları ile birlikte iz bıraktıkları bölgelerden Macaristan" tabiri doğrudur.

Kürt isimli Türk asıllı kabile buldukları coğrafyalarda dilleri olan Türkçe ile konuşmuşlar. Halen Macar dilinde yaşamaya devam eden: Öker-Öküz, tiro-dana, bika-boğa, burju-buzağı, tyük-tavuk Kos-Koç, Kecske-Keçi, tarlo-tarla, teknö-tekne, karo-kazık, eke-soban, arok-arık, buza-buyday, arpo-arpa, borso-burcak, alma-elma, ezölö-üzüm, sereg-çeri(ordu), tanu-tanık (taşit), belyeg-belge, cıdem-erdem (fazilet egy-kutsal, bün-günalı, bölcs- bilge, kek-gök, mavi, sargo-sarı, szam-say belü-biti(g) (hari), Tırçe kelimeler bunu göstermektedir. Sadece Orta Doğu'nun belirli kesimindeki Kürtler, dilleri olan Türkçeyi coğrafi yakınlığa göre arapça veya Farsca ile diğer faktörlerin de tesiriyle kural ve kelime itibariyle karıştırmışlardır. Eski devirlerde buralara doğru-dürüst eğilim ve sosyal hizmetin götürülemediğini de gözönüne alınırsa insanlarımızın Arap ve Fars kültürünü tesir etmesinin tabii bir hadise olduğu açıkça anlaşılır.

İrk ve köken konusunda fiziki antropoljiyi esas alıp araştırma yapmamız Türk millet anlayışı ile bağdaşmadığı gibi milliyet tanımının çağdaş yorumu ile de bağdaşmayacağından bir meselenin irdelenmesini konunun otoritelerinden alındılar yaparak yürüteceğiz. Günümüzde üç çeyrek asır Kürtçü ideolojiye teorisyenlik yapmış bir kimse olan Ş.Sekban 1931'de Paris'te yaptığı ilgili yayınında; "Tarihin en eski devirlerinde bile, Türklerin bugünkü Orta Anadolu'da mevcudiyeti de, Kürtlerin Turani menşemli olduklarını doğrulamaktadır.

Belki de aynı şartlar bu iki kardeş çocukları kavmin son fertlerine kadar göç etmesini zaruri kılmıştır.

Antropolojik bakımdan saf Türk olan Türkmen Kürdü ayırt etmek güçtür.

Bu konuyu, Irak'ta, on sene müddetle tetkik etme fırsatını buldum. Beyan edeyim ki, birini diğerinden tefrik ettirecek fiziki bir belirtile rastlamadım. Tabiidir ki, dağlarda yaşayışları Kürtleri daha sert karakterli yapıyor demek suretiyle Kürtlerin soydaşı buldukları diğer Türk boylarında antropolojik bir farklılık arzetmediklerini belirtmektedir.

Prof. Dr. Aydın Taneri, çağdaş milliyet zihniyetinde ırk birliğinin aranmadığı gerçeğini vurguladıktan sonra; İbnü'l-Ezrak, Şeref Han ve Evliya Çelebi'nin eserlerinden tetkik ettiği bu konuyu "Türkistanlı bir Türk Boyu Kürtler, Kürtler'in Kökeni Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayatları" isimli eserinden menşe itibariyle de açıklık getirirken; "Konuya ırkî görüş açısından baktığımızda yapılan izahlar ışığında Kürtler de diğer Türk boyları gibi Orta Asya menşelidirler. Turanî bir kavimdirler ve ancak Türk ırkından olabilirler" demektedir.

EKONOMİK DURUM

GİRİŞ:

Devletimiz, kuruluşundan bu yana, ekonomik kalkınma ve sanayileşme hamlesi içine girmiştir. Bir yandan ekonomik büyüme gerçekleştirilmeye çalışılırken, diğer yandan da ekonomide yapı değişikliğine gidilerek, sanayileşme ve böylece ekonomik gelişme sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu politika ile tarım, hakim sektör olmaktan çıkarılıp sanayi ve hizmetler ön plana alınmak istenmektedir.

Cumhuriyet Türkiye'sinin, imparatorluktan modern anlamda bir sanayi devraldığından bahsetmek mümkün değildir. Ancak Devletin ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için bazı fabrikalar işlettiği bu fabrikalarda üretilen ürünlerin askerî ihtiyaçlarından arta kalan kısmının ise piyasaya sürüldüğü, bilinmektedir. Batının fabrikasyon ürünleriyle rekabet edemeyen önemli bir bölüm el tezgahları ve atölyelerde kalmıştır.

İmparatorluk döneminde, 1838 tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret sözleşmesiyle başlayan 19'uncu yüzyıl Ticaret sözleşmeleri ülkeyi Avrupa'ya hammadde ve yiyecek satan, karşılığında Avrupa sanayininin tüketim mallarını alan bir devlet durumuna getirmiştir.

Tarım üretimi ise, ülkenin sosyal ve politik şartları sebebiyle son derece iptidai durumundaydı. Üreticiler yıllardan beri ağır vergi yükü ve yüksek arazi kiralari sebebiyle fakir kalmıştı ve tarım modernleşirme ve az da bulunsa sermaye yatırımı yapmak imkanlarından mahrumdular.

Cumhuriyet ilân edildiği zaman Türkiye'de birbiri arkasından gelen harplerle devletin çöktüğü görülmüş devleti yeniden kuranlar, hem toprak açısından ve hem de harplerin ortaya koyduğu maddi kayıplara uğramış, nüfus dahil birçok kaynaklarını kaybetmiş bir ekonomi devralmıştır. Balkan harbini de sayarsak on yıldan fazla bir süreden beri harp eden bir millet, bu süre zarfında ekonomisini var etme mücadelesini göre ayarlama durumunda kalmıştır. Türk milleti istiklal Harbinden galip çıkmakla beraber, harbin yararlarını sarmak mecburiyetinde bulunuyordu.

Nitekim, 1923'de toplanan İzmir İktisat Kongresinde sanayileşme, ana politika olarak tesbit edilmiş ve buna bağlı olarak da ilk defa 1933-1938 yıllarını kapsayan, Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. 1962'den itibaren uygulanan kalkınma planlarında da, sanayileşme, kalkınmanın temel politikası olarak kabul edilmiştir. Kalkınma planlarında sanayileşme ile beraber, sanayinin, yurt sathına yaygınlaştırılması politikası da benimsenmiştir. Birinci sanayi planında yer seçimi olarak gündeme gelen konu, daha sonra özel sektörün yönlendirilmesi ve teşvikiyle devam etmiştir.

Sanayileşmenin başlangıç dönemlerinde Türkiye, sanayileşmeyi imkanlarının en müsait olduğu bölgelerden başlatmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin sanayileşmesini bölgelerin sanayileşmesi olarak ele almak, sanayileşme politikalarını ona göre çizmek, topyekün sanayileşmenin gelişmesiyle bölgelerarası fonksiyonel bağlantılardan ötürü, meydana gelecek gelişmelerden, bütün bölgeler etkilenecektir. Buna rağmen, az gelişmiş bölgelerde belirli bir sanayi temelini oluşturulması da bir mecburiyettir. bunun için, bu bölgelerde, sanayinin gereken ölçüde desteklenmesi gerekmektedir.

Türkiye'de, bölgeler, coğrafi faktörler, tabii kaynaklar, insan unsuru, sanayileşmiş ülkelere yakınlık ve bunlarla olan temaslar, eğitim ve kültür imkanları vb. faktörlerden ötürü, fiili ve potansiyel olarak farklı gelişme imkanlarına sahiptir. Bunun için de, kalkınmanın, mekan ve sektör itibarıyla, aynı oranda sağlanamadığı bir gerçektir. Bu itibarla, İktisat Teorisinde, dengeli ve dengesiz gelişme teorileri geliştirilmiştir. Ancak, ekonomi geliştikçe, gelişmekte geç kalmış bölge ve sektörde de, gelişme temayülü içine girmektedir. Aradaki farkın kapatılmasının hızlandırılması için, plan, bir alet olarak kullanılmaktadır. Çünkü, planlı kalkınmada temel hedef, ekonomik büyüme ve gelişmeyi gerçekleştirmek olduğu kadar, refahın fertler ve bölgeler arasında dengeli bir dağılımını sağlamaktadır. Nitekim gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de bölgeler arasında önemli ölçüde gelişmişlik farkı sözkonusudur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgemiz, coğrafi, sosyal, ve ekonomik şartlarının yetersizliğinden kaynaklanan az gelişmiş bir yapı arz etmektedir. Söz konusu bu gelişmişlik farklılığını azaltmak üzere, bölgeye, ekonomik amaçla ayrıcalıklar sağlanmaktadır.

Bu çerçevede, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yer alan iller, Kal-

kınmada Öncelikli İller statüsüne alınmıştır.

Bu çalışmada kamuoyunda terörist ve bölücü faaliyetlerin yoğun olarak hissedildiği iller ele alınmıştır. Bu iller, Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Tunceli ve Van olarak seçilmiştir.

İllerin ekonomik ve sosyal gelişmişlik seviyelerinin tesbiti amacıyla çeşitli araştırmalarla yapılan sıralamada, bu iller Elazığ, Diyarbakır dışında sonlardan 55. sıradan itibaren yer almaktadır.

Söz konusu illerin, ekonomik gelişmişlik durumu; nüfus, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), Yatırımlar/Vergi Oranları, Altyapı yatırımları ve Teşvik Uygulamalarının değerlendirilmesi şeklinde ele alınmıştır.

BÖLGENİN EKONOMİK GELİŞMİŞLİK DURUMU

Nüfus:

Çalışma kapsamına giren iller ülkemiz yüzölçümünün yaklaşık %20'sini nüfusun ise %13'ünü teşkil etmektedirler. Bölge illerindeki nüfusun genelde %60'dan fazlası, kırsal alanda yaşamaktadır. Söz konusu bu nüfus ağırlıklı olarak tarım kesiminde çalışmaktadır. Nüfus yapısındaki gelişmeler 1975'den itibaren izlenecek olursa, genelde 5 yıllık periyodlar itibariyle artış yüzdelerinin ülke genelinde fazla olduğu görülmektedir. (TABLO-1)

Ele alınan 14 ilden 7'sinde 1975-1980 döneminde nüfusun yıllık artışları, Ağrı, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Muş, Siirt ve Van'da ülke ortalamasından fazla olmuştur.

1980, 1985 ve 1990 dönemlerimizdeki yıllık artış yüzdesi ise 9 ilde yani, Adıyaman, Ağrı, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Van'da ülke ortalamasını aşmıştır. Bingöl, Elazığ, Kars ve Tunceli illerindeki artışlar ise, sözkonusu dönemlerde ülke ortalamasının gerisinde kalmıştır.

Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

Kapsam içine alınan illerden, 1979-1986 döneminde GSYİH'da

Diyarbakır, Elazığ, Şanlıurfa, Siirt, Mardin illerinde, sürekli artışlar meydana gelmiştir. Adıyaman, Bitlis, Kars, Tunceli, ve Van illerinde ise düşük de olsa artışlar sözkonusu olmuştur. (TABLO-2)

(GRAFİK-2) Ağrı, Bingöl, Hakkari ve Muş illerinde sözkonusu dönemde azalışlar görülmektedir.

İllerin GSYİH'dan aldıkları payların % dağılımı, 1979-1983-1986 yılları itibariyle incelendiğinde, (TABLO-3) (GRAFİK-3) Diyarbakır ve Şanlıurfa'da artış görülmüş, Mardin ve Siirt illerinde bir değişme görülmemiş, diğer illerde ise, gerilemeler müşahade edilmiştir.

Kişi başına GSYİH,1979-1986 döneminde incelendiğinde, Diyarbakır, Elazığ, Mardin, Siirt, Tunceli, Şanlıurfa illerinde bariz artışlar, diğer illerde ise gerilemeler olduğu görülmüştür (TABLO-4) (GRAFİK-4).

Bu dönemde kişi başına GSYİH'daki ortalama yıllık değişim nisbetleri incelendiğinde, Şanlıurfa, Diyarbakır, Siirt, Mardin, Elazığ ve Tunceli illerinde müsbet yönde, Adıyaman, Bitlis, Van, Hakkari, Ağrı, Muş, Bingöl ve Kars'da ise menfi yönde değişimler olduğu gözlenmiştir (TABLO-5).

Söz konusu dönemde, GSYİH'nın Türkiye ortalamasındaki artış 4.51 iken, Şanlıurfa, Diyarbakır, Siirt illerinde, Türkiye ortalamasının üstünde, Mardin, Elazığ, Adıyaman, Bitlis, Van, Tunceli, Kars, Bingöl illerindeki artış, Türkiye ortalamasının altındadır. Ağrı, Muş ve Hakkari'de ise gerilemeler görülmektedir.

Kamu Yatırımları:

Bölge illerinde kamu yatırımlarından ayrılan paylar da devamlı bir artış görülmektedir. Sözkonusu pay, 1981'de % 10.2 iken, 1983'de 11.2, 1986'da 15.4 ve 1989'da 16.8 olmuştur.

Bu illerdeki Kamu yatırımlarında genel olarak en büyük payı enerji, tarım ve madencilik sektörleri almaktadır. Bunlar içinde de, GAP'a ayrılan pay önemli bir yer tutmaktadır (TABLO-6). Kamu yatırımlarının 1981-1989 arasında illere göre dağılımı (1986 fiyatlarıyla) (TABLO-7) de verilmektedir.

Diğer taraftan, 1989 fiyatlarıyla, 1981 baz yılı alındığında, yatırım endekslerine göre, Bingöl, Bitlis, Hakkari, Kars ve Şanlıurfa illerinde

oldukça yüksek artışlar görülmektedir (TABLO-8) (GRAFİK-8).

Söz konusu dönemde, Diyarbakır, Mardin, Tunceli ve Van illerinde 1981'e göre kamu yatırımlarında bazı yıllarda önemli artışlar, bazı yıllarda ise, daha düşük artışlar müşahade edilmiştir.

Bu illerdeki, yatırım endeksindeki artış, Türkiye ortalamasındaki genel artıştan daha yüksektir (TABLO-8) (GRAFİK-8)

Bu bölgedeki bazı projelerin faaliyetlerini hızlandırmak veya devamına imkan vermek üzere Kamu Ortaklığı Fonu'ndan Ağustos 1989 tarihine kadar bu bölgeye 210,6 milyar TL. finansman desteği sağlanmıştır. Bölgede ülkemizin en önemli projesi kabul edilen GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) yürütülmektedir. GAP dünyada bugüne kadar denenmiş bölgesel kalkınma projelerinin en iddialarından biridir. GAP öncelikle sulama ve hidroelektrik üretimine yönelik 13 büyük projenin toplamından oluşmaktadır. Bu proje temel sulama ve elektrik enerjisi projelerine ek olarak sanayi, ulaşım ve sosyal sektörler dahil tüm ilgili sektörleri kapsamaktadır. Coğrafi olarak Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illerini kapsayan proje sahası çerçevesinde nüfusumuzun % 8.5'u yaşamaktadır.

GAP ile Gayrisafi Bölge Hasılası 2005 yılında 3.4 misli artacaktır (1988 yılına göre) Sektörel bazı da ise Endüstride 5.5, İnşaatda 3.5, Hizmetlerde 3.9, Tarımda 2 misli artış olacaktır (GRAFİK-9 A).

GAP tamamlandığında sulamaya açılacak alan 1989 yılı sonu itibariyle mevcut kamu halk sulamalarının % 43.2 si seviyesindedir. (GRAFİK-9 B) sulama ile arazi kullanım verimi 100 den 134'e çıkacaktır.

GAP dışı kapsamındaki elektrik santralleri kapasitesi GAP dışı elektrik üretiminin % 61.3'nü oluşturmaktadır.

Yatırım/Vergi Oranı

Bölgeye götürülen yatırımlarla, tahsil edilen vergiler arasında bir karşılaştırma yapıldığı zaman, bölge illerinin diğer illere göre daha avantajlı olduğu gözetlenmektedir (TABLO-10) (GRAFİK-10).

Yatırım/Vergi oranı, 1983'de Türkiye genelinde % 31.9 iken, bu il-

ler arasında en düşük yatırım/vergi oranı % 61 ile Bitlis ilinde olmuştur. Diğer bir deyimle, ülke genelinde tahsil edilen her 100 TL. vergiye karşılık, 31.9 TL. si yatırım yapılmışken, Bitlis'te 61 TL.'lik yatırım yapılmıştır.

1983 yılında yapılan yatırımlar tahsil edilen vergilerin Ağrı'da 4.27, Diyarbakır'da 3.03, Hakkari'de 2.2, Siirtte 2.08, Şanlıurfa'da 2.04, Muş'da 1.84, Mardin'de 1.12, Van'da 1.00 katlarında olmuştur.

1987 yılında ise yatırım/vergi oranı Türkiye genelinde 45.9 seviyesindedir. Bölge illerinde Adıyaman'da ise bu oran en düşük olup 90.8'dir.

Aynı yıl verilerine göre yatırımlar, vergi tahsilatına göre, Şanlıurfa'da 13.86, Hakkari'de 7.85, Bingöl'de 4.90, Diyarbakır'da 3.17, Van'da 3.07, Ağrı'da 2.99, Kars'da 2.61, Siirtte 2.57, Tunceli'de 2.40, Muş'da 2.08, Bitlis'de 1.70, Mardin'de 1.18 ve Elazığ'da 0.91 misli gerçekleşmiştir.

Bu da gösteriyor ki bölge illerinde tahsil edilen vergilerin 1-13 katı arasında kadar bir meblağ, kamu yatırımı olarak bölgeye geri dönmektedir.

Diğer Altyapı Hizmetleri

Bölge illerindeki, gerek şehir, gerekse kırsal yerleşim birimlerinde, altyapı yetersizlikleri büyük ölçüde giderilmeye çalışılmıştır. Özellikle kırsal yerleşim birimlerinin alt yapısında da, önemli gelişmeler sağlanmıştır. Niteki, Türkiye genelinde köy elektrifikasyonu oranı 1984 yılında % 73 iken, bölge illerinde % 51 dolayında olmuştur. 1988 yılında ise bu oran, Türkiye genelinde % 99'a çıkmış bölge illerinde de aynı oran gerçekleşmiştir.

Telefon hizmetlerinde de, gelişmeler gözlenmektedir. 1984'de Türkiye genelinde köylerin % 33.6 sına bölge illeri ve Türkiye telefon hizmetleri götürülmüş iken 1889'da bölge illeri ve Türkiye illerinde bu oran % 100 olmuştur

Aynı yörede, asfalt, stabilize ve tesviye yolu olan köylerin toplam köy sayısına oranı ise, 1989 yılı itibariyle % 99'u aşmış bulunmaktadır. Bununla beraber yol yapımı standartlarının düşük olduğu bilin-

mektedir.

Köy içme suları konusundaki gelişmeler, ülkenin diğer yöreleri ile paralellik arz etmektedir. 1988 yılı sonu itibarıyla, bu bölgedeki yerleşme merkezlerinin % 55'i, yeterli ve sağlıklı bir içme suyuna kavuşabilmiştir.

Teşvik Uygulamaları

Az gelişmiş bölgelerin gelişmesini hızlandırmak amacıyla, devlete götürülecek yatırımların yanında, özel kesimin yatırım yapması için ayrıcalıklı teşvik tedbirlerine başvurulmaktadır. Kalkınmada öncelikli yörelerde özendirme tedbirlerinin ayrıcalıklı olarak uygulanması özellikle 1990'lı yıllarda önemli ölçüde artış göstermiştir. Bölge için uygulanmakta olan teşvik tedbirleri aşağıda sıralanmıştır.

Yatırım İndirimi: Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerine tanınan bir vergi istisnasıdır. 1. Derecede kalkınmada öncelikli yörelerde (K.Ö.Y) bu oran: 100, 2. Derece K.Ö.Y'lerde % 60'dır.

Kaynak Kullanım Destekleme Primi (KKDP): Harcanan öz kaynak üzerinden ve yatırımın yapılacağı yere dikkat alınarak belirlenen oranlarda uygulanır. Yatırımcılara 1. derece K.Ö.Y.'lerde % 50, 2. Derece K.Ö.Y.'lerde % 40 oranında KKDP verilmektedir.

Yatırım Teşvik Belgesi: Verilmesinde sabit yatırım tutarı 1990 yılı için K.Ö.Y. lerde 250 milyon TL. den yukarı olması şartı aranmaktadır. Bu sınır diğer yörelerde 5 milyar TL. olarak uygulanmaktadır.

Öz Kaynak Oranı: Yatırım finansa edilmesinde K.Ö.Y.'de özkaynak oranı % 40'a kadar inebilmektedir. Diğer yörelerde ise bu oran % 50, % 60 seviyesindedir.

Vergi Resim ve Harç İstisnası: K.Ö.Y.'de yıllık üretimin % 5'ini 5 yıl süreyle ihraç etmek kaydıyla sözkonusu istisnadan yararlanmaktadır.

Bina - İnşaat Harç İstisnası: K.Ö.Y.'de yapılacak yatırımlar için arazi, arsa tedirginlik ile ilgili işletmelere çeşitli vergi, resmi harç muafiyeti tanınmaktadır.

Kamu Ortaklığı Fonu: Fonun en az % 10'u K.Ö.Y.'de istihdam artırma ve kamu kuruluşlarına en az % 10 sermayesine katıldığı ya-

tırlara tahsis edilmektedir.

Ücretlerde Özel İndirim Nisbeti: Bu yörede çalışanların ücretlerinde vergi dilimlerinde özel indirim nisbetleri verilen yüksek oranlardadır.

Bu teşvik tedbirleri çerçevesinde verilen yatırım teşvik belgesi sayısında son yıllarda önemli gelişmeler olmuştur.

1984 yılında bu bölgelerde teşvik belgesi almış yatırımların tutarı yaklaşık 33 milyar TL. iken 1988 yılında bu miktar yaklaşık 540 milyar TL. olmuştur.

Haziran 1989 itibariyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde teşvik belgeli yatırımların toplam tutarı 1.8 Trilyon TL. olmuştur. dağılımına ilişkin GRAFİK 11 incelendiğinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun paylarında giderek iyileşmeler olduğu hatta 1990 yılı itibariyle Marmara Bölgesinin bu bölgenin gerisinde kaldığı görülmektedir.

Teşvik sistemi ile yatırımcıya sağlanan en önemli destek Kaynak kullanma Destekleme Piri (KKDP) ödemelidir. (Grafik 12) Bu çerçevede Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinin bu ödemelerden aldığı pay 1987 ve 1988 de düşmüş olmakla birlikte günümüzde artmakta olup 1990 yılının ilk altı ayında % 19.7 oranına ulaşmış bulunmaktadır.

SONUÇ VE TEKLİFLER

Bölgenin kalkındırılması için alınan tedbirlerin özelliği: Öncelikle devletin ekonomik ve sosyal alt yapı noksanlıklarını gidermesi ve sanayi tesislerini kurması şeklinde olmuştur. Daha sonraları ise, doğrudan devletin desteği yanında, devletin dışındaki kesimlerin daha aktif rol almaları sağlanmıştır.

Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak üzere, bu bölgeler, Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) şeklinde, ayrı olarak ele alınmış ve buralara yapılacak yatırımlar için bir kısım ayrıcalıklı teşvikler uygulanmıştır.

Yapılan yardım ve teşviklere rağmen, sözkonusu illerde, genel olarak, ekonomik ve sosyal faktörler, topoğrafik yapı ve iklim şartlarının

olumsuzluğu gelişmeyi engelleyici bir husus olmaktadır. Bölgede, geleneksel tarım yapısı hakim olduğundan, verimlilik düşük, dolayısıyla, elde edilen gelirler yetersiz kalmıştır.

Doğu ve Güneydoğu illerinde, yerleşim yerlerinin dağınık ve nüfusun seyrek olması sebebiyle, devlet tarafından getirilen hizmetlerin maliyetleri yüksek, verimlilikleri düşük olmaktadır.

Söz konusu illerde, sanayileşmenin gelişmediği, devlet öncülüğünde kurulan tesislerin, verimli çalışmadığı ve özel sektörde, teşviklere rağmen, yatırım yapmada çekimser davrandığı gözlenmektedir. Bu illerde, KİT'lere ve özel sektöre ait, imalat sanayii yatırımlarından birçoğu düşük kapasitelerde çalışmakta veya faaliyetlerini durdurmuş bulunmaktadır. Bir kısım yatırımlarda yarım kalmış durumdadır. Yapılan tesbitlere göre, çalışma kapsamına alınan illerdeki KİT'lere ait 42 tesis, çok düşük kapasite ile çalışmaktadır. Aynı şekilde, çok ortaklı şirket ve özel kişilere ait tesislerden, yaklaşık 35'i problemlidir.

Uygulanan ekonomik politikalara ve teşvik tedbirlerine rağmen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin az gelişmişlik durumu devam etmektedir. Bunun için gelişmişlik farklarının giderilmesi ve bölgenin kalkındırılmasını hızlandırmak amacıyla yeni ve etkili tedbirlere ihtiyaç vardır. Bu cümleden olarak şu tedbirler sıralanabilir.

* Yöre devlet öncülüğünde kalifiye personelin, sermayenin akışının ve fazla sayıda istihdamın sağlanacağı büyük ölçekli sanayi tesisleri kurulmalıdır.

* Yöredeki tesislerin, finansman darboğazına çözüm getirmek amacıyla, bir Kalkınma Fonu kurulmaktadır.

* Söz konusu illerdeki yatırımlara, yardımcı olmak amacıyla, konu seçimi, proje hazırlama, mevzuat ve işletme safhalarında yardımcı olacak, eğitim ve danışmanlık merkezleri kurulmaktadır.

* Mevcut teşvik sistemi sektörel bazda seçici olacak şekilde, yeniden gözden geçirilmelidir.

* Yörede Organize Sanayi, ve Küçük Sanayi Siteleri yapımına hız verilmelidir.

* Bölgenin kalkındırılması için, GAP, Muş-Bingöl Kırsal Kalkınma projesi gibi, özel projeler geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmalıdır,

* Sanayi bölgede belirli cazibe merkezlerinde temerküz etirilmeli-

dir.

* Sanayi yatırımlarında, konu ve ölçek seçiminde, diğer bölgelerin ihtiyaçları ve ihracat imkanları gözönünde bulundurulmalıdır.

* Getirilen tedbirlerde, sınır illerine, özel bir önem vermelidir.

Bu bölge ile diğer bölgeler arasında, insan gücü ve sermaye akışı sağlanmalıdır. Bölge halkına diğer bölgelerde istihdam ve gelir sağlanırken, diğer bölgelerden de bu yöreye insangücü ve yatırım kaydırılmalıdır. Bu amacı sağlayacak yönde ekonomik, sosyal ve siyasi politikalar bir bütünlük içinde yürütölmektedir.

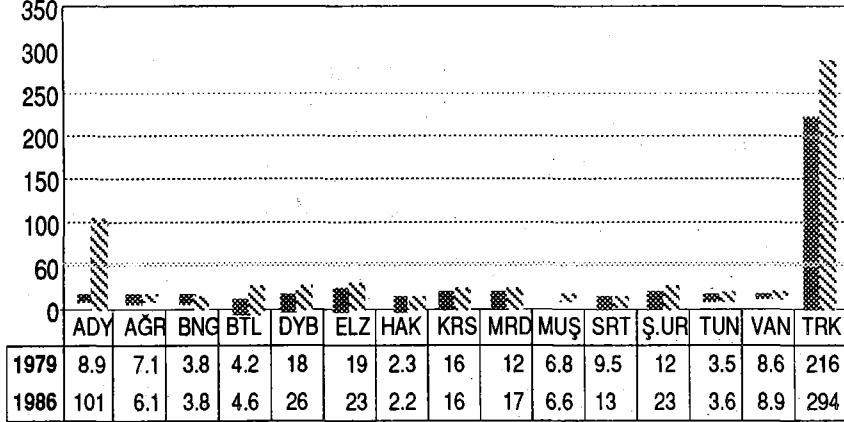
Çalışma çerçevesinde, bölgenin gelişmişlik seviyesi ile terör olayları arasında doğrudan bir bağlantı görülmemektedir. Aksine, devletin, son yıllarda bölgeye yapmış olduğu GAP gibi yatırımlar ve teşvik uygulamalarına rağmen, terör faaliyetlerinde azalma olmamıştır. Bölgede GSYİH'nın nisbi olarak arttığı Diyarbakır, Elazığ, Mardin, Siirt gibi illerde, terör olaylarının giderek artış gösterdiği müşahade edilmektedir.

Terör ve bölücölük faaliyetlerinin ortaya çıkmasında Türkiye'nin güçlendirilmesinden endişe duyan Suriye, Irak ve İran gibi komşu ölkelerin, yörede tampon bir bölge yaratma isteğini daha etkili olduğu düşünölmektedir. Bu ölkelerin faaliyetlerinin etkisini azaltmak için, Türkiye'nin de karşı tedbir olarak, 6 ölkede yaşayan etnik gruplar üzerinde benzer faaliyetlere girişmesi ve bu konuda kaynak ayırması gerektiğine inanılmaktadır.

GRAFİK 2

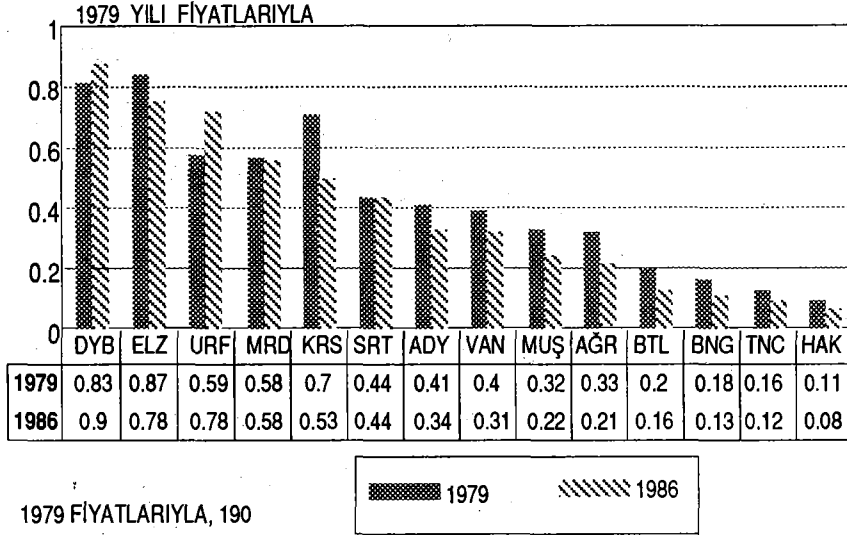
İLLER İTİBARIYLA GSYH'NİN DAĞILIMI

1979 FİYATLARIYA (MİLYAR TL)

GRAFİK 3

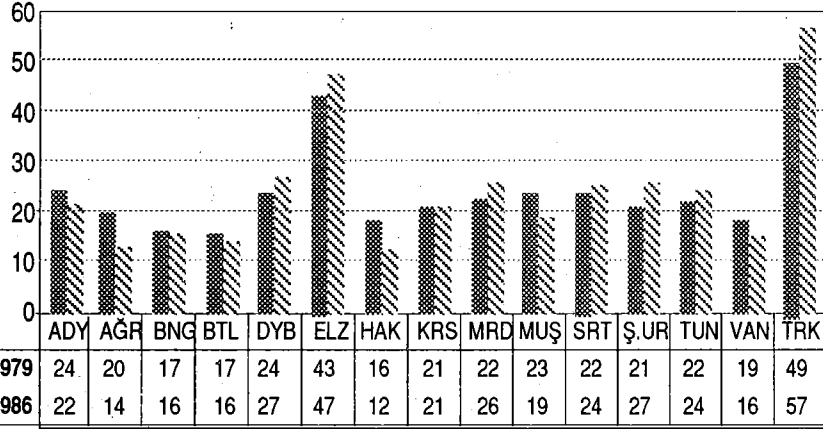
İLLERE GÖRE GSYİH'NİN DAĞILIMI (%)

GRAFİK 4

KISA BASINA GSYİH'NİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

1979 FİYATLARIYA (1000 TL.)

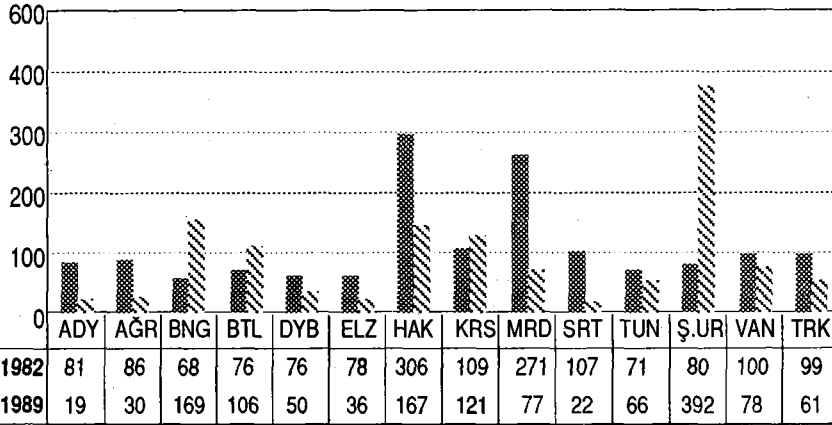

1979

1986

GRAFİK 8

KAMU YATIRIMLARININ İLLERE GÖRE DAĞILIMI ENDEKSİ (1981-100)

KAYNAK: DPT

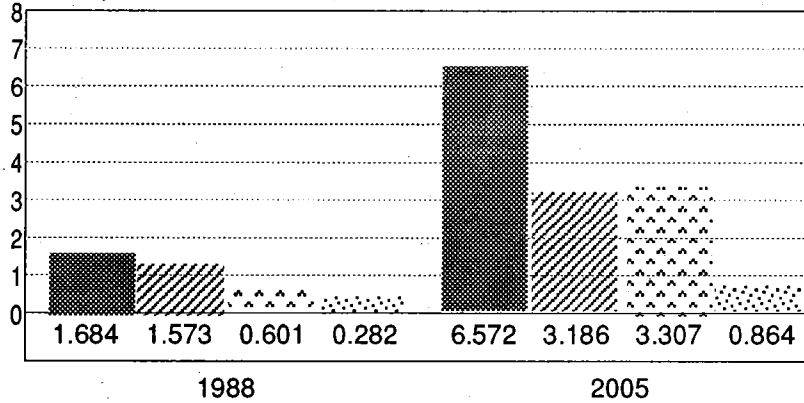
■ 1982

▨ 1989

GRAFİK 9-A

GAP'TA GSBH'NİN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIM

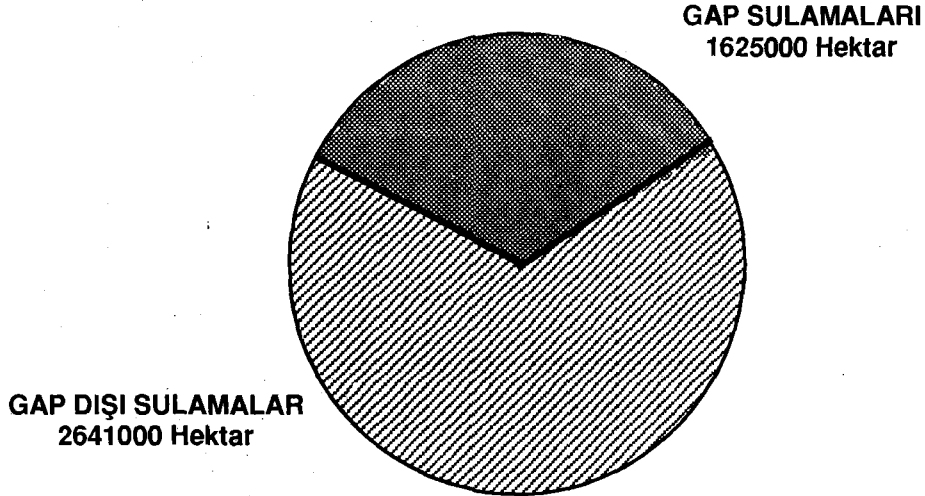
1988 Fiyatları

HİZMETLER
 TARIM
 ENDÜSTRİ
 İNŞAAT

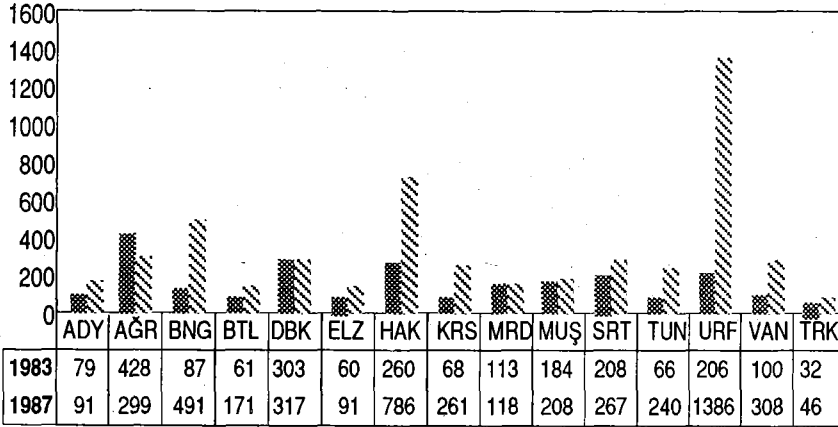
GRAFİK 9-B

**GAP KAPSAMINDAKİ SULAMA ALANLARININ
MEVCUT KAMU SULAMALARI İLE MUKAYYESESİ**

GRAFİK 10

İLLER İTİBARIYLA KAMU YATIRIMLARININ GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİNE ORANI

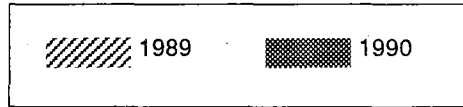
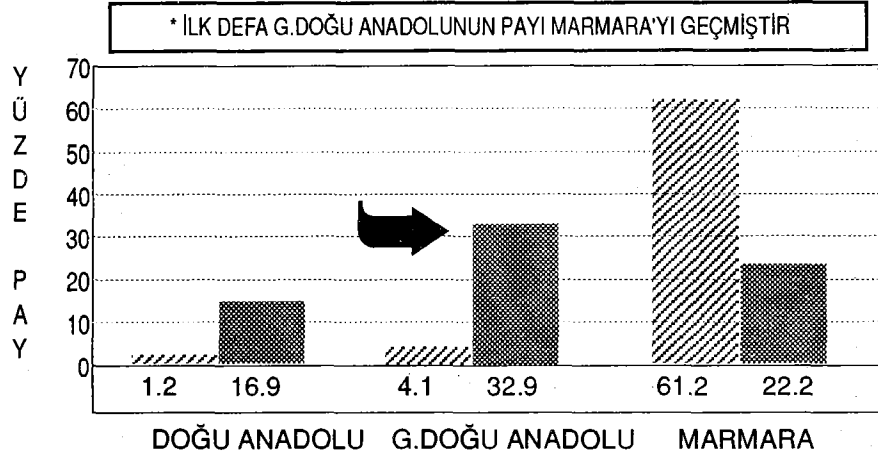
1963 FİYATLARIYLA, 180

■ 1983

▨ 1987

GRAFİK 11

1989-1990 HAZİRAN AYLARINDA TEŞVİK EDİLEN YATIRIMLARIN BÖLGESEL DAĞILIMI

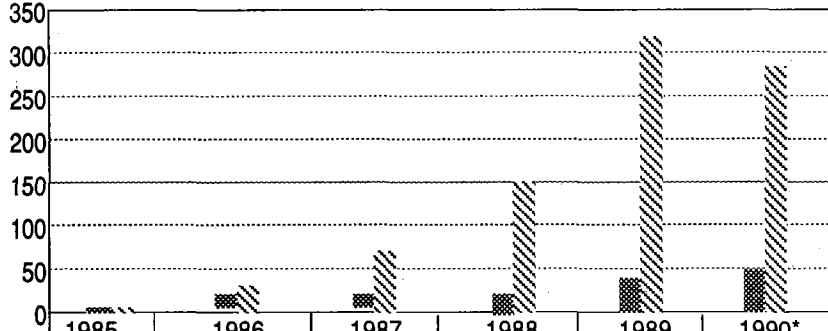

* TOPLAM YATIRIM TUTARI İTİBARIYLA

GRAFİK 12

K.K.D.P ÖDEMELERİ 18 İL VE TÜRKİYE GENELİ

MİLYAR TL

	1985	1986	1987	1988	1989	1990*
18 İL	1.012	5.818	13.609	15.655	38.633	57.265
GENEL	2.369	20.111	79.969	160.818	326.696	290.117
% PAY	42.7	28.9	17	9.7	11.8	19.7

* HAZİRAN SONU

■ 18 İL

▨ GENEL

TABLO:1 Nüfusun İller İtibariyle Dağılımı

(Bin Kişi)

İller	Yıllar		Yıllık Ortalama Artış	1985	Yıllık Ortalama Artış	1990	Yıllık Ortalama Artış
	1975	1980					
ADİYAMAN	347	368	1.17	431	3.22	491	2.65
AĞRI	330	368	2.19	421	2.73	472	2.32
BİNGÖL	211	229	1.64	242	1.10	257	1.26
BİTLİS	218	258	3.39	301	3.13	342	2.59
DİYARBAKIR	651	778	3.63	935	3.73	1083	2.99
ELAZIĞ	418	441	1.07	484	1.88	528	1.76
HAKKARİ	126	155	4.29	183	3.28	209	2.68
KARS	707	700	-0.20	722	0.63	758	0.95
MARDİN	520	565	1.68	652	2.91	736	2.44
MUŞ	267	302	2.51	339	2.34	376	2.07
SİİRT	382	445	3.15	525	3.33	600	2.72
ŞURFA	597	603	0.18	795	5.69	982	4.32
TUNCELİ	165	158	-0.82	152	-0.78	152	0.06
VAN	386	469	-3.94	547	3.15	622	2.60
İller / Türkiye	0.13	0.13	-	0.13	-	0.13	-
TÜRKİYE	40348	44737	2.09	50664	2.52	56570	2.23

Kaynak:DPT

TABLO:2		İller İtibariyle GSYİH'nın Dağılımı							(1979 fiyatıyla, Milyon TL).
İller	Yıllar	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Adıyaman		8926.0	8113.6	7133.2	8182.7	7558.7	8397.2	9330.9	9990.7
Ağrı		7128.0	5307.6	5711.1	6052.0	6718.2	5653.3	5766.5	6120.3
Bingöl		3807.6	3563.8	3696.4	4301.9	4134.5	3163.5	3554.7	3819.8
Bitlis		4230.2	4034.1	4170.4	4159.5	4346.2	3882.2	4394.1	4583.9
Diyarbakır		17921.7	18804.5	19485.2	19323.0	21693.6	23123.4	25104.6	26504.6
Elazığ		18819.8	19175.1	18882.4	21196.4	18564.3	20390.3	22072.8	22971.0
Hakkari		2337.2	2392.6	2371.0	2603.0	2454.1	1960.1	2193.4	2283.9
Kars		15114.5	11298.8	12869.2	12700.1	13867.7	13548.7	14678.4	15429.0
Mardin		12470.6	12497.5	13378.4	14416.0	13051.6	12837.3	15653.1	16887.7
Muş		6799.8	5543.1	5734.3	6075.0	6.13.6	5494.2	6140.0	6605.7
Siirt		9484.1	10806.9	15058.8	9829.4	11799.7	8975.5	12099.5	13034.6
Ş Urfa		12462.2	13036.5	17462.7	18067.7	17971.4	20262.2	22705.5	22807.9
Tunceli		3545.4	3163.2	3215.1	3297.9	3331.9	3077.3	3491.4	3620.6
Van		8522.9	8001.2	8295.7	8479.3	8652.6	8164.1	8427.8	8957.0
Türkiye		2155767.6	2135107	22230050.4	2345031.1	2437113.6	2578497.6	2714793.6	
Kaynak: İSO, Türkiye GSYİH'nın iller itibariyle dağılımı (1979-1986)									

TABLO:3 İllere Göre GSYİH'nın Yüzde Dağılımı (*) (1979 Yılı fiyatlarıyla)

İller \ Yıllar	1979	1983	1986
Diyarbakır	0.83	0.89	0.90
Elazığ	0.87	0.76	0.78
Ş.Urfa	0.58	0.74	0.78
Mardin	0.58	0.54	0.58
Kars	0.70	0.57	0.53
Siirt	0.44	0.48	0.44
Adıyaman	0.41	0.31	0.34
Van	0.40	0.36	0.31
Muş	0.32	0.25	0.22
Ağrı	0.33	0.28	0.21
Bitlis	0.20	0.18	0.16
Bingöl	0.18	0.17	0.13
Tunceli	0.16	0.14	0.12
Hakkari	0.11	0.10	0.08
Türkiye	100.00	100.00	100.00

Kaynak: İSO a.g.ç.
(*) 1986 yılı yüzde paylarına göre sıralanmıştır.

TABLO:4		Kişi Başına GSYİH'nın İllere Göre Dağılımı						1979 Yılı fiyatlarıyla, TL.	
İller \ Yıllar	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	
Adıyama	24565	22072	18800	20893	18697	20123	21663	22597	
Ağrı	19794	14422	15106	15582	16837	13791	13693	14203	
Bingöl	16922	15583	15987	18403	17495	13241	14716	15618	
Bitlis	16958	15642	15680	15164	15365	13308	14606	14853	
Diyarbakır	23866	24166	24140	23078	24978	25667	26864	27540	
Elazığ	43152	43500	42047	46332	39831	42944	45632	46667	
Hakkari	15678	15390	14768	15698	14331	11083	12009	12178	
Kars	21541	16136	18266	17912	19437	18872	20318	21156	
Mardin	22445	22121	23011	24094	21197	20260	24005	25282	
Muş	23049	18330	18529	19181	18552	16562	18086	19064	
Siiirt	21960	24259	32714	20666	24009	17674	23058	24182	
Ş. Urfa	20714	21629	27411	26833	25252	26937	28559	27501	
Tunceli	22260	20024	20512	21206	21593	20100	22984	23820	
Van	18903	17073	17161	10006	16823	15389	15401	15954	
Türkiye	49193	47726	48623	49873	50558	52176	53584	56694	
Kaynak: İSO. age									

TABLO:5 İllere Göre Nüfus ve GSYİH Karşılaştırması (*) (1979 Yılı fiyatlarıyla)

Türkiye Sıralaması	1979-86 Yıllık Ort. Değişim Yüzdeleri		
	Nüfus	GSYİH	Kişi Başına GSYİH
1 Ş.Urfa	5.10	9.02	4.13
5 Diyarbakır	3.41	5.75	2.07
8 Siirt	3.07	4.65	1.39
9 Hakkari	3.02	-0.33	-3.55
11 Adıyaman	2.97	1.62	-1.19
13 Van	2.91	0.71	-2.39
14 Bitlis	2.90	1.15	-1.88
17 Mardin	2.71	4.43	1.71
19 Ağrı	2.56	-2.15	-4.63
TÜRKİYE	2.40	4.51	2.05
2 Muş	2.22	-0.41	-2.68
12 Elazığ	1.83	2.89	1.13
32 Bingöl	1.17	0.05	-1.14
39 Kars	0.77	0.29	-0.26
46 Tunceli	-0.42	0.30	0.97

Kaynak: D.P.T

(*) 1979-86 yıllık ortalama nüfus değişimine göre sıralanmıştır

TABLO:6		Kamu Yatırımlarının İllere Göre Dağılım Nisbeti (1)								(1989 Yılı fiyatlarıyla, TL.)
İller \ Yıllar	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	
Adıyaman	0.5	0.4	0.2	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	
Ağrı	0.5	0.5	0.8	0.6	0.3	0.2	0.3	0.3	0.3	
Bingöl	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.3	0.3	0.3	0.3	
Bitlis	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	
Diyarbakır	2.5	1.9	3.8	3.5	4.4	3.6	2.2	1.2	2.1	
Elazığ	1.1	0.9	0.8	0.7	0.6	0.6	0.5	0.8	0.6	
Hakkari	0.2	0.5	0.1	0.1	0.2	0.2	0.3	0.3	0.4	
Kars	0.3	0.4	0.4	0.4	0.4	0.5	0.6	0.7	0.7	
Mardin	0.4	1.2	0.6	0.8	0.7	0.9	0.5	0.6	0.5	
Muş	0.7	0.6	0.4	0.1	0.2	0.3	0.2	0.2	0.1	
Siirt	1.7	1.8	1.8	0.9	0.6	0.5	0.6	0.9	0.6	
Tunceli	0.1	0.1	0.1	0.1	0.3	0.2	0.1	0.1	0.2	
Ş.Urfa	1.5	1.3	1.4	3.4	4.0	6.7	5.4	5.2	9.9	
Van	0.5	0.5	0.6	0.6	0.8	1.0	0.9	0.9	0.7	
İller Toplamı	10.2	10.3	11.2	11.7	13.1	15.4	12.3	11.9	16.8	
Türkiye	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
Kaynak: DPT										
(1)Yıllık yatırım Programlarında proje bazında yer alan yatırımları kapsamaktadır. İllerin muhtelif iller kapsamındaki yatırım payları hariçtir. Mahalli idarelerin yatırım programlarında yer alan yatırımları ve fon yardımları dahildir.										

TABLO:7		Kamu Yatırımlarının İllere Göre Dağılımı (1)							(1989 Fiyatlarıyla, milyon TL)
İller	Yıllar	1981	1983	1984	1986	1987	1988	1989	
Adıyaman		64918	18548	34119	33057	20793	14467	12504	
Ağrı		68771	72461	63430	28932	38112	23263	20788	
Bingöl		16064	10081	13165	36951	34080	21156	25492	
Bitlis		14678	12729	6805	27029	19045	18617	15638	
Diyarbakır		319451	341912	374125	483208	257531	98481	159779	
Elazığ		138953	70279	76670	80173	59085	64726	49465	
Hakkari		19451	12235	11016	26404	35563	24932	32457	
Kars		42648	31932	39334	61950	71557	60031	51427	
Mardin		53220	56866	87772	124343	63080	46426	41234	
Siirt		213549	157754	93896	66641	72036	75240	47785	
Tunceli		18168	7434	13515	25190	15999	10162	12001	
Ş.Urfa		193585	123654	364793	901332	636852	430464	758648	
Van		66487	51207	65389	138658	103316	78683	52166	
İller Toplamı		1229844	967092	1244029	2033868	1427049	966648	1279384	
Kaynak:DPT									
(1)Yıllık Yatırım Programlarında proje bazında yer alan yatırımları kapsamaktadır. Muhtelif iller kapsamındaki yatırım payları hariçtir. Mahalli idarelerin yatırım programında yer alan yatırımları ve fon yatırımları dahildir.									

TABLO:8 Kamu Yatırımlarının İllere Göre Dağılım Endeksi (1981=100) (1989 Yılı fiyatlarıyla, TL.)

İller	Yıllar								
	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Adıyaman	100.0	80.6	28.6	52.6	47.0	51.0	32.1	22.3	19.3
Ağrı	100.0	85.0	105.4	92.2	57.3	42.1	55.4	33.8	30.2
Bingöl	100.0	58.3	62.8	82.0	142.6	230.0	212.2	131.7	158.7
Bitlis	100.0	74.8	86.7	46.4	148.4	184.1	129.8	126.8	106.5
Diyarbakır	100.0	74.8	107.0	117.1	181.4	151.3	80.6	30.8	50.0
Elazığ	100.0	78.1	50.6	55.2	59.8	57.7	42.5	46.6	35.6
Hakkari	100.0	306.0	62.9	56.6	144.1	135.7	182.8	128.2	166.9
Kars	100.0	109.4	74.9	92.2	127.5	145.3	167.8	140.8	120.6
Mardin	100.0	270.7	106.9	164.9	183.9	233.6	118.5	87.2	77.5
Siirt	100.0	107.0	73.9	44.0	34.3	31.2	33.7	35.2	22.4
Tunceli	100.0	70.7	40.9	74.4	190.4	138.7	88.1	55.9	66.1
Ş.Urfa	100.0	79.8	63.9	188.4	272.6	465.6	329.0	222.4	391.5
Van	100.0	99.8	77.0	98.3	154.2	208.5	155.4	118.3	78.5
Türkiye	100.0	98.6	70.9	84.4	106.1	106.6	94.0	66.6	61.0

Kaynak: DPT

(1) Yıllık Yatırım Programlarında proje bazında yer alan yatırımları kapsamaktadır. İllerin muhtelif iller kapsamındaki payları dahil değildir. Mahalli idarelerin yatırım programında yer alan yatırımları ve fon yatırımları dahil değildir

İller İtibariyle Yatırımların Genel Bütçe Vergi Gelirlerine (1 Oranı)**TABLO:10** (Kamu Yatırımı / Vergi Tahsilatı Oran (%) (Cari Fiyatlarla)

İller	1983(2)	1984	1985	1986	1987
Adıyaman	79.0	155.1	156.5	145.4	90.8
Ağrı	427.6	346.4	305.3	235.1	299.4
Bingöl	87.0	154.7	338.5	509.1	490.6
Bitlis	61.0	43.6	192.9	223.8	170.8
Diyarbakır	303.2	409.5	579.3	476.4	317.0
Elazığ	60.2	95.1	122.6	109.1	91.1
Hakkari	250.3	188.0	696.3	615.4	785.4
Kars	68.1	115.0	198.3	214.7	261.3
Mardin	112.9	233.2	217.8	229.4	118.0
Muş	184.1	121.9	275.4	353.9	208.2
Siirt	208.3	153.0	232.1	227.1	257.0
Tunceli	55.7	145.1	484.3	344.3	240.1
Ş.Urfa	204.6	778.8	1260.5	2078.2	1386.4
Van	100.1	177.9	342.0	406.0	307.9
Türkiye	31.9	47.5	52.7	52.9	45.9

Kaynak: Kamu Yatırımları için DPT, vergiler için Maliye ve Gümrük Bakanlığı

(1) Kamu Yatırımları Yatırım Programlarında proje bazında yer alan yatırımları kapsamaktadır. Mahalli idarelerin yatırım programlarını yer alan yatırımları ve fon yatırımları dahil değildir.

(2) 1983 Yılı Kalkınmada öncelikli illerin yerel Bütçe vergi gelirlerine askeri mülki ve günlük saymadık rakamlar dahil

SOSYAL DURUM

Ortadoğu'da, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması için sürdürülen emperyalist politikalarından, günümüzün siyasî olaylarını ayırmak mümkün değildir. Ortadoğuda, sun'i "halklar" yaratmak ve onlara hakim olmak çalışmaları devam etmektedir. Ancak yaratılmak istenen halkların kuvvetli bir milliyetçiliğe sahip olmaları için gereken de yapılmaktadır.

Günümüzde Türkiye ve emperyalist politikaların iki temel aracı vardır: Bunlar "etnik bölücülük" ve "mezhep çalışmaları"dır. 1989 sonlarında, doğu blokundaki değişmeler ve bloklaşmanın çözülme eğilimleri, iki Almanya'nın birleşme gayretleri ve benzeri beklenmedik birçok olay hesaba katılırsa, 21. yüzyılda Türk dünyası, dünya siyasi konjüktüründe gündemden düşmeyeceğe benzemektedir. 21. Asrın Türk asrı olacağı iddiaları bulunmaktadır. Bu ihtimale karşı Osmanlıya uygulanan "Şark meselesi" Cumhuriyet Türkiyesine karşı da sürdürülmektedir. Hedef Türkleri Akdenizden ve Anadolu'dan çıkarmak veya buralarda değişik meseleler yaratarak meşgul etmektir.

Bu bakımdan, dış dünya ile ülkemiz arasında kültürel ve ekonomik ilişkilerin ve imkânların yaratılması, GAP'ın doğuracağı müsbet gelişmeler karşısında Türkiye'nin sanayileşme yolunda önemli mesafeler alarak yaşadığı bölgedeki durumunu güçlendirici dış münasebetler ağının tesisi yerine, Türkiye'nin barışçı hedeflerinin millî sınırlar içinde hapsedmek, içerde uğraştırıp bölücü etnik meseleler yaratmak ve onları körüklemek dikkat çeker hale gelmiştir. İnsan hakları istismarı ile içeride ve dışarda bazı çevreler açıkça azınlık ırkçılığı yapmaktadırlar.

Farklı siyasî ve ekonomik sisteme sahip ve farklı gelişme düzeyinde bulunan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bazı bölgeler arasında sosyal ve ekonomik dengesizlikler görülmektedir. Bu bölge ve yöreler sanayi toplumu haline gelmiş bir ülkenin az gelişmiş yöreleri değil; kalkınma gayretleri içinde olan bir ülkenin az gelişmiş yöreleridir. Bu bakımdan, Güney Doğu Anadolu'da görülen huzursuzluklar ve terör bölge seviyesindeki dengesizliğe bağlanamaz. Çünkü günümüzde terör örgütleri tarafından sürdürülen Marksist-Leninist kaynaklı teşhis hareketleri, dengesizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla yapılmakta ve

böyle bir iddia da taşımamaktadır. Bilakis dengesizliklerin artması, yöreye götürülen kamu hizmetlerinin engellenmesi, saboté edilmesi esasa alınmıştır. Nitekim bazı okulların yakılması, hizmet araçlarının tahrip edilmesi bunun tipik örnekleridir. Ancak, dengesizliklerin istis-mar edildiği de bir gerçektir.

Bu girişten sonra Türkiye'nin doğusunda faaliyet gösteren gruplar ve onların bazı dış çevrelerce desteklenen iddiaları konusunda birtakım gerçekleri ortaya koymaya çalışalım: Bölücü terör örgütlerinin ve tarihî bilgiden yoksun veya maksatlı dış kaynaklı bilim çevrelerinin iddialarının başında bazı doğulu vatandaşlarımızın ayrı bir ırka mensup oldukları görüşü gelmektedir. Biz sosyolojik açıdan etnik olma hususiyetini dört ana grupta inceleyebiliriz:

1. Dil
2. Din
3. Soy
4. Milliyet

1. Dilde Etnik Oluşum

Milletleşmede dilin önemli bir rolü bulunmaktadır. Dil sosyolojik bakımdan kültürün taşıyıcısıdır. Dildeki gelişme, kültürdeki gelişme de dildeki gelişme üzerinde etkili olabilir. Millî birlik ve millî kültür kavramları aynı şekilde ortak bir dilin konuşulması gerektiği şekilde bir anlayışı da beraberinde getirir. Diller millî oldukları kadar coğrafi özellikler de taşırlar. Diller, milletlerin kültürel temas sonunda karşılıklı alışverişe sahne olurlar. Dilin bir kavimi belirleyen yegane faktör olmadığı bir gerçektir. Her milliyet farkı az çok bir lisan farkına tekabül etse bile, her lisan farklı mutlaka bir milliyet farkını gerektirmektedir. Meselâ, ABD'de 47 farklı milliyete tekabül eden lehçenin varlığı sözkonusu olmasına rağmen, bir ABD milletinden bahsedilir hale gelmiştir. Şu halde milletleşme sürecinde mahallî ağızlara öncelik verilmez.

Mahallî ağızlar ve alt kültürler millî kültürün zenginliğidir; Ancak bunları hakim kültürle eşdeğer düşünmek mantıkî ve ilmî değildir.

Türkiye millî bir devlettir; her millî devlet gibi yüzyıllardan beri sosyal miras olarak gelen millî bir dilinin bulunması da en tabii sosyal bir gerektir. Nitekim Sovyetler'de ihtilal sonrası Türk toplulukları üzerinde, dilde yozlaşma, bozma uygulanmış ve buna dayalı olarak sun'i bir milliyetler yaratılmak istenmiştir. Kazak, Kırgız, Azeri, Özbek ve diğerlerinin durumunu buna örnek gösterebiliriz. Bu örnek ABD örneğinin ters işleyen bir tezahürüdür.

18. Yüzyılda Fransızca Fransa çapında yaygın değildi. Brötanca, Baskça, Okşitanca gibi diller konuşuluyordu. Korsika'da İtalyanca, Alsace Lorraine'de Almanca hakimdi. Buna karşılık 1789 Fransız ihtilalini takiben Fransa'da Greguar tarafından yayınlanan bir kanunla mahalî ağızların ortadan kaldırılması ve Fransızca'nın genel kullanımı sağlanmıştır. Eğitimi ihtilalden sonra laikleştiren Başbakan Jules Ferry de "tek imla" siyasetini getirmiştir. Bu durum Fransa dışında diğer Avrupa ülkelerinde -mesela İngiltere- benzer gelişmeler göstermiştir. Bu ülkelerde ve yukarıda adı geçen yörelerde acaba eğitim öğretim dili İtalyanca veya Almanca mıdır? Bu dillerle verilen dilekçeler kabul edilebiliyor mu? Üçüncü Napolyon İtalyadaki krallardan biri olan Piemonte kralına yardım etmesi karşılığında Nice ve Cannes şehirlerini almıştı. Bu şehirlerde hep İtalyan'lar vardı. Acaba bugün buralarda İtalyanca ne ölçüde konuşulabiliyordu. Irak'dan kimyevi silahların tehdidi altında Türkiye'ye sığınan yaklaşık 60.000 Peşmergeye herşeyden önce hayat hakkı tanıyan Türkiye; ne gariptir ki sığınmalara ilkokul açmadığı için eleştirilir. Ancak bu sığınmaları insan hakları şampiyonu hiç bir batılı ülke doğru dürüst kabul etmez ve maddî yardımda bulunmaz. Türkiye'yi bunlara ilkokul açmadığı için eleştirenler acaba binlerce Peşmergenin katili olan kimyevî silahları Irak'a satmamışlar mı?

Dil, kültür birliğinin bir unsurudur. Kültür birliği ise daha çok doğuştan sonra insanların eğitim, öğretim ve sosyalleşme süreçleri sonunda hissettikleri mensubiyet şuurudur. Bu şuur, biyolojik esasa dayanan ırk birliği anlayışından farklıdır.

Kürt olarak adlandırılan insanlarımıza menşe arayanların yegane dayanağı dil olmaktadır. Birbirini anlayacak derecede farklı ağızlar kullanan insanların sahip oldukları dil, Kürtçe adı altında birleşmektedir. Yörede yapılan araştırmalarda Kırmançça ve Zazaca konuştuğunu belirtenlerin anlaşılmadıkları; hatta Kırmançça konuştuğunu ifade eden

bazı köylülerinde konuşulan Kırmıana ile Diyarbakır'ın bazı köylerinde konuşulan ağız farklıdır. Buna rağmen bazı resmî yayınlarda bu farklılık Kürtçe adı altında birleştirilmiştir.

Kürtçe konuştuğu iddia edilen nüfusun yayıldığı alanda iki farklı eğilim kendi kendini göstermektedir.

- 1- Kendini Türk hissedeni, fakat Kürtçe konuşan,
- 2-Türk hissetmeyen ve Kürtçe konuşan.

Mesela Şavak aşireti kendini Türk hissetmesine rağmen zazaca konuşmaktadır. Adıyaman'ın "Kızılın", "Sağören" ve "Ören" köylülerinin Acar aşiretine ve Barak yöresi Türkmenlerine mensup olmalarına rağmen, bazılarının kendilerini kırmıan olarak görmesi gibi örneklere sıkça rastlanabilir. Nitekim, bir başka örnekte Karakeçililerdir. Bu aşiret aynen Osmanlıoğulları gibi Kayı boyuna mensup olmalarına rağmen, Urfa dolaylarında bölümü kısmen kırmıanca konuşmakta, Söğüt ve Balıkesir yöresinde ise Kırmıanca bilene pek rastlanmamaktadır. Kaşkarlı Mahmut'un meşhur eserinde sütun üzerindeki kaymak manasına gelen ve Karakeçili yörüklerinde, Hatay ve Adana yörüklerinde aynı şekilde bilinen "çir" dili başkalaşmış topluluklarda "kuru kayısı" anlamına gelmektedir. Yastığa "baalgı" diyen Siverek Karakeçilileri yüz geçirilmiş yastığa "yüzüstük" demektedirler. Kırmıanca konuşan tesbit edilen birçok aşiret tanınmış Oğuz-Türkmen boylarının adını taşımaktadır. Kırmıancadaki aile isimleri Türkçedir. Kürtçe adı altında toplanmak istenen mahallî ağızların kendilerine has orjinal kelimeleri önemsenmeyecek kadar azdır. Ayrıca Kürtçe'nin bir yazı dili oluşturacak seviyede olmadığı bir gerçektir. Bazı yerlerin mevcut terör örgütünü adeta bir "lisan dersi" şeklinde görmeleri; Kırmıanca ve Zazaca hakkındaki bilgisizliklerindedir. Diğer taraftan bunların Anayasanın 3. maddesindeki "dili Türkçe'dir" ibaresinin kaldırılması ile terör eylemlerinden vazgeçilecek zannetmeleri gafletten başka birşey değildir. Çünkü fiiliyatta olan "anadil yasağı" değil; emperyalistlere paralı askerlik yapılması, Türkiye'nin üniter devlet yapısının bozulmak istenmesidir.

Anadolu'da yaşayan Türk insanı, 1. Dünya Savaşı sonrasında Sevr Antlaşması şartlarını ve Wilson prensiplerini nasıl birlikte parçaladığını dün olduğu gibi bugün de bilmektedir. Nitekim, cumhuriyetin kuruluşuna yol açan Millî Mücadele ve Kurtuluş Savaşı kaderi, vicdanı bir

insanların ortak zaferidir. Bu insanları bugün parçalamak isteyenler aslında onların hepsini birden yutmak isteyenlerdir.

Kürtçe'nin homojen bir dil olmadığını belirleyen birçok araştırma ve kaynak mevcuttur. Bunlardan dikkat çeken bir örnek, Petersburg Üniversitesi Dil Akademisi tarafından hazırlanan "Kürtçe-Ruşça-Almanca Lügat" (1879)'a göre, 8378 kelime esas alınmıştır. Bunların 3080'i eski Türkmençe, 2000'i İran menşeli, 220'sinin de Ermenice olduğu görülmektedir. Yazarın esas Kürtçe diye ifade ettiği rakam ise, sadece 300 kadardır. Bu şekilde terkibe sahip bir dilin bağımsız ve yeknesek olabileceğini iddia edebilmek herşeyden evvel ilmî değildir.

Bu konuda iki ayrı örnek üzerinde kısaca durabiliriz. Bunlardan birincisi, Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY'un "Doğu Anadolu Osmanlıcası Etimolojik Sözlük Denemesi" adıyla neşredilen eserde, aşiretlerde ve standart Türkçe olduğu görülmüştür. Ayrıca, "Fehring-i Kird-u Tırkî" ile "Kürtçe ve Türkçe Sözlük"lerde geçen birçok kelimenin Türkçe kaynaklı olduğu görülmüştür. Bu arada Divanü Lügati't-Türk'de geçen kelimelerin Kırmanç ağzında yaşadığı tesbit edilmiştir.

Zaza'lara Dümbeli dendiği gibi, lisanları gözönüne alınarak "Güran"da denmektedir. "Güran", "an" eki yardımı ile Gûrî'nin çoğaltılmış şekli ise, Zazaların Türk menşeli olduklarına şüphe kalmamaktadır. "İbni Haldun, Gûrî'lerin Türklüğünü kat'i olarak ifade ederken Müneccimbaşı ve başkaları Gûrî'lerin Hata (Hita) Türklerinden (Sahayifül-Ahbar C.2 sf.600, tarih-i Gaffari sf.91) olduğuna kanidirlendir." (2)

Kırmançça ve Zazaca konuşan cemaatlerin, eski dillerinin Türkçe olduğu ve bunu zamanla unutup, başka dillerden kelime aldıkları, bu dillerdeki kelimelerden anlaşılmaktadır. Lisanlar arasında alış veriş daha çok yeni kelimelerde, teknik kelimelerde olur. Kültür temasları ile böyle kelime alış verişleri olduğu doğrudur. Fakat, en azından ikibin yıllık iktisadî ve ictimai hayata ait kelimelerin dışardan alınmasına imkân yoktur. Bu kelimeler aslî kelimelerdir ve cemaatin aslını, ırkî menşesini gösterir. Göçebeliğe ve ziraat hayatına ait çok sayıda Türkçe kelime, bu aşiretlerin Türk asıllı oluşunun işaretleridir.

Somut örneklerimizi ilk önce D.N: Mac Kenzie'nin iki ciltlik "Kurdish Dialect Studies" isimli eserlerinden aldığımız bazı misallerle orta-

ya koyabiliriz.⁽³⁾ Adı geçen eserin birinci cildinin, 62-64 ve 146-152'nci sayfalarından aldığımız birkaç misal aşağıdadır:

"Min" Ben, ve "ım-im" anlamlarını veriyor. Propaganda için çıkarılan, yerli "Kürtçe Grameri"nde de aynı şey belirtilir. "Vezirî damın" "Vezirlerim" demek oluyor. Azeriler, Kazaklar, Kırgızlar, "Mın" yerine "Men" derler. Tatarlar "Mın"ı aynen ve aynı anlamda kullanırlar. "Taveki altun", "Bir altun gerdanlık" demektir. Bu misaller gösteriyor ki, bir çeşit Osmanlıcaya Kürtçe denmektedir. Yukarıdaki cümlelerde Türkçe ve Farsça kelimelerden, cümleler, ibareler yapılmıştır. Diğer Misâl: "minaleki pisü pohil". Pis ve kirli çocuk" demektir. Türkçe "Pis" kelimesinden ve Farsça kelimelerden meydana gelmiştir.

Son olarak M.Şerif Fırat Zazaca içindeki Türkçe kelimeleri şöyle sıralar: Biz bugün Zaza dilini incelerken, bunun pek eski Türkçe kelimelerle dolu bulunduğunu ve dili konuşanların ağızlarından pek çok Türkçe kelimeler bulunduğunu görüyoruz. Meselâ: saltık, sat, salık, kalın, yanık, çalık, karaç, kınçık, kahpe, kop, koşma, kat, kab, kaz, kurnaz, kavaz, kayıs, sağdıç, dal, dalga, dalav, damar, demli, dönek, maskara, üskere, tencere, çok, şor, bor, çeper, çığı, çığ, demek, merak, tezek, ipek, kelek, petek, terek, ölçek, çuval çavdar, ambar, boz, koz, söz, bora, bum, biçim, içim, seçim, sorgu, burgu, sürgü, suna, turna, güvercin, ördek, gerdek, melek, yaman, sülük, şar, kent, gedik, herik, cirit, çil, çimen gibi ve bunlara benzer yüzlerce söz" (4)

Ziya Gökalp, Urfa ve Diyarbakır Türklerinin Kerkük ve Azerbaycan Türklerinin ağızlarıyla konuştuklarını söyler. Bunun ne derece doğru olduğunu Evliya Çelebi'nin ifadelerinden anlıyoruz. Evliya Çelebi, devrinin İstanbul'lusunun dışındaki heryeri "Taşdalı" gören ve bir ırka mal zihniyetiyle, Kerkük'lüyü Irak'lı yapmış, Azeri Türkünü ise "Acem" olarak göstermiştir⁽⁵⁾.

2. Dinde Etnik Oluşum

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde dinî cemaat özelliğine

(2) İbni Haldun, Mukaddime, İstanbul, 1955, c. 1, sf. 704-6, (Z.Kadir UGAN'ın notu)

(3) Eröz, M. Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-kültürel Bir Araştırma, shf. 61.

(4) M.Şerif Fırat, Doğu illeri ve Varto tarihi, shf. 176.

sahip Kelâniler-Yezidîler ve Nastûrîler ile Süryaniler olmak üzere dört grup vardır. Bunlar bugüne kadar kültürel varlıklarını muhafaza edebilmiş ve halen de etmekte olan dinî cemaatlardır. Kültürlerini korumalarında eritmeye ihtiyaç duymayan kültürümüzün önemli bir rol üstlendiğini söyleyebiliriz. Eğer 21. Yüzyıla yaklaşılrken büyük çoğunluk içerisinde bu cemaatler bakımından, eritme (asimilasyon) süreci bizim tarihimize yabancıdır. Eritmeyi emperyalist politika izleyen devletlerin tarihinde aramak daha doğru olur.

Yukarıda belirttiğimiz cemaatlardan Yezidiler, din, dil ve mezhep yönünden kültür adacığı teşkil etmektedirler. Nitekim, malûm terör örgütü içinde Süryani ve Yezidilerin büyük oranda yer alması; hakim kültürel sosyolojik bir tamlaşmaya girmemelerindedir.

3.Soyda Etnik Oluşum

Etnik oluşum ile ilgili olarak imkânlar ölçüsünde bazı örnekler üzerinde durarak konuyu ele alalım.

Merhum Profesör Zeki Velidi Togan, yayınladığı hatıralarında Başkurt Türklerinden olduğunu belirtiyor ve uğrunun "Soslı-Qay" olduğunu ve "Senekli-Qay" oymağının da kendilerine akraba bulunduğunu söylüyor. "Senek" kelimesini de Rusya Türklerinin Sovyet idaresine karşı olan ayaklanmalarını anlatırken açıklıyor: "Ufa Belebey ve Minzele mıntıkalarında silahsız Tatar köylüleri ellerinde "Senek" denilen ağaç veya demir çataıları (ki bunlar harmanda saman toplama da kullanılır) olduğu halde, daha 1922 Ocak ayında dağınık şekilde isyan hareketlerine başladıklar ve bu harekete "Senek İsyanı" denildi. (6) Bu kayıtlarda açıkca görülüyor ki, Türkçe konuşan Senüklü Türkleri öz Türklerdir (7).

Aşık Paşazade ve Tac-üt-Tevârih, Çelebi Mehmed'in ölümü sonrasında İran'dan gelmiş ve evvelce Yıldırım Beyazıt'a hekimlik etmiş, "Kürt Ozan" isimli bir şahıstan bahsederler (8). Afganistan Türkleri arasında incelemelerde bulunan Gunnar Jarring, birçok yerde Kürt olarak adı geçen "Mukri"leri, Tumonoviç'e dayanarak, Göklen Türkmenleri ile ilgili gösteriyor (9).

Osmanlı resmi kaynaklarında Türkmen'le Kürt aynı manaya gelmektedir. Nitekim bir fermenda Kılınçlı'lardan "Kılınçlı Kürdü" diye

(5) Evliya Çelebi Seyyahatnamesi, 4.cilt, 15 (Reşat Ekrem Koçu Yay.)

bahsedilirken, gene onlarla ilgili diğeri bir fermenda "Türkmen taifesinden totalı ve Kuş ve Acurlı Tuğı Seyül ve Günce ve Kazlı ve Çepni, Hacılı, Elçi ve Kılıçlı nam sekiz adet cemaatler ahalilerinin Raka ve Dolap nehir yanyana ve eş manada şöyle kullanıyor: "...cemaatinin Türkmenler ki ceman otuz altı cemaat..." Bu otuz altı cemaat arasında "Asaf Kefhüdüyü tabi Ekrad Kılıçlı cemaati (Kılıçlı Kürtleri cemaati)'de vardır. Diğeri bir belgede, Carit, Tacirlü, Afşar ve Bektaşlı gibi Türkmen aşiretleri arasında "Kılıçlı Türkmeni"nden de bahsediliyor (10). Maraş'ın Pazarcık kazasında yirmi kadar köy kurmuş olan Kılıçlılar Alevi Türkmendirler. Ana dilleri Türkçedir. Kırmança bilenleri de vardır. Tipleri giyim kuşamları, gelenekleri, örf adetleri ile Türklüğün devam ettirdiklerini görüyoruz. Birçok Türk ulus ve uğrunda "Kubalık" ismiyle anılan yardımlaşma imcece usulü, kılıçlılar arasında aynı adla yaşamaktadırlar. Eski Türkler'in başlarına giydikleri "Börk" keçeden yaptıkları ve bazı hallerde giydikleri başlığın adıdır. "Börkenek" de bilinmektedir, aynı isimle anılmaktadır. Kanunî devrinde, Oğuz boylarından Beydili Boyu, kırk oymaktan ibaretti ve bu kırk oymaktan birinin adı "Kürtler Oymağı" idi.(11) Bozulmuş Türkmenler'ine mensup "Kürt Mihmatlı Oymağı" iki asır kadar önce, Aydın'ın Kuşadası kazasına yerleşmişti.(12) Bugün Kuşadası'nda Türkmen mahallesi denilen mahalleyi Kürt Mihmatlı oymağı kurmuştur. Aynı Mahmutlu Kürtleri'ni Dinar'a iskân edilen Danişmentli Türkmenleri arasında da görüyoruz.(13)

Şerefname, "Kürt Döğeri" isimli bir kürt boyundan bahseder. Bilindiği gibi Döğeri veya Döğürlü 24 Oğuz boyundan biridir. (14) Aynı kaynaktan adı geçen Kürt Döğürlüleri'nin ırkî menşelerini gösterici bilgi verilmektedir. 1568 tarihli Ruha (Urfa) sancağı defterlerinde bu kabile Cemaat-ı Erkad'ı Döğürlü (Döğürlü Kürtleri'ni Cemaati) şeklinde yazılmaktadır. Kabilenin vergiye tâbi şahısları arasında Bayram, Gündoğmuş, Budak, Yağmur, Kaya, Sarı Tanrıverdi, Durmuş, Dünder ve Satılmış gibi Türkçe adlar taşıyanlar ve hatta Karkın gibi bazı Oğuz

(6) M.Şerif Fırat, Doğu ve Varto tarihi, shf.176

(7) Prof.Dr.M.Fuat KÖPRÜLÜ, Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, İst.1934, sf.279

(8) Gunner Jarring, The Distribution of Türk Tribes in Afganistan, Lund, 1939, sf.348

(9) Eröz, M.Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-kültürel Bir Araştırma, Sf.10 vd.

boyları adı almış kimselere bile tesadüf olunmaktadır. Bu Döğerlü (oradaki halk arasında telaffuzu D(öğerlü) kabilesinin Urfa'nın kuzey doğusunda bulunan yurdu son zamanlara kadar kendi adıyla anılmakta idi.(15)

Karakeçililer:

Vaktiyle hatırlı, saygı değer misafirlerinin önüne, yiyecek olarak koyun başı çıkarırlardı. Bu hatırlı misafir, pilâv ve başka yemeklerden de yiyebildiği halde, onunun asıl payı bu koyun başı olurdu. Bugün şehirli misafirlere koyun başı çıkarmıyorlar. Sadece kendileri gibi aşiret geleneğine bağlı, aşiret reislerine, beylerine, büyüklerine çıkarıyorlar. Hattâ iki aşiret, "Hunî" adı verilen kan davasını bırakıp, barışmaya karar verdiklerinde, bir taraf diğerine ziyafet verir, önüne zengin bir sofraya çıkarır. Bu sofrada baş da bulunur. Yemeği veren şahsın çocukları, yemeğin türlü yerlerinden tadar, yemekte zehir bulunmadığını gösterdikten sonra, hasım misafirlerini buyur ederler. Gaziantep Barak Türkmenleri'nde, şehirli olsun, köylü olsun bütün hatırlı misafirlere baş ikram edilmekte olduğunu öğrendik.

Gerek Karakeçililer'in, gerek Baraklar'ın misafire baş ikram etmek geleneği, çok eski bir Türk töresine dayanmaktadır. Türk töresinde buna "Ülüş", "Pay", "Müçe" denir. Kaşgarlı Mahmud "Ülüş" kelimesini, paylaştırmak dağıtmak, üleştirmekle izah ediyor. Oğuz (Türkmen) geleneğinde, yirmi dört Oğuz boyu'nun yaylalarda, kışlalarda, şölenlerde, toylarda, savaş hallerinde belli, değişmez mevkileri vardır. Bu mevkiler "Orun" denirdi.

İç, Doğu ve Kuzeydoğu Andolu Alevileri, her hafta cuma akşam-

(10) Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri, İst.1930, Sf.86,96,107,191.

(11) Prof.Dr.Faruk Sümer, Bozkulu Oğuz Boylarına Dair, A.Ü. DTCF, Ct.XI sayı 1,sf.80

(12) Çağatay Uluçay, Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri, İst. 1945,sf.384-5

(13) Dr.Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Asiretleri İskan Teşebbüsü İst.1963,sf.69

(14)

(15)

ları yaptıkları Cem'de, kesilen kurbandan ilk önce lohusalar, gebe kadınlar, hastalar ve fakirler için bir hisse ayırırlar ki buna "Pay" denir. "Ülüş" karşılığı oluyor. Ege ve Toros Tahtaları ise, pişirdikleri "Ülü", Ege'liler "Ülüş" adını verir. Bu hal eski Türk geleneğinin ismiyle yaşadığını gösterir.

Çok açık şekilde görülür ki, Urfa Karakeçililer'i, Türkçe'den başka bir dil konuşmalarına rağmen, çok eski bir Türk geleneğini, "Müce", "Pay", "Ülüş" âdetini yaşatmaktadırlar. Sadece bu keyfiyet bile onların Türk asıllı olduğunun en büyük isbatıdır, şahididir.

Diğer bir gelenek "cirit oyunu" geleneğidir. Cirit bilindiği gibi çok eski bir Türk sporudur. Karakeçililer (Urfa), her cuma namazından sonra köy meydanında toplanırlar. 40-50 atlı iki kola ayrılır ve birbirlerinden rakip davet ederler. Biri diğerini yakalarsa, hazeran kamışı ile hafifçe vurur. Böylece onu mağlûp etmiş olur. Vakitle bilinen ciritle oyunu da oynarlarmış, şimdi o terkedilmiş. Esasen o ciridi bugün sadece Bilecik Karakeçililer'i ve Erzurum-Gümüşhane çevresi köylüleri oynamaktadır

Düğün âdedleri, diğer Türk boylarındakinin hemen hemen aynıdır. Kız istemede "Kalın" (başlık) âdedi vardır. Kalın, bütün Türk dünyasında bilinmektedir. Kazaklar, Kırgızlar da aynı kelimeyi kullanır. Kaşgarlı Mahmud, "Kalın" diye bahsettiği kelimeyi, "öncül, mihir olarak kadın verilen çeyiz" diye açıklamaktadır. (11,371,372). Bugün Afganistan'da yaşayan Özbekler de, "Kalm" kelimesini aynı mânâda kullanılmaktadır.⁽¹⁶⁾ Ege, Akdeniz, İç Anadolu'nun birçok yerlerindeki Yörükler, Türkmenler, köylüler kız istemede, müstakbel gelin için bir pazarlık ederler. Bu bedel aynî ve nakdî olabilir. Buna "Başlık" veya daha ziyade "Kalın" denir. Bu mal veya parayı kızın babası, kızının ihtiyaçlarına sarfeder. Bazı babalar da sırf kendileri için bu parayı isterler, çok dikkat çekicidir ki, Bin beş yüz-iki bin yıl önce yaşamış olan Orta Asya Türkleri de, aile yuvasını kurarken, aynı geleneği tatbik bugünkü Urfa Karakeçilileri, Bilecik Karakeçilileri, Yörükleri, Türkemler, Afganistan Özbekleri ve Kaşgarlı Mahmut gibi "Qalinsiz" kelimesi, çeyizsiz kalırsınız anlamına geliyordu.⁽¹⁷⁾ Bu Kültür

(16)-Gunnar Jarring, Uzbek Texts Form Afgan Turkestan, Lund, 1938.

(17)-Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, İstanbul, 1939, 1, 104, 106

devamlılığı bize çok şey öğrettiği ve gurur verdiği gibi, Kürt denilen ve Türkçe'den başka dil konuşan aşiretlerin, boyların, oymakların da Türk asıllı olduklarını ortaya koymaktadır.

Son bir örnek de Türkân aşiretidir. "Ziya Gökalp, Oğuz İli'nin yirmi dört boyundan, Beğdili boyuna mensup bulunan Türkânlar'ın vakitle Karakeçililer'e tâbi olduğunu, sonradan Viranşehir'de müstebit bir derebeyi olan İbrahim Paşa'nın Millî Federasyonuna bağlandığını söyler. Siverek Karakeçilileri bunu teyit ederek, Türkânlar'la aralarının vaktiyle çok iyi olduğunu, fakat bir iki kan davası hadisesinin, Türkânlar'ı Millî'ler safına ittiğini belirtirler. (18)

Ziya Gökalp, naklettiğimiz ifadesinden başka, Türkân'lardan, "Türkân gibi esasen Beğdili boyuna mensup, Türk olduğunu bilen, fakat Kürtçe konuşan bir Türk aşireti" diye bahseder.(19) Türkânlar yörede araştırma yapan Prof.Dr.Mehmet Erüz'e Türkmen olduklarını, atadan, dededen böyle duyduklarını, Süleyman Şah'ın dört oğlundan birinin burada kaldığını, onun soyundan geldiklerini söylemişlerdir. Eröz'ün ziyaret ettiği Karacadağ'a bağlı Karabağçe köyü halkı Türkmenlikleri'ni iftiharla belirtmişler, dedelerinin Türkçe konuştuğu halde kendilerinin muhitin tesiri ile Türkçe'den başka dil de öğrendiklerini söylemişlerdir. Hepsisi de Türkçe biliyor ve Kerkük, Azeri ağzına yakın konuşmaktadırlar.

Esasen Kurmanç ve Zaza'lar içinde Türkmen (Oğuz) lar olduğu gibi, Çiğiller, Kuman-Kıpçaklar, Kaynaklılar (Kangılılar), diğer Türk ulusları, urukları ve hatta yirmi otuz yıldan beri yorulmaz bir enerji ile çalışan prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu'nun ileri sürdüğü gibi İskit Türkleri de vardır. Bu hususların aydınlatılması, bir yandan tarihi kaynakların sıkı şekilde ele alınması, diğer yandan Kurmanç ve Zaza köylerinde yapılacak sosyal bünye ve kültür araştırmaları yoluyla olacaktır.

4-Milliyette Etnik Oluşum

Milliyet, mensup olma şuurunu belirleyen bir faktördür. Bu şuur dolayısıyla insanların neden bir arada yaşadığı, aynı bayrak altında hayatlarını sürdürdükleri daha net anlaşılır. Burada önemli olan ortak iradedir. Bu gerçekleştiği sürece milletleşme süreci güç kazanır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sun'i milliyet zorlamala-

rının temelinde daha önce belirttiğimiz dil zorlaması yatmaktadır. Bunun dışında, Anadolu'da XI. yüzyıldan itibaren, coğrafyaya damgasını vuran hâkim Türk kültürünün üniterliği dışında bugüne kadar ortaya konabilmiş bir kültür anlayışı bulunmaktadır. Ancak, üniter kültürün alt-kültür özellikleri vardır ve olabilir.

İrk esasına dayanan bir ayırım Türk kültürünün özelliği değildir. Osmanlı devletinde ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde ırk ayırımına benzer bir resmî politika olmamıştır. Türkiye'de millî değil, fakat dinî azınlıklar sözkonusu olmuştur.

Milletlerarası antlaşmalarla azınlık kabul edilmeyen topluluklara azınlık denemez. Lozan Antlaşmasında Türkiye'de kimin azınlık olduğu bellidir. Rum, Ermeni ve Musevî azınlıklar mevcuttur. Bunun dışındakiler azınlık statüsü içinde mütelaa edilemezler. Aynen Fransa'daki Basklar, Brötonlar, Korsikalılar ve Alsace Lorraine'de yaşayan Almanlar gibi...

Batılı ve diğer ülkelerden farklı olarak dini azınlıklara nasıl muamele yapıldığını farkedemeyen bazı Batılı çevreler, bizde de azınlıklara kendilerinin revâ gördüğü kötü muamelenin yapıldığını farz ettikleri anlaşılmaktadır. Dinî azınlıklara sağlanan eğitim-öğretim ve yayın hakları ile, mülkiyet ve ticarî faaliyet serbestisi bunların daha hızlı bir şekilde yukarı doğru sosyal hareketliliğe uğramalarına sebep olmuş, büyük bir çoğunluk bunların sahip oldukları hak ve hürriyetlere imrenir hâle gelmiştir.

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin soy, dil, din ve milliyet etkinliği konuların ele almaya çalıştık. Açıklamalarımızda bazı istisnalara-dinî etnikliğe rağmen aynı etnik menşee mensup olmak, oluşu devam ettirmek, örf ve âdetleri, ahlâkî eğilimleri benzeyen toplulukların özellikleri üzerine de durduk. Şimdi ise sosyal yapı gerçeklerine dayalı olarak konuyu daha da somutlaştıralım: Doğu Anadolu bölgesinde sosyal yapının oluşumunda aşağıdaki öge ve etkenlerin belirgin bir önemi bulunmaktadır.

(18)-Ziya -Gökalp, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkinler, sh.3

(19)-Eröz, M.a.g.e. Sh.40

- 1- Etnik Özellikler,
- 2- Göçerler ve Aşiretler,
- 3- Okur-Yazar oranında düşüklük,
- 4- Yüksek doğurganlık oranı,
- 5- Din birliğimiz ve bu birliğini bozmaya yönelik çabalar,
- 6- Yeraltı servetleri ve GAP bloklaşması,

1-Etnik Guruplar

Doğu'da bir diğer sosyo-kültürel mesele de Kürtçe konuştuğu ileri sürülen halkımızın oluşturduğu gurup yaşantısıdır. Bunlarla ilişkili olarak Osmanlı arşivi, özellikle Başbakanlık arşivi bize Türkmen Ekradı veya Ekrad Türkmenleri gibi vasıflandırmalardan bahsetmektedir. Burada Ekrad Kürd'ün çoğulu yani Kürtler anlamına gelmektedir. Başbakanlık arşivlerine göre Doğu bölgesinde bir çok köy ve aşiretler bugünkü anlamıyla ya Türkmen Kürtleri ve Kürt Türkmenleri olarak belirlenmektedir Burada Türkmen ismi daha ziyade Türkmenler'in bir boy adı anlamına kullanıldığı bilinmektedir. Nitekim, 22 Mart 1990 tarihinde Gaziantep'e 35 km uzaklıkta Uğurova köyünde yaşayan bir Türkmen boyu Baraklar'ın beş aşiretten ibaret oldukları tesbit edilmiştir. Baraklar'a göre bu aşiretlere, Torun, Teyrekli, Kürdili, Eseli ve Türkmen'lerdir.

Bölge; tarihî verilere göre Türk medeniyet ve kültür sahasına aittir. Nitekim, Orta Çağ Tarihçesi Prof.Dr. Taner Tarhan, "proto-Türkler" olarak ele aldığı ve M.Ö. 1900-595 yılları arasında Güney Rusya ve Kafkasya dahil olmak üzere Anadolu'da hüküm sürdüklerini bilmekteyiz. 17. yüzyılda Sibiry'a'daki Kurgunlar'da gizli kazılar yapan bir defineneci çetesi, çok kıymetli altın eserler ele geçirmiştir. Bu eserler üzerinde yapılan incelemeler Kimmerler'in Güney Rusya ve Kafkasya Bronz çağı kültürlerinin bir temsilcisi olduğunu ortaya koymuştur. Verilen bütün kaynaklar bizdekilerde de görüldüğü gibi birbirleriyle derin çelişki içindedir. Kısacası Anadolu'nun M.Ö. İkibin yılından itibaren Türklüğü sözkonusu olduğuna göre bu bölgede hak iddia etme tezinin bir geçerliliği bahis konusu olmaz. Kaldı ki Türkler, Anadolu'yumüstevli Bizans hariç-kimsenin devletini yıkarak vatanlaştırmamışlardır.

Propagandaya dayalı tarih tezleri üretmek suretiyle bölge üzerinde her önüne gelenin hak iddia etmesi gülünçtür.

2- Göçerler ve Aşiretler

Göçerlik Türk kültürünün tipik bir özelliğidir ve yer değiştirmenin faziletlerine inanılması gibi bir âdetten ve değer hükmünden kaynaklanmaktadır. Türkler tarihte göçebelik ve yerleşik hayatı birbirini izleyen safhalar şeklinde değil, bir arada yaşamışlardır. Anadolu'nun bir çok yöresinde görüldüğü gibi, göçebe aşiretlere ve kıl çadırlara Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da rastlanmaktadır. Bu aşiretler, yazın başka, kışın başka yerlerde konaklamaktadırlar. Göçerler ve aşiretler üzerine bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalarda aşiret içi ilişkilerin ve statü özelliklerinin yerleşik topluluklardan farklı olduğu görülmektedir. Konar,göçer olarak vasıflandırılan ve ikili bir teşkilâta sahip bulunan göçerlerin toplam nüfuslarının 35.000 aile dolayında, çadır sayısının ise 3000 kadar olduğuna rastlanmaktadır. Aşiretlerin ise 16 büyük boya mensup olduğu belirtilebilir. Günümüzde Tunceli ilimizde 64, Siirt'te 11, Urfa'da ise 57 kadar aşiret mevcuttur. Aşiretlerden Türkçe bilenlerin oranı düşüktür. Çoğu kez arazi ihtilâfları, kan davaları, kaçakçılık gibi sosyal gerginliklere yatkın olan aşiretler, aşiret içi itibar ve prestijin doğurduğu statü sistemi dolayısıyla aşiret reisinin etki alanında bulunmaktadırlar, Bu bakımdan, toplumla bütünleşmelerinde bazı zorluklar ortaya çıktığı gibi, terör örgütlerinin içlerine nüfuzunu da zayıflamaktadır. Aşiret reislerinin devletle olan yakın bağları bazı çevreleri endişelendirmektedir.

Göçebe Alikan Aşireti üzerine yapılan bir çalışmada ve yapısal yapısal gelenekler arasında başlık, tüfek ve tabanca atılması, cirit, saç (başa şeker saçılması), cergibez oyunu ve davul vardır. Aynı kaynağa göre, göçebeler, Kürtçe'nin önemli bir dil olmadığını, çeşitli unsurların karışımı ve Farsça'ya yakın olduğunu bilmektedirler. (sh. 204) Bunların arasında Türkçe'nin öğrenilmesi gerekli bir dil olduğuna inananların oranı % 83.7'dir.

Ayrıca Prof.Dr.Taner Tarhan ve Fırat Üniversitesi öğretim elemanlarının Van yöresinde (Gevaş) yaptıkları kazılardan elde edilen tipik bozkır materyalleri Kimmerler'in kültürel paralellliğini göstermektedir. Bunun gibi Kimmerler ve İskit Türkleri'nin de ProtoTürkler gurubuna dahil olduğu bilinmektedir. (20)

Kendilerine kimlik arayan gruplar "Kürtler'in Tarihi" hakkında açık ve kesin bir görüşe vardıklarını iddia etmektedirler. Devletlerarası

Sömürge Kürdistan, adlı bir araştırmada şu görüşler ileri sürülmektedir:

"Gutiler'in, Asurlular'ın, Urartular'ın ve Medleri'n birbirleriyle ilişkileri aydınlığa kavuşturulmalıdır. Gutiler'in ve Medler'in Kürtler'in ataları olduğunu biliyoruz. Ermeniler'in ise Urartular'la çok yakın bağları vardır."

Bu ifadeler; araştırmacının Kürtler'in kökeni hakkında kesin hiç bir yargısı bulunmadığını, sadece arayış içinde olduğunu bize açıkça göstermektedir. Yazar, tarihi gerçeklerden habersizdir. Derin bilgi eksikliği içindedir. Zira Kürtler'in ilk atalarının Gutiler, sonra da Medler olarak kabul edilmesi çelişkili duruma ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere, Gutiler Mezopotamya'da hüküm süren Asyatik Türk kökenli bir millettir. Ünlü Sümerolog Landsberger, "Ön Asya Kadim tarihinin Esas Meseleleri" adlı eserinde bu gerçeği şöyle açıklıyordu: "Gutlar veya Gutiler; M.Ö. 2150-1950 yılları arasında tarih sahnesinde görülmüşlerdir. Bu nedenle, Türkler'le en yakın suretle münesebettar olan hatta belke de ayniyet gösteren kabile Gutlardır. (21)

Görülüyor ki, Gutlar Asyatik kökenli ve Türktürler ve dilleri de Sümer dili gibi bitişik özelliktedir. ve Türkçedir. Medler'e gelince: Bunlar Hindu-Avrupaî'dirler. Bir milletin hem Asyatik, hem de Hindu Avrupaî olması, iki soya dayanması tezi ancak, gayr-ı ciddi olarak ifade olunabilir. Yakın zamana kadar Kürt/Kardu tezini Ksenefon'dan (Onbirlerin Ricati) Anabasis adlı eserine dayanarak Kürtlerin menşei olarak illegal bir dergide gösterilen tez de etnik olarak Kürt Dili'nin Rolü adlı makalede ileri sürülmektedir. Burada Stroba'nın görüşünün yanlış olduğu söylenmektedir. Bunlar Kardular'n da ataları olabileceği fikrini reddediyorlar.

Görülüyor ki, bugüne kadar yapılan yayınlarda, ileri sürülen tezler buna Minorski de dahil-bir Kürt ırkının olduğu görüşünü kesin bir şekilde İspatlayamamaktadırlar. Minorski, kürtleri âsi değil; farici olarak kabul ediliyor. öte yandan terör örgütü PKK bile, üyeleri ile arasında-ki iletişimi Türkçeyi, kullanarak sağlamak zorunda kalmaktadır.

Kirvelik konusunda da farklı görüşler yer almaktadır. Bir kaynağa

(20)- Taner Tarhan, Kimmerler, TTK-19884. Ve adı geçenin yayınlanmamış doktora tezi

göre, (22)Kirvelik maksatlı değerlendirilerek Kürtler'e ait bir gelenek olarak ele alınmaktadır. Oysa İ. Beşikçi bir çok Türkmen boyunda kirveliliğin bulunduğunu, Alikanlar'da bulunmadığını ifade etmektedir. Ne gariptir ki, aynı yazar, göçebe Alikan aşireti ile ilgili çalışmasının ikinci ve müteakip baskısında, ismini değiştirerek "Doğuda Bir Kürt: Alikan Aşireti" şekline getirmiştir. Daha evvel Türkmen olduğunu söylediği Alikanlar'ı, bu sefer Kürt olarak ele almaktadır.

Ayrı bir kültürel kimlik için dil dışında dayanılabilecek herhangi bir gerekçe bulabilmek zordur. İnanç, örf ve âdetleriyle yaşama tarzı (kültür) maddî ve manevî kültür unsurlarıyla ayıniyet göstermekte; ancak alt-kültür özelliği sayılabilecek bazı farklar görülebilmektedir.

Türk Millî Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu isimli B.Ögel, H.D.Yıldız, F.Kırzioğlu, M.Eröz, B. Kodaman A.Çay tarafından hazırlanan (Ank. 1989, ilâveli 3. Baskı) esere göre, halı ve kilim motiflerinden düğün şekillerine, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenler'in Anadolu'ya getirdikleri koç veya koyun heykeli kabir geleneğine (23) musiki anlayışına, ezan, Kur'an ve mevlit okuma makamlarına, Türkler'deki eski ateş kültü ile ilgili bir âyin olduğu ifade edilen "sinsine" oyununa (x), cirite, aşık oyununa, oniki hayvanlı Türk takvimine - İranlı ve Sami-Araplar'da böyle bir gelenek yoktur - "saçı" olarak bilinen gelinin başına serpilene (x), Arap ve İranlılar'da görülmeyen davul zurnalı düğünlere, Nevruz bayramına (Ergenekon Bayramı), ata ruhlarına kurban geleneğine, mutfak âdetlerine, ateşle ilgili kültüre yer-su kültüne, atasözü, bilmece, tekerleme, türkü ve manilere, "kurt ağızı bağlama" geleneğine, Dede Korkut hikâyelerinin biraz dağıtılmış şekli olan "Şah İsmail Kamberto"ya, Köroğlu menkıbelerine, yer isimlerine, destan motiflerine kadar Türk kültüründen ayrı bir kültür (yaşam tarzı) bulabilmek mümkün değildir.

Yapılan araştırmalarda Türkmen aşiretlerinin zamanla Kürtleşme süreci içine girdiklerini, göstermektedir. Burada ters işleyen bir eritmeden bahsedilebilir.

Göçebe aşiretlerde genelde Kışlaklar'da, ferdi mülkiyete rastlanmasına rağmen, yazın konulan yerlerde ortak mülkiyet örneklerine de

(21)- 11. TTK Tebl., 20-25 Eylül 1937, TTK Yay., 1943, sh. 103.

(22)

rastlanabilmektedir. Mesela, mer'alar buna bir örnektir.

Doğu Anadolu'da; Batılı anlayışta ve Marksist şemada bir feodal yapılanma yoktur. Burada ağalık, şeyhlik ve seyyidliği Batılı feodalla özdeşleştirmek mümkün değildir. Bu hataya düşenlerin yanlışı bilimlerde "İtibarilik Relativizm" prensibini farketmemelerindedir. Bu itibarilik topluma entegre olmamış örnekleri olarak değerlendirilebilir. Ancak, ağanın kırsal alanlara yeniliği getirmede yer yer referans guru-bu rolü oynadığı, bunu öğretmen ve ziraatçinin takip ettiği belirtilebilir. (Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması, Rapor 1, Ank. 1975). Yer yer dışa nisbeten kapalı, sosyolojik açıdan "cemaatçi" (community) yeknesak yapının bir gereği olarak ağalığın kasabaya sıçrayan köylüyü yönlendiren rehberler yoluyla temsil edilmesi de söz konusudur Ancak, kitle haberleşme ve ulaştırma ağındaki önemli gelişmeler yer yer bu yapılaşmayı bozabilmekte, cemaatçi yapıya "cemi-yet" (society) tipi ilişkileri sokabilmektedir.

Ayrıca, belirtilebilecek bir husus da "Levirant" evlenmedir. Dul kalan kadının ölenin büyük kardeşine düşmesi anlamına gelen bu âdet bölgede yaygın bulunmaktadır (24)

3 - Okur-Yazar Oranında Düşüklük

Günümüzde eğitim, en önemli bir sosyal hareketlilik aracıdır. Eğitim yoluyla fertlerin meslek sahibi olmaları ve bu meslekte kendi statülerini kendilerinin kazanmaları ideal sayılmaktadır. Bu şekildeki bir statüleşme baba mesleğinden farklı meslekleri elde etmede bir vasıta olmaktadır. Ancak, eğitimin yukarı doğru bir hareketlilik sağlayabilmesi için eğitime ayrılacak kaynaklarla gerçekleştirilecek alt yapının insangücü plânlamasıyla birlikte düşünülmesi gerekir. Bugün bölgede, özellikle Birinci Beş Yıllık plân döneminde gerçekleştirilen sağlık ve eğitimle ilgili kuruluşlar atıl bir şekilde durmaktadır.

İstatistiklere göre, okur yazar oranı Türkiye ortalamasının altında olan bölgede kadın nüfusunun okuma yazma bilmemesi erkek nüfusa göre daha büyük dengesizlikler göstermektedir. Bilhassa, son yıllarda bazı değişikliklere uğramasına rağmen, kız çocuklarının okullaşma oranı ülke geneline göre düşük bulunmaktadır. Bu konuda teklifler

kısmında bazı görüşmelerimizi ifade edeceğimizden burada bunlar üzerinde durmak istemiyoruz.

4-Yüksek Doğurganlık Oranı

Bölgede doğurganlık hızı Türkiye ortalaması olan 3.9'dan (1980-85) oldukça yüksek bulunmaktadır. (6.3) Yüksek doğurganlık, çok boyutlu bir konudur. Meselenin değer ve inançlar sistemiyle yerleşim biçimi ve göçebelik, bilhassa hayvancılıkla ilgili yanları bulunmaktadır. Bölgede çok kadınla evlilik, (poligini) oranları diğer bölgelerden yüksektir. (%38). Bunu %23 ile Karadeniz bölgesi takip etmekte, en düşük oran ise Ege ve Marmara bölgesinde izlenmektedir. (%3). Yüksek doğurganlık hızına rağmen, nüfus plânlaması çalışmalarının en az tesirli olabildiği yöreler Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'dir.

Ekonomik ve Kültürel kalkınma plân hedefleriyle uyumlu olmayan yüksek doğurganlık nisbetleri bölge ile ilgili meselelerin çözümünü zorlaştırmaktadır.

5 - Millet Birliğimizi Din ve Mezhep Esasında Parçalama Çabaları

Laik hukuk devleti bütün yurttaşlarına ve egemenlik alanındaki yabancıları dinî, felsefî inanç ve ibadet hürriyeti tanır. Dinde zorlama yoktur. Bu esas yurttaşların mutluluk ve onuru, gelişme ve güvenliği ve toplumsal barış içinde kuruldu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu

(23) Türkmenistan'da Nohurlu Türkmen aşireti mensupları cenaze gömüldükten sonra mezarın başına koç boynuzu koymaktadırlar. Ayrıca, N.Diyarbakırlı'nın verdiği bilgiye göre, Ulan Batur Tarih ve Güzel sanatlar Müzesinde Tonguyuk bengutaşlarından getirilmiş bir koç heykeli bulunmaktadır. Köy-Türk mezarlarında koç heykelleri bulunmaktadır. Anadolu'da İğdir, Aras boyu Sürmeli çukuru, Tunceli, Çıldır, Bingöl, Çemişgezek'in Oğuzları ve Hıdır Oğuz köylerinde, keban köylerinde, Hınıs'da Erciş'de bu kabirlere rastlanmaktadır.

(x) Bu oyunu Çorum ve Amasya çevresinde "Sinsin", Amasya'da "Sinsin" olarak bilinir.

(x) Söğütte Para-şeker, Tunceli'de buyday-para, Savaklar'da elma-kuru üzüm-şeker, Ağrı'da çerez-elma, Elazığ'da buyday Tekirdağ'da şeker-fındık-para, Dobruca'da kuruyemiş bozuk para, yağda kızartılmış lokma, Türkiye'ye göç eden Afganistanlı Türkler'de yağda kızartılmış yer fıstığı saçı olarak kullanılmaktadır.

kemâli temsil eder. Türkiye halkının millî birliği, devletin laikliğiyle birlikte, milletimizin, yurttaşlarımızın hemen tümüyle din ve inanç birliğinden de güç almaktadır. Hâl bu iken, millet birliğimize aşağıda belirtildiği gibi dinî mezhebi kavram ve şiraların istismara, çarpık kullanımı ile saldırıldığı görülmektedir.

İslâm ile milliyetçiliği çatışan unsurlar olarak ele alan ve göstermeye çalışan İslâmcılık etiketi altında faaliyette bulunan bazı çevreler, "milliyetçiliği" maksatlı olarak "Irkcılık" ile karıştırmakta ve özellikle Türk milliyetçiliğini küfür saymaktadırlar. Oysa iyi bir müslüman olabilmek için Arab'ın Araplığını, Türk'ün Türklüğünü veya bir Avrupalının mensup olduğu milliyeti terketmesi gerekmemektedir. Bunun aksini iddia eden görüş, İslamiyet'in de yayılmasını doğrudan veya dolaylı engelleyen anlayıştır.

Son yıllarda bölücülük akımları sadece Marksist-Leninist kanaldan değil, kendilerine "İslâmî Kürtçü" denen guruplar tarafından da yapılmaktadır. İslâmî Kürtçüler İslâm'ı savunacakları yerde, Türk milliyetçiliğini ırkçılıkla suçlarken Kürtler'i âri ırka dayandırmakla, ırkî köken aramakla çelişkiye düşmektedirler.

Bölgede yurttaşlarımızın bir bölümünün şafi mezhebine mensup oldukları görülmektedir. Ziya Gökalp, yaptığı bir araştırmada Kürtler'in genellikle Şafii, Diyarbekir'in ahalisinin ise büyük oranda Hanefî olduğunu belirtmektedir. Aynı eserde, Gökalp, konuyu şöyle bağlamaktadır: "Manafih dedelerimizin bir Kürd yahut Arap muhitinden geldiğini anlasaydım, yine Türk olduğuma hüküm vermekte tereddüt etmeyecektim. Çünkü, milliyetin yalnız terbiyeye istinat ettiğini de içtimâî tetkiklerimle anlamıştım." (Ziya Gökalp Diyor ki, İst. 1950, Sh.69.)

Müslüman bir gurup kendini ayarlama anlamında "Rafiziliği ve sadece Hazret-i Ali'ye ağırlık vermek şeklinde kabul ediyorsa, bu bir tarikatçılıktır, mezhepçilik değildir. Bu durum herhangi bir mezhebe de mâl edilemez. Bu konunun bölücüler tarafından istismar edildiği görülmektedir.

Diğer taraftan, Aleviliği mezhep dışında bir ırk olarak saptırarak

(24) -Şencer Divitçioğlu, Kök Türkler, İst. 1988.

Türkiye düşmanlığı yapan bazı yayınlarda Türkiye'de "Alevistan" haritalarını ortaya koymaktadırlar. Bazıları ise Dersim'i merkez kabul ederek "Zazaistan" peşindedirler. Ayrıca, yine bunlar "Dersimce" konuştuklarını ileri sürmektedirler.

6 - Yeraltı Servetleri ve GAP Bloklaması

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin sosyal dokusu ele alınırken tabii kaynakları ve ileride çok yönlü tesirleri görülebilecek olan GAP projesini dışarda bırakmak mümkün değildir.

Aslında, iktisadi faaliyetler sosyalden ayrılmayan, sosyal ve kültürel boyutu ağırlık taşıyan davranış şekilleridir. Bilhassa, GAP'ın mevsimlik göçleri büyük oranda önleyeceği, yeni istihdam imkânları açacağı, gelir seviyesini arttıracığı, buna bağlı olarak hayat standardını yükselteceği, eğitim yoluyla meslek edinmeyi ön plâna geçireceği, tarıma dayalı sanayileşmeyi tahrik edeceği, aile yapılarını daraltacağı, sosyal ilişki sistemini "cemiyetçi" bir yapıya göre değiştireceği, iş, eş ve meslek seçiminde fertleri daha bağımsız karar almayı sağlayacağı beklenmektedir.

Bu takdirde, İslamiyet'i kabul eden bir Alman'a Almanlığını, bir Fransız'a Fransızlığını terketmesi söylenmek durumunda kalınabilir. İslâm "fark" idarki kadar "cem" idrakini de esas alır. Üstünlük "takva" yoluyladır. Bizim dinimiz, farklılıkları reddetmeden farklar üzerinde birlik, bütünlük arayan tevhid dinidir. Bunun için de dini azınlıklara bakışı Batı'dan farklı olmuştur.

Türk milletinin, Türkiye halkının millî benlik ve birliğine islâmî etiket altında yapılan saldırılar islami bağlılık ve hizmet arzusunu değil empyalist güçlere bağlı beşinci kol faaliyetinin veya azınlık kompleksine kapılmış örtülü bir ırkçılığın tezahürleridir.

BAZI TEKLİFLER

1- Çeşitli çevrelerin ve bilhassa yetkililerin teröre prim verici beyanlardan sakınmaları şarttır. Yanlış bilgiler ve telkinlerle, çelişkili beyanatlardan kaçınılmalı, bunlar alışkanlık haline de getirilmemelidir. Dünyayı yeniden keşfetmeye ihtiyaç da yoktur. Kısmen rey alabilmek, kısmen de gaflet dolayısıyla ülkemizde Lübnan benzeri bir etnik çoğulculuk arama fanatizminden bazıları kurtulmalıdırlar. Yani, bir takım kimlikler aramak ve bunlara değişik muhtevalar kazandırmaya ça-

lışmak millî bütünlüğümüzden de taviz vermektir.

2- Siyasî Kürtçülük konusunda geniş bir bibliyografya hazırlanarak bu konuda çalışan ilim adamı ve uzmanlarla yakın temas ve işbirliği geliştirilmelidir.

3- Kürtler'le ilgili olarak etnolojik ve antropolojik araştırmaların yapılması ve belirli fonlarla desteklenmesi, bölgedeki üniversitelerce yapılmalıdır. Bu sorumluluk bölgedeki üniversitelerin yöneticilerine verilmelidir. Bu idarecilerin tayininde Türkiye Cumhuriyeti'nin menfaatleri karşısında hassas olma ve bilimsel araştırmalara teşvik oluşturmaları ve teşvik edici şartlar sağlanmalıdır.

4- Bölücülük konusunda siyasî iktidarlar kesin tavır almalıdır.

5- Silâh ve uyuşturucu mafyasının ortadan kaldırılması büyük çapta terör örgütlerinin ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

6- Dışişleri teşkilâtıyla işbirliği sağlamalı dışarıda karşı propaganda gücü ve yayımla bilgilendirme faaliyetleri hızlandırılmalı ve bu konuda ilim adamlarıyla işbirliği yapılmalıdır.

7- Anadolu'yu vatanlaştıırken kimsenin vatanının işgal edilmediği kavranmalı, kimseye verilecek ne toprak, ne de dil özgürlüğünün olmayacağı anlaşılmalı, bozucu propagandalar karşısında pasifleştirilen kamuoyu, devletin TV'si ile çeşitli yollardan aydınlatılmalıdır. Kürtçe'ye özgürlük ütopyası ve fantazisinin getirebileceği mahsurlar bu günden kavranmalıdır.

Bu konuda dışardan gelebilecek baskılar dış ilişkilerin geliştirilmesiyle önlenilmeli ve Türkiye'nin meselelerine Türk gözlüğü ile bakılabilmelidir. Tavizini bile düşünemeyeceğimiz konular, pazarlık masalarına getirilmemelidir.

Sürükleyici bir ortamı sağlayacağını, nüfusun meslekteki mevkii bakımından dağılımında ücretli guruba nisbî bir ağırlık kazandıracağını, bağımlılık oranının (her 1000 kişinin bakmakla yükümlü olduğu sayı) düşüreceğini, yörenin iç güç alma niteliğinin ortaya çıkabileceğini belirtebiliriz. Buna karşılık şehre has suçların, kimsesiz çocuklar ve bilhassa çocuk suçluluğunun artabileceği, beşeri ilişkilerde fertçi, faydacı ve şekilci normların ağırlık kazanabileceği, tüketim tercihlerinin değişebileceği, konar-göçerlerde toprağa yerleşmenin artabileceği dü-

şünülmesi gereken hususlardır.

Ancak, Keban'daki hatalara düşülmemesi gerekmektedir. Tarım alanlarının bozulması, çevre kirliliği, gecekondulaşma ve sorunları kültür çevresinin tahribi konuları bizleri düşündürmelidir. Bilhassa artacak üretimin depolama ve pazarlama imkânları dış pazarlara yönelmesi konularda tedbirlerin alınması şarttır.

Diğer taraftan, GAP'ın doğuracağı sonuçlar bakımından menfaatleri zedelenen bazı Batılı ülkelerin Bölgede ancak savaş kışkırtmaları ve bu tahriklere kapılan bazı Arap kaynakların su meselesinden olduğu gibi ciddilikten uzak tutumları dikkatle izlenmelidir;

8- Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde beşerî ilişkileri zayıflatan halkla teması nisbeten engelleyen "lojman" anlayışı gözden geçirilmelidir.

9- Kamu hizmetlerinde hizmetin kalitesinin ve tesirliliğinin artması, kaynak israfından kaçınılması bakımlarından "Merkez-Köy" uygulamaları sürdürülmeli, yatılı bölge okulları uygulaması, ülke ve dolayısıyla bölge menfaatleri bakımlarından tekrar ele alınmalıdır.

10- Konar göçerlerin yerleşik hâle getirilmeleri sosyal bütünleşme bakımından faydalı olabilir.

11- Çeşitli üniversitelerimizdeki Türkoloji, Sosyoloji, Antropoloji ve Tarih enstitülerin Kurmançca ve Zazaca bilen uzmanlarca desteklenmelidir.

12- Televizyondaki GAP kanalı bugünkü kadroları ve politikasıyla ülke menfaatlerine ve bölge ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde değildir. Bu kanala Türkçe dersleri, uygun araçlardan faydalanarak konulmalı ve çocuklara ve yetişkinlere uygun programlar yapılmalı TV yayınları bölgedeki vatandaşlara karşı maksatlı propaganda kaynağı olmaktan çıkarılmalıdır. Köylere TV hediye etmek yeterli bir çözüm değildir. Bu cümleden olmak üzere, millî ve manevî değerlerimiz ters düşen, yabancılaşmış, azınlık çevrelerini tatmin eden yayın politikasından vazgeçilmelidir.

13- Halkla devlet arasındaki ilişkileri güçlendirmek bakımından laiklik prensibini korumakla beraber; anlamsız bazı tartışmalardan ve

bu tartışmaları sürekli bir gündem maddesi olarak tutma yanlışlarından kaçınılmalıdır.

14- GAP müzesi kurulması yolundaki teşebbüsler hızlandırılmalı, çeşitli sebeplerle maksatlı bir şekilde ortadan kaldıran Akkoyunlu eserlerinin örnekleri tekrar yerlerine konmalıdır. Çıkarılan eserler yerinde değerlendirilmelidir.

15-Bölgedeki yer isimleri bilimsel olmayan tarzdan değiştirilmemelidir.

16-Koruculuk sistemi yeni keşif değildir. Kitab-ı Müsteba isimli (1620) esere göre, Osmanlı devleti Celâli ayaklanmaları sırasında köyleri korumak için korucu kullanmıştır. Yaşar Yücel TTK Yay., Korucu sistemindeki aksaklıkları, seçilenlerin eğitimlerindeki eksiklik ve asıl faydalı olacakları dışındaki kişilerin bu işe getirilmesidir. Bu bir bakıma asıl devletin yanında olan güçlerin pasifleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan boşluktan kaynaklanmaktadır.

17-Bilhassa, Bölgedeki müzelerde eserlerin teşhir ve tanıtılmasında Selçuklu ve Akkoyunlu eserlerine öncelik verilmektedir.

18-Dağınık yerleşme birimleri (Kom. Divan, Çadır, mezra, istasyon vb.) gibi yerleşim yerleri toplulaştırılmalıdır.

19-Komşu bir ülkeden ülkemize gelerek sığınma isteyen ve gurubun daha ne kadar süre Türkiye'de tutulacakları düşünölmeli ülke menfaatleri göz önüne alınarak bu sürenin elden geldiğince kısıtılması yoluna gidilmelidir.

20- Türkiye'nin millî bütönlüğünü tehdit eden faaliyetlere resmen destek olabilen sözde dost ve müttefik ülkelere karşı mütakabiliyet prensibi düşünölmeli ve gerekirse ekonomik ve siyasî menfaatlerine zarar verdirebileceği hissettirebilmelidir.

ISBN 975-7739-00-6
FIYATI: 20.000 TL.